

בצרון

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

נוסד על-ידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

העורכים: נחום גלאצר (עורך-תורם), צבי וולפסון, שמעון הלקין
חיים ליף — חבר המערכת
מנהל המערכת: משה טשרנוביץ

שנה כ"ח (כרך נ"ה) שבט-אדר, תשמ"ז חוברת ג' (263)

ה ת ו כ ן

129	השר שיטתית הספרדי ובעיית העדות בישראל . . א. רמבה
138	בן-גוריון בתקופת ה"אחדות" . . א. ר. מלאכי
145	משירי שמיים (שיר) . . יצחק פינקל
146	דורון (סיפור) . . ישעיה רבינוביץ
163	הספרות העברית הצעירה . . ישראל זמורה
170	רשמי ספוליטו . . יהודה עמיחי
178	מחודש לחודש . . י. מישאל
182	פסיפס ישראלי . . יניץ רמגל

נופרים וספרים

185	(א) "תולדות החינוך בישראל" לצבי שרפשטיין . ג. חורגין
186	(ב) "מסיפורי ניו-יורק" לש. איזבאן . . ה. ל. גורדון
186	דיעות . . . . .

"בצרון"
1141 כרדווי
ניו-יורק

BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by CHAIM TCHERNOWITZ (RAV TZAIR)

Editors: NAHUM GLATZER (Contributing Editor)

HARRY WOLFSON, SIMON HALKIN (S. Israel)

HAYIM LEAF, Associate Editor

Executive Editor: MAURICE E. CHERNOWITZ

Twenty-Eighth Year of Publication

Vol. LV SHVAT-ADAR, 5727 (Jan.-Feb., 1967) No. 3 (263)

CONTENTS:

Western and Oriental Jews in Israel —	
A Problem of Integration	<i>E. Remba</i> 129
Ben-Gurion in the Years of "Ha-Achdut"	<i>A. R. Malachi</i> 138
Heavenly Saws (Poem)	<i>Irving J. Finkel</i> 145
Doron (Story)	<i>Isaiah Rabinovitch</i> 146
Contemporary Hebrew Literature	<i>Israel Zmora</i> 163
The Spoleto Festival	<i>Yehuda Amichai</i> 170
The Month in Review	<i>I. Mishaël</i> 178
Israeli Kaleidoscope	<i>Y. Rammgal</i> 182

BOOK NOTES:

(a) Scharfstein's History of Jewish Education	<i>G. Churgin</i> 185
(b) Isban's New York Stories	<i>H. L. Gordon</i> 186
News and Events	186

BITZARON
1141 Broadway
NEW YORK
MU 6-7680

בפצרון

נוסד עליירי חיים משרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

שנה כ"ח (כרך נ"ה) שבט-אדר, תשכ"ז חוברת ג' (263)

השר שיטרת הספרדי ובעיית העדות בישראל

מאת א. רמבה

א.

ביום האחרון של חודש יאנואר 1967 הובל למנוחת עולמים בירושלים בכור שלום שיטרת, שניהן בכל ממשלות ישראל, מיום קום המדינה בלי הפסק, כשר-המשטרה. רק חודש ימים לפני פטירתו, התפטר מכהונתו. בן שבעים ושתים היה, איש לא כפה עליו את התפטרותו. מרצונו הלך, בשל מצב בריאותו הרעוע והרגיש שאיננו מסוגל עוד למלא את תפקידו כראוי. חודש ימים לאחר שהסתלק ממשרתו, נסתיימה פרשת חייו.

על מעמדו המכובד של הנפטר בציבור הישראלי לא היו חילוקי דעות. אבל הירבו להפליג בשבחיו — עוד בימי חייו — שעל אף היותו חבר רשמי של מפא"י, אין הוא איש המעמד באפיו, ובטיבו הוא כללי-ישראלי. הוא היה מעורב עם הבריות, ולא היה מפלה בין אשכנזים לספרדים ובין עשירים לעניים. מעולם לא הסתגר בד' אמות של המפלגה, אשר הטילה עליו את האיציטלא הגבוהה של שר.

הוא היה מחונן במעלה אחת גדולה: היה טוב-לב. בשנים האחרונות לפני הכרות המדינה כיהן כשופט בארץ ישראל, וטבעי הדבר שהתמנה להיות גם שופטם של עבריינים צעירים. כי היה לו יחס אבהי וגישה אבהית ל'לקוחותיו'. הוא היה גם עניו וצנוע. היו לו הזדמנויות איך-ספור לצבור הון ולחיות חיי רוחה ושפע. אך לא ניצלן. חי חיים צנועים באמת. בלי חווילה למגורים ובלי

רהיטי-מותרות. נזכר אני ביום, בו עליתי לראשונה לדירתו, ברחוב נחמני בתל-אביב, בקומה השלישית. הרחוב לא מן המהודרים שבעיר, והבית — מיושן, מראשוני בתיה של „תל-אביב הקטנה“. מדרגות-הכניסה היו שרויות באפולולית. ליד הבית לא היה כל סימן, שהוד מעלת מיניסטר מתגורר בו. לשוא חיפשתי מכונית הדורה עם דגלון, בעלותי, ירדו מן המדרגות שני רבנים מארוקאניים בלבושם המזרחי, שהקדימו שלום לכל שעכר על פניהם. והבינתי שלא טעיתי בכתובת. הדלת לדירה היתה פתוחה. לא היה צריך כלל לצלצל, והריני — בתוך חדר האורחים של שר.

שוטר לא מצאתי לא בבית ולא בחצר. גם בשכונה כולה לא יראה ולא ישמע. אמרתי לעצמי: מדינה נפלאה היא ישראל. אפילו שר המשטרה שלה, העוסק בפושעים ובעבריינים, איננו זקוק לשומר-ראש, ודלתו פתוחה לכל דכפין.

ב.

סימן-ההיכר של בכור שיטרית היה דבר היותו ספרדי. בעצם הוא שימש כל הזמן הוכחה, כי קיימת בישראל בעיה רצינית ששמה עדות המזרח, (או למען הקיצור: ספרדים, אף כי לא תמיד תואמו שני המושגים הללו), ולא משום ששיטרית נוהג היה להציג את הבעיה בחריפות. היפוכו של דבר: הוא, שהיה נחח לבריות, לא שפך מעולם שמן על המדורה. בכל מקום שידו השיגה, היה מרגיע, משקט סערות, מדבר בניחותא וקורא למתינות. פעם הביע בפני דיעה, שבארץ ישראל חובה עלינו לטשטש את הבדלי-השבטים. לא לקיים את היתוד שכל עדה ושבת. לא להיות ספרדים, אשכנזים, תימנים, בוכארים וקורדים, אלא אזרחי ישראל, יהודים. בשנת 1948, לפני הבחירות לכנסת הראשונה, הכריז כי הוא תומך בהקמת „מפלגה עממית“, בראותו צורך בקיום מפלגה, שאישים מתונים חכל מפלגה ימצאו בה מקומו. אולם השעה היתה קצרה מדי לארגון מפלגה שכזאת ולהקמתה ככוח ממשי, שתהיה לה נציגות בפרלמנט. לכן הופיע או בראש רשימה של ספרדים. לכנסת השניה כבר נמצא לו מקום מכובד ברשימת-מפא"י. בני עדות המזרח אינם להוטים אחרי מפלגות סוציאליסטיות, ועם מתן שמו לרשימת מפא"י, לא גרר אתו שיטרית את בני עדתו למפלגה זו. הוא לא הכניס „נדוניה“. יתכן שהוסיף או למפא"י כמה קולות של ערביים, שהיה פופולארי ביניהם. אך זו לא היתה „נדוניה“ גדולה. האמת צריכה להיאמר, כי הוא לא קפץ על עגלת מפא"י ברגע האחרון. הוא היה חבר מפלגת פועלי ארץ-ישראל מזה עידן ועידנים (לפי דבריו — מיום יסודה של „הפועל הצעיר“ והוא יליד הארץ), אף שמעולם לא היה פועל ממש, ואף שעה אחת לא החזיק מחרשה ולא כלי-עבודה אחר ביד. והוא גם שירת נאמנה את המפלגה כל השנים. הוא היה התובע במשפט רצח ארלוזורוב, עכשו אומרים שהיתה לו, לשר שיטרית, הודמנות לעשות מעשה רב ולהסיר את הלוט מעל הטררגדיה הזאת. רוב רובם של האנשים, שהיו קשורים במישרין או בעקיפין במשפט זה, נסתלקו מומן לבית עולמם. דב הוז ואליהו גולומב ישנים שנת-הנצח מזה עשרות שנים. לעולם האמת עברו נציגי הסניגוריה הוראס סמואל והד"ר בנימיני, ושנים משלושת קרבנות העלילה — הד"ר אבא אחימאיר ואברהם סטבסקי — גם הם אינם עוד בין החיים. בכור שיטרית היה היחיד שהתהלך אתנו והוא

ידע גם ידע את האמת. ואף כי חלפו שלושים וחמש שנים מן הימים הקודרים ההם, עדיין מרחף צילם על פני הציבור העברי בארץ. שיטרת היה מסוגל להסיר צל זה. אך הוא שתק. כלום מלואילות למפלגתו שתק? עתה גם הוא הלך, ויש חשש כי לקח אתו לקברו את הסוד.

ג.

הוא הוכנס לממשלה, וישב בכולן, בכל הממשלות, מסיבה אחת ויחידה — משום שהיה ספרדי. כאשר הרכיב בן-גוריון את ממשלותיו, עמד על כך שלא ייעדר מהן שר מעדות המזרח. שאלוהו אנשים: מילא קודם לכן, בטרם היה מר שיטרת ברשימת מפא"י, אלא ייצג את עדת הספרדים, היה לך צורך לצרפו לממשלה, כיוון שהיו דרושים לך ארבעת הקולות של הסיעה הספרדית בכנסת. לתמיכה בקואליציה. אולם לאחר שהוא נמצא „בכיסך” והנהו חבר בכנסת מטעם מפא"י, מה ראית לתת תיק בממשלה לשיטרת? השיב בן-גוריון: אני מכניס ספרדי לממשלה, כיוון שאני חב חוב זה ל... רבי יהודה הלוי. והוא מינה את שיטרת לשר המשטרה, ומני אז נתמנה תמיד מחדש לכהונה זו בכל ממשלה. וכבן-גוריון, נהג גם לוי אשכול כך. רבים תמחו על סמיכות הפרשיות בין מר שיטרת לבין משורר ציון מימי הביניים. אילו היה נעים זמירות ישראל, רבי יהודה הלוי, יודע שיורשו הוא שר של משטרה דווקא. אפשר היה בא לראש ממשלת ישראל בחלומו ומבקשו לבל יעשה פוליטיקה על חשבוננו. רצה בן גוריון לסלק חוב לרבי יהודה הלוי, יכול היה למצוא דרכים יותר גאותות. היה זה הרבה יותר נאה, אילו היה מחפש מקרב בני העדה הספרדית מועמד לכהונת שר חינוך והתרכות. אך לתפקיד זה מצאו כל הזמן דווקא אישים מארצם של הצארים והבולשביקים (זלמן שזר, הפרופסור בן-ציון דינור, וזלמן ארן). ואילו לאחד מבני-שבטם של ר' יהודה הלוי, אבן גבירול ואלחריזי, מסר את תיק המשטרה. ודאי שאין משרה זו מדברת, חלילה, בגנותו של איש. אדרבא, התפקיד מכובד, קשה ואחראי עד למאד. ואנו אזרחי ישראל, הננו אסירי-תודה למשטרה וראשה, על שהגנו יכולים לעצום עינינו בשקט בלילות ולהירדם בביטחה ששום רעה לא תאונה לנו. אולם האם כל מאות אלפי הספרדים בארץ ישראל לא הוציאו מתוכם אלא איש למשטרה? בכור שיטרת אמנם היה האיש המתאים למשרה זו. כי התמחה במקצוע וכשלושים שנה, מיום כניסת הבריטים לארצנו, עסק רק במלאכה זו. הוא התחיל בעבודתו אצל האנגלים כשוטר והגיע אצלם לדרגה גבוהה, דומני לכהונת מפקד בית-הספר לשוטרים, אולם האם לא היה אף הוא מסוגל לשאת גם כהונות אחרות בממשלה? מי זה פסק הלכה, שנציגייהן של עדות המזרח בישראל לא יוכשרו אלא לשמש שרים למשטרה בלבד? כאשר הגיש שיטרת ז"ל את התפטרותו, חודש לפני פטירתו, טענו כמעט כל מעצבי דעת-הקהל בישראל: זוהי השעה לחסל את המשרד הזה, משרד המשטרה, ולצרפו כמו ברוב ארצות תבל למשרד-הפנים. כי הקמתו של מיניסטריין-למשטרה נפרד במדינת ישראל היתה מקרית בלבד. מעשה שהיה עם יצחק גרינבוים, שהתמנה לשר הפנים הראשון, בממשלה הזמנית, ואמרו לו כי המשטרה תיכנס בגדר-משרדו. אך הוא סירב. טענתו היתה, כי בארצות מגוריו, ברוסיה ובפולין, היה השוטר בעיני היהודים סמל התעללות באזרח, ונפשו

של גרינבוים בחלה בתפקיד של ראש המשטרה. לעומת זה כל שאר שרי הפנים שלאחריו לא היו "איסטניסים" כמוהו. להיפך, הם טענו כל הזמן כי טבעי הדבר שהמשטרה תהיה מחלקה של משרד הפנים. אבל למען הספרדים מוסיפים לשמור עד היום על משרד נפרד זה. וגם כירשו של שיטתית למשרד המשטרה נתמנה ספרדי, אליהו ששון.

למרבה האירוניה, רוחה כל הזמן בארץ דיעה כי כהונת שר המשטרה היא פיקציה גמורה. כי לאמיתו של דבר, לא היתה לשר סמכות של ממש להתערב בעניני המשטרה. לא על פיו, אלא על פי המפקח הכללי, ישק שם כל דבר. במטה הארצי של המשטרה לא היו שואלים את השר מתי ועד רע בענינים שנגעו לתיקו. לא אחת הביע שיטתית עצמו מורת רוח על שצימצמו כל כך את סמכותו. אולם הוסבר כי המשטרה הישראלית פועלת עדיין לפי חוקי המנדט הבריטי, שלפיהם מצויה הסמכות העליונה בידי המפקח הכללי (כי לא היתה משרה של שר בשלטון המנדט הפלשתינאי). אותה סמכות נתונה עד היום הזה בידי המפקח הכללי. וקריאתו של השר לא לקפח את מעמדו ולתת לו תפקיד של ממש, היתה כקול קורא במדבר.

שאלתי פעם את פיה של אישיות רמת מעלה: ובכן, מה עושה שר המשטרה כל ימיו, ובמה הוא ממלא תפקידו? השיבו לי: אמנם, ניירות יש לו במשרד וגם מספר פקידים ותפקידות. ובענינים שאינם מעלים ואינם מורידים, נשלחים אליו מיסמכים לעיון ולחתימה. אולם עיקר עבודתו הוא להשיב על שאלות של חברי כנסת. השמת לב — אמר לי איש חשוב הנמצא לפני ולפנים של עניני המדינה — כי תשובותיו של השר שיטתית על השאלות הפרלמנטאריות הן הארוכות ביותר? כי שעתו של השר פנויה להכין נאומים ארוכים ולהיכנס לפרטים ופרטים פרטים.

ויש לומר בכנות, ששיטתית ע"ה הסתפק במועט. כל עוד קויים העקרונות, ספרדי יושב בממשלה, היה מרוצה. ומה גם שבינתיים פרצו להן עדות המזרח פתח נוסף בכנין הממשלה, וקיבלו תיק שני. זמן מה היה זה הרב טולידאנו המנחה כשר הדתות, ועתה קיבל ישראל ישעיהו התימני את משרת שר הדואר. יש איפוא שני נציגים של עדות המזרח בממשלה: אחד — ספרדי, ואחד — תימני.

ד.

אך כל הסבור כי בכך חוסלה הבעיה, אינו אלא טועה. אחינו הספרדים מתמרמרים מאז ומתמיד, כי הם מקופחים בחיים הציבוריים בארץ ישראל, הם רוטנים כי ה"אשכנזים" מיצרים את צעדיהם ודוחקים את רגליהם. לדידם, האשכנזים הם בעלי מרפקים חזקים יותר, והם תופסים את כל העמדות ואינם נותנים לספרדים את המגיע להם. הנה נשיא המדינה, ראש הממשלה, יושב ראש הכנסת, הרמטכ"ל (ראש המטה הכללי של צבא ישראל), נשיא הסוכנות היהודית וראשה, נשיא בית הדין העליון — כולם אשכנזים. האין זה קיפוח של חלק גדול מקרב האוכלוסיה, המהווה כבר היום יותר ממחצית אורחיה של מדינת ישראל?

אחינו הספרדים הם ציבור רגיש מאד. הייתי מסתכן אפילו לומר, שהם סובלים מתסביך-נחיתות. רק השם שבשמים יודע, מאין נובע תסביך זה. כי בכל דבר, כקטן וכגדול, הם רואים עצמם נעלבים והם חושדים שיש כוונה להעליבם. מעולם לא חדלו עסקניהם להתלונן מרה על קיפוח ואפלייה לגביהם. יודע אני גם יודע, ששוררת אפלייה וקיים קיפוח. אבל — אלה על רקע מרגלתי קיימים, ולא על רקע עדתי.

בטוחני שגם עסקני הספרדים יודעים את זאת. אף על פי כן, רגישותם לא פחתה. ה. נ. ביאליק ז"ל, שהיה מחונן בחוש הומור חריף, הפליט פעם מפיו — כך מספרים — הלצה על חשבון הספרדים בארץ-ישראל. כל שהכיר את ביאליק, הן שבכתב והן שבעל פה, יודע כי הוא לא התכוון להעליב שבט מישראל. הוא לא שנה את הספרדים כשם שלא שנה את האשכנזים ואת התימנים. הוא הצטיין באהבת-ישראל. זה היה אחד הסימנים של גדלותו כאדם. אבל בגלל הלצה זו — שאף מסופקני אם באמת השמיע אותה — איבד את עולמו אצל אחינו הספרדים. שמעתי שמועה — אינני ערב לדיוקה, כי אינני מסוגל להאמין לה — כי בבתי הספר שבהם ממששים בהוראה ספרדים, מחרימים פשוט את שיריו של ביאליק, בגלל ההלצה הזאת שפגעה בכבודם.

כותב-הטורים הללו מחוסן נגד רוגזם. כי תלמידו של זאב ז'בוטינסקי הנהו, ודעתו של ז'בוטינסקי על הציבור הספרדי היתה תמיד לעילא ולעילא. הוא סבור היה שהשבט הספרדי הוא האציל ביותר בין שבטי ישראל. ועל חשבונו זוקפים את המימרא, שאילו יכול היה לבחור לעצמו את מוצאו, כי אז מעדיף היה להיוולד כבן העדה הספרדית. מצאתי באחד מאמרי את הפיסקא דלקמן: „נפשו של הספרדי רעננה מזו של יליד הגיטו הצפוני. לא סבל כמונו. לא הוכרח להתחכם ולהתעקם כמונו, וגם לא רדף כמונו אחרי צללית-תוהו, חלומות הבל, סיסמות עבודה זרה... ומלבד זה יודע הוא את המזרח ואת דרכו ולשונו. ואין להעריך את ההפסד שהפסדנו, שלא השתמשנו בנסיונו ובתיווכו בצעדינו הראשונים במזרח.“ ועוד אמר: „ההבדל בין האשכנזים והספרדים הוא שהאשכנזים הם יהודים, והספרדים — עבריים הם. ואנו הרי שואפים להפוך את היהודים לעבריים.“ במיטען של חסינות שכזו, נכנסתי ל„גוב האריות“ של הוויכוח, המלא חומר-נפץ מסוכן מאד.

ה.

האשכנזים מה הם אומרים? דעה מסולפת היא, כי הספרדים מקופחים. גם בזמנים שהם היו מיעוט בארץ, כשעוד היתה חיה יהדות אירופה המזרחית וזו סיפקה את רוב העולים, לא קיפחו את עדות-המזרח. הלורד פיל, יו"ר הוועדה המלכותית הבריטית, שנשלחה לארץ בשנות השלושים לדון בסיכסוך היהודי-הערבי, אמר פעם כאשר דנו בשאלת היחס למיעוטים: הנה הוולשים הם מיעוט קטן בעם האנגלי. בתקופה הראשונה צעקו כי מקפחים את זכויותיהם, כי אין נותנים להם לפתח את לשונם המיוחדת וכי אינם מקבלים נציגויות מתאימות בשלטון. הם דרשו פרופורציה, לא יותר מאשר פרופורציה. עד שבא הולשי ללויך ג'ורג', בעל הכשרון הגדול, וקיבל את כל השלטון באנגליה והוא שקבע את

גורל העולם כולו בין שתי מלחמות-העולם. „הוולשים מושלים בנו” — אמר הלורד פיל בצחוק, בלי שמץ של תרעומת. והוא הדין עם הסקוטים. גם הם היו מיעוט שתבעו זכויות מיוחדות. עד שבא רמזי מקדונלד הסקוטי ועלה על כס השלטון בבריטאניה.

כלום מונע משהו מאת הספרדים למצוא „וולשי” שלהם, שיעמוד בראש עם ישראל? האומנם קיים חוק בקונסטיטוציה העברית, שרק אשכנזי יכול לעמוד בראש אומתנו ומדינתנו, כשם שקתולי איננו יכול להיות מלך בריטניה? אין איש אשם בכך שנרשאי הציונות המדינית היו יהודים מאירופה המזרחית והמערבית: הרצל, נורדוי, ז'בוטינסקי. לא היתה כלל כוונה של אפליה לגבי הספרדים אם בראש התנועה הציונית עמדו יהודים „רוסיים” כוויצמן, סוקולוב, אוסישקין או „גרמנים” כאוטו וורבורג או ד"ר ארטור רופין. ואם בין נושאי חזון התחייה היו יהודים ספרדים (כהרב אלקלעי), הרי מקומם בתולדות התחייה הלאומית מובטח להם.

ביאליק, טשרניחובסקי, שניאור — אבות השירה העברית החדשה היו במקרה יהודים רוסיים. ושני גדולי הספרות העברית בדור זה — ש. י. עגנון בסיפורת ואורי צבי גרינברג בשירה — הם „גליצאיים”, אשכנזים. האם קיפוח הספרדים הוא זה שקושרים כתרים לאלה שמנינו לעיל? אילו היו משוררים כאלה, מיוצאי חלציה של אם ספרדיה, ודאי שאיש לא היה מקפח את זכותם. ר' יהודה הלוי, ר' שלמה אבן גבירול, ר' יהודה אלחריזי, אברהם ומשה אבן עזרא — היו ספרדים, והם שוכנים כבוד ככותל המזרח של הרוח היהודית בכל הדורות.

כשרון אמיתי הוא כורם מים אדירים, המתפרץ ומסתער קדימה ומסיר כל מכשול ומסלק כל אבן-נגף מדרכו. הפרופיסור א. ש. יהודה ממאדריה, ספרדי, היה בעל שם בעולם וביהדות, ומכס נורדוי האשכנזי היה רעו הטוב ביותר. ויהודה בורלא רכש לו מקום-כבוד בספרות העברית. וכאשר בא בורלא עם סיפוריו, לא עמד איש ליד הדלת ולא שאל לדרכונו, לא בחן את שערותיו: הבהירות הן או כהות ולא בדק את דמו — הספרדי הוא הנוול בעורקיו, או דם של אשכנזי. והוא אף עמד שנים רבות בראש אגודת הסופרים בישראל.

והמלומד אברהם אלמאליח הספרדי, לא קרה מקרה שבפניו נסגרו שערים כל שהם, משום שהיה ספרדי. הוא כבר הגיע לגבורות עד מאה ועשרים, ואיננו פעיל עוד כמקודם. אך במשך למעלה משני דורות התנוסס שמו של אלמאליח לתפארת ביהדות ועינם של האשכנזים לא היתה צרה בו.

וכן הדבר במדע לכל ענפיו. האוניברסיטאות בארץ לא פסלו את קאסוטו ואת הרטום ואת דה-פריס ואת הפרופיסור רקח. אשר לכלכלה, הרי אנשים הבקיאים במתרחש בענף זה מעידים, כי בתחום זה — וביחוד בבנקאות — תופסים הספרדים עמדות חשובות ביותר, ואין האשכנזים רואים את זה בעין רעה, חלילה. היכרתי יהודי מפולין, ברי-אוריין חובב שפת עבר, שבעירו שבגולה היה מדבר עברית במבטא אשכנזי. ואף בעלותו ארצה, סירב לקבל עליו את מרות המבטא הספרדי. שנים רבות התעקש ונלחם כדוך-קישוט בטחנות-רוח, ולא רצה בשום פנים ואופן לוותר על הבכורה האשכנזית. כשהיה מדבר עם נגינת

החלעיל שלו עם ילדי הארץ, היו שמים אותו ללעג וללקלס. והוא לא זו מדעתו, עד שיום אחד בא אלי ואמר בחיך מריר, כאדם ששב משדה-הקרב בשן ועין: נוצחתי. הספרדים עושים בארץ ישראל כאדם בתוך שלו והם הטילו עלינו את רצונם. וכשאתם כולכם, האשכנזים, ויתרתם, מה אעשה אני? האלחם כל ימי יחד נגד כולם? צחקתי למשמע התרעומת המזורה הזאת נגד אחינו הספרדים. אבל עובדה רבת-משמעות היא, שהמבטא של שפת עמנו המתחדשת — מיבטא ספרדי ייקרא.

1.

דא עקא, שאנו מפוצלים ומפורדים. כאשר באנו לארץ ישראל, האמנו בתום לב, שעכשו יבוא הקץ לכל הפילוג הזה. מעתה והלאה יפסקו ההבדלים. הרי למולדת אחת אנו כולנו באים כילדים השבים לחיק אמם, ואין מיוחסים ואין נחות-דרגא. ובבואנו לחדש את חינו, נשכח גם את מקומות מוצאנו בגלויות. ועוד האמנו, כי המסורת של "שבטי ישראל" בנוסח החדש תבוטל ולא יהיה כל הבדל בין תימני ואשכנזי ובין ספרדי לביכארי. כולנו בני אומה אחת הננו. סבר סברנו: בפיוזורינו בגולה היו הבדלי לשון, תרבות ומנהגים. ולא היה לנו גם רעיון אחד ומאחד. אך לכשזכינו לעצמאות ולריבונות, נגשר גשר על פני התהומות.

מה מאד התאכזבנו. מחזה מעליב ומביש מזה אין לתאר. עשרות שבטים, שבט שבט ומנהגיו. עדה עדה ושפתה, קיבוץ קיבוץ ואורח חייו. וכל אחד נלחם בקנאות על האינטרסים שלו. ועדה אחת זרה לרעותה ורחוקה כשני עמים יריבים.

שלוש עדות מרכזיות קיימות בארץ: אשכנזים, ספרדים, ותימנים. ואי אפשר לראות את היחסים ביניהן כאידיאליים. יש ונישואין בין שתי עדות שונות יחשבו כנישואי-תערובת. צעיר בן העדה האשכנזית כי יתאהב בספרדיה — לאסוף ייחשב הדבר לשתי המשפחות כאחת. כי תסביך-הנחיתות של שתיהן הופך לשגעון של גדלות. כל אחד חושש "לטמא" את משפחתו. לפני שנים אחדות הופיע בבריטאניה ספר גדול (בכמות) בשם "אשכנזים וספרדים", פרי עטו של ראביי אחד, ד"ר צימלס, עם הקדמה של הרב הראשי ליהודי הקיסרות הבריטית, הד"ר ברודי. בספר זה מונה המחבר את ההבדלים שבין שני השבטים הללו. והוא מעלה הוכחות מן ההיסטוריה, שהיו ימים בהם נשואין בין האשכנזים והספרדים היו לא רק למעשה אלא גם להלכה נשואי-תערובת, שהצדדים נזהרו מפניהם. לפני — הוא מספר — היו הספרדים נושאים נשים רבות, ורק האשכנזים היו תמיד מונוגאמיים. אך כלום יכלה אשה אשכנזיה להיות אשתו השניה של הספרדי? על נושא זה התנהל דיון לפני כמה דורות, והמחבר מביא את השקלא-וטריא של החכמים באותו ענין.

אין כותב הטורים יודע מהו כינוי הגנאי שזכו לו ה"שיכנזים" בין הספרדים (אין ספק כי קיים כינוי-גנאי כזה). אבל מרגיזה עד למעמקי הנפש התופעה, שבין בני העדה האשכנזית, בינם לבין עצמם, וביחוד בקרב העולים מפולין ורומניה שזה מקרוב באו, התאורח הביטוי "פראנק", המעליב את אחינו הספרדים. ועל יחס התימנים לשתי העדות האחרות, העיר כבר מי שהעיר בצטטו מאחד

הסופרים הידועים דבריו של תימני: "הם שונאים אותנו ומזלזלים בנו ואינם יודעים בערכנו ולוקחים לעצמם כל הכסף והזהב הבא מכל קצות העולם לכלל ישראל והם אוכלים אותו לבדם. כל הקרן הקיימת והסוכנות והבאנקים וכל העבודות שיש, ולנו אין הם רוצים ליתן כלום, כלום... ראו נא כי על איזה מצב הגנו עומדים ואין בכוחנו לאל ידינו. והם יש להם מכל טוב העולם וכל תענוגי העולם, פרדסים ושדות וכתים כהיכלות ברחביה, ומושבות וקיצוצים, הכל, הכל... שילכו לעזאזל, כלבים בני כלבים אלה..."

אחינו התימנים לא הגיעו עדיין לכלל השפעה כה רבה בארץ, שירימו את קולם במחאה ובצווחה. שנאתם אינה פורצת החוצה. אין להם שליחי-ציבור צעקניים רבים. אבל בקרבם פנימה מפעפע הרגז על היחס הרע אליהם, על שמביטים עליהם כעל הגבעונים והפכו את כולם, את כל השבט הלאומי והנאמן הזה, לחוטבי עצים ולשואבי מים. וכל זה מעמיק את התהום המפרידה בין בני העם העברי.

לנוכח תהום פעורה שכזו, אין פלא שאין ריעות ואין אחווה בישראל. שחיטת הספרדים טריפה היא בעיני האשכנזים, והרב האשכנזי פסול בעיני הקהילה הספרדית. נוסח התפילה בבית הכנסת התימני אינו דומה לא לזה של בני העדה האשכנזית ולא לשל העדה הספרדית. יש לנו שני רבנים ראשיים: אחד אשכנזי, ואחד ספרדי. ובכל עיר ובכל כפר נזקקים לשני רבנים, שני חזנים, שני שוחטים, שני שמשים ובתי כנסת רבים. התימנים טוענים שהספרדים אינם מייצגים אותם. הכל כפול ומכופל ומשולש ומרובע. ובכל אסיפה ובכל כנס חייבים לשמוע לכל הפחות שתי ברכות של שני רבנים ראשיים. והכפילות הזאת אינה מוגבלת ל"כלי הקודש". היא נוגעת לכל חיינו במולדת.

וכשהשנאה פורחת, היא פורחת מכל עבר. הגה הוציא אורח ישראלי אחד לשוק ספר בשם "המהפכה האשכנזית". החיבור הזה הוא יוצא דופן, כשם שיתר ספריו של אותו מחבר (אגב, בן משפחתו של נשיא-מדינתנו) הם יוצאי דופן. נוטה האיש לגלות "מקוריות" בלתי פוסקת ברעיונותיו. לפני שנים אחדות נתפס האיש, שהוא אורח ארץ ישראלי מראשית שנות העשרים ושהלשון והתרבות העברית היו נחלתו כל הימים מימי נעוריו, לתיאוריה שאת מקום העברית צריכה לתפוס אצלנו לשון אידיש. ואמות-הסיפים לא נעו. מדינת ישראל והלשון העברית לא הזדעזעו. אליבא דאמת, בעתונות העברית במדינה לא ייחסו ערך לתורה זו ולא הקדישו לה כל תשומת-לב. רעינו ה"גאוני" הזה של המחבר ירד לתהום הנשיה, והלשון העברית לא יצאה חלילה גיוזקה אף כמלוא נימא.

והנה הגה אותו מחבר תמהוני רעיון חדש: על מהפיכה אשכנזית נגד הספרדים בישראל, ועל-ידי כך נגד כל עדות-המזרח. וכדי לעשות תבשיל חדש זה מעניין ומושך, הוא הוסיף לו תבלינים מפולפלים מאד. למשל, שאחינו הספרדים שמחו כאשר היטלר השמיד את היהדות "האשכנזית" באירופה. ולמען התיזה שלו לא הזכיר, כמובן כי הצורך לא הבחין בין יהודי ליהודי, וכי קהילות מפוארות ביותר של היהדות הספרדית (כסאלוניקי ואתונא ביוון, כיהדות הבולגארית, היוגוסלאבית, וכן אחים בני השבט הספרדי ברומניה, בהולאנד ובדנמארק

ובאיטליה), כולם יחד הובלו לכבשני האש ועלו השמימה בקדושה ובטהרה במשרפות אושביץ ומיידאנק יחד עם אחיהם בני השבט האשכנזי. אחדים מאורחי המדינה בני השבט הספרדי, גילו את החיבור הזה והרימו קול צעקה, כי „גפתחה מערכה אשכנזית נגד הספרדים בישראל“, וכי הספר עלול להשניא חלק אחד של בני העם היהודי במולדת על משנהו, והדבר עלול להביא למריכות, קטטות ומדגים, עד כדי שפיכות דמים, חלילה. מיד ישב אחד על האבניים וחיבר במהירות ומיהר והוציא לאור מכעין תשובה בשם „המהפכה הספרדית“.

אין ספק שהצעקה והמחאה הוא הדבר שהמחבר רצה בו. כי אלמלא התגובה הנרגזת, לא היה איש במדינה שם לב לתיאוריה הנלווה, באווילית והמגוחכת, המכילה דברי-בלע מחפירים. בשל הצעקות זכה הספר לפרסום שלא היה מצליח להשיגו ברבבות לירות לצרכי פירסומת. ותמהים היינו על אחינו העסקנים מעדות המזרח, שעשו למען המחבר את המלאכה שהוא השתוקק לה.

ז.

כאשר ראו אשכנזים אחדים את המהומה שהקימו הספרדים בגלל חיבור חולני זה, החלו להשמיע ביתר שאת קולות-טרונאי שלהם. כביכול קולות שקולים יותר. והם צועקים: עתה עוד שלטת ה„חבורה האירופאית“ במדינה והיא עוד מאיטה ועוצרת את התהליך. אבל אם בני עדות המזרח, שהם כבר עכשיו רוב באוכלוסייה, ישתלטו על כל העמדות, ישנו את דמותה ופרצופה של ארצנו. היא לא תהיה עוד מבצר אירופאי בתוך המדבר הלבאנטיני. כבר עתה — הם רוטנים — נותן בנו הלבאנטיניזם את אותותיו. הוא כבר מורגש כהלכה בשירות-השידור. השמת לב — אמר לי אשכנזי קנאי אחד — לשידורי המוסיקה של קול ישראל? לא רק בשביל האוכלוסייה הערבית החיה בתוכנו אנו נותנים מוסיקה מזרחית. יום יום מעניק הראדיו מנה גדלה והולכת של מוסיקה לבנטינית, הצורמת את האוזן האירופאית. בני עדות המזרח אינם מקנים לעצמם את מושגי התרבות המערבית ואינם מרגילים עצמם לצלילי המוסיקה של בראמס, דבייסי וטשייקובסקי. והרי המשך המוגלוג של האשכנזי-הקיצוני באזני:

„גם אם טרם הצלחנו ליצור סגנון ישראלי עצמאי, שאולי ביום מן הימים יהווה מציגה של המזרח והמערב גם יחד ויכיל את הטוב והמעולה שבזה ובה כאחד, לא ייתכן להמשיך את כל הסגנונות השונים והמשונים של הגלויות המרובות. ברור שגם עלינו נגזר לקחת מן הנכר. אין זו חרפה, באשר שום מדינה אינה מספקת לעצמה לצרכיה את כל הכלים הדרושים לחייה של אומה. אבל ניטול בשביל כולנו את החשוב שבתרבות האנושית. עכשיו אנו כבר מפרישים זמשים אחוז לפחות מן התכניות המוסיקאליות למוסיקה מזרחית. ברבות הימים נהיה נאלצים לתת להם את שמונים האחוזים המגיעים להם. והלבאנטיניות תציף את הארץ, על אף שאיפותיה להיות נושאת הציביליזציה האירופאית במזרח התיכון. נראה חובה להביא לתזמורת הישראלית לא את ליאונרד ברנשטיין ואת פול פאריי, כי אם להזמין מבגדד את אחד ה„מנצחים“ הערביים, לפי טעמה של העלייה העיראקית; ולסוליסטים, לא נזמין את אייזיק שטרן או יאשה חפץ וארטור רובינשטיין, אלא

בן-גוריון בתקופת „האחדות“*

מאת א. ר. מלאכי

ג

„מדברנא דאומתיה או פקיד דתי“ היה שם המאמר הראשי הראשון של בן-גוריון ב„האחדות“. הוא נכתב לרגל ביקורו של ראש הרבנים בתוגרמה — החכם-באשי — ר' חיים נחום בארץ-ישראל. היה חיים נחום החכם-באשי הראשון שנתמנה אחרי מהפיכת הטורקים הצעירים והורדת עבד-אל-חמיד מכסא מלכותו. עם מיגור המשטר האויטוקראטי הישן הקיץ הקץ גם על המשטר הישן בקהילות ישראל באימפריה העות'ומנית. הורד מכסאו ראש הרבנים ר' משה הלוי. שנתמנה למשרתו, משרת ממלא מקום חכם-באשי כמעט בעונה אחת עם הכתרתו של עבד-אל-חמיד לשולטן, ור' משה הלוי זה, שלבש תגא של ראש יהודי תוגרמה, ומפאת משרתו הרמה מעין ריש-גלותא, היה בעצם אדם בינוני, לא גדול בתורה ולא גדול במעשים, בעל אופק צר והשקפות מוגבלות, ולא נתן להכניס שום שינוי בהנהלת הקהילות. רחוק היה מהרעיון הלאומי ועל אחת כמה וכמה שהתנגד לציונות המדינית. לא היה רצוי לרוב אחיו, אבל רצוי למשטר העריצות של עבד-אל-חמיד, וגם אהוב על השולטן. זככה זה התקיים והאריך ימים על כסאו. בהורדת ר' משה הלוי נסתיים פרק בתולדות הרבנות הראשית, החכם-באשי בתורכיה, שהתחלתו בר' משה קפסאלי. על כסאו ישב ר' חיים נחום, צעיר לימים וצעיר גם ברוחו. חניך „אליאנס איזראעליט“ היה וקרוב לחוגי

כנר סורי מחאלב ופסנתרן סודאני מחרטום. וכן נעשה באופירה ובתיאטרון הדרמתי. לא עוד שקספיר ומולייר וטנאסי וויליאמס, אלא את הדרמתורגים מסעודיה ומלוב. כי הרי זה יהיה רצון התושבים, העולים מהארצות ההן, אם לא נטרה לשנות את טעמם, נטיותיהם ומושגיהם. הרי במצב כזה לא רק שאין אנו מביאים את הציביליזציה האירופאית אל חופי הפרת והחדקל — כפי שרצה נורדוי — אלא שרוח הפרת והחדקל מסתננת אלינו.

ברור שמול טענות אלו, לא שמו גם הספרדים את ידיהם בצלחת, והריהם משמיעים דברי-טרוניה מרים כלענה נגד האשכנזים במשנה חריפות. וכוחות פוריים ותוססים משני הצדדים מתבזבזים על מאבק עקר. משנה-חובה מוטלת על כן על „שחרי השלום“ ועל האחראים והנבונים שבתוכנו להקדיש את זמננו, מרצנו וכשרונותינו להגביר אחווה בישראל, לטפח אהבת אחים ולהתלכד כדי לשמור על בבת עינינו — המולדת — מפני אויבים כה מרובים המתנכלים לנו. חוששני שמתו של בכור שיטריית, אשר היה מבני אהרן רודפי-השלום, עוד יגביר את המתחיות הפועלת גם עתה בזרמים תת-קרקעיים.

* ראה „בצרון“, שנה כ"ה, חוב' א, תשרי-חשוון, תשכ"ו.

התורכים הצעירים, ובכוחם של אלה ובהשפעת „אליאנס איזראעליט“ נתמנה למשרה רמה זו. אולם לא השביעה בחירתו את רצונם לא של היהודים החרדים ולא של הלאומים והציונים. הראשונים ניסו גם להתנגד למינויו, ולעזרתם באו דברי היהדות האורתודוקסית באשכנז, והאחרונים חששו שהוא יהיה כלי-חפץ בידי ה„אליאנס“, ובמקום לעמוד בראש מערכות היהדות הלאומית והציונית וילחם על זכויותינו כעם, יתן יד למתבוללים ולצרי הציונות. אחרי התמנותו הסביר קצת פנים לציונות ולישוב החדש. היה בכח משרתו הרמה להשפיע על הממשלה לטובת הציונות והישוב, ובין „התורכים הצעירים“ נמצאו כמה אוהדי ציונות, והוא לא השתמש בזה. את אהדתו לציונות הראה בהיספחו כחבר באגודה הלאומית „מכבי“ בקושטא. אולם בעת שדוד פריסקו, עורך „טיימפו“ בקושטא, התחיל להילחם ביהדות הלאומית ובציונות — בעיקר בציונות — בתכסיסי-מלשינות מגונים שנתנו חרב בידי שונאינו וצוררינו התורכים והערבים, תמך ר' חיים נחום בפריסקו, אשר מאחוריו עמדה „אליאנס איזראעליט“. הוא עזב את אגודת „המכבי“, והודה עם המתבוללים-המלשינים צרי הישוב והציונות, וכתלמיד ה„אליאנס“ הצהיר שהוא מסור בכל לבו ונפשו ל„אליאנס“, וכל הלחם ב„אליאנס“ ופוגע בה הוא „חוטא ופושע לכלל-ישראל בתורכיה“ — הצהרה רשמית מפי ראש היהדות הרשמית בתורכיה. אני מזכיר פרטים אלה, שהם ענין בפני עצמם, בשייכות למאמרו — נסיונו העתונאי הראשון — של בן-גוריון, תגובתו על ביקורו של ר' חיים נחום בארץ ותפיסת אישיותו של ראש יהדות תוגרמה בכלל.

ר' חיים נחום ביקר את הארץ בסיון תר"ע, כחודש לפני הופעת „האחדות“. אבל הד ביקורו עוד נשמע בארץ ובחוץ-לארץ. דברו וכתבו על הפגישות עמו והחגיגות שערכו לכבודו בישוב כולו, בערים ובמושבות, ובכל השדרות. הוא בא לארץ כדי לשים קץ לסיכסוכים, הריבות ומדגים בעדה הספרדית בירושלים מיום פטירתו של החכם-באשי ר' יעקב שאול אלישר, מינויו של ר' יעקב מאיר והורדתו. רצה ראש הרבנים להשכין שלום בירושלים ולהושיב את ר' יעקב מאיר, שבינתיים נתמנה חכם-באשי בסאלוניקי, על כנו בירושלים. אולם עצם ביקורו של ר' חיים נחום היה מאורע גדול בישוב וחשוב מאד לעניני הישוב. מלבד שהוא היה החכם-באשי הראשון שביקר את הארץ, בא באותם הימים שהישוב היהודי היה מוקף אויבים גם בין הערבים וגם הנוצרים — צרפתים, גרמנים ורוסים, שהתיישבו בארץ במטרות פוליטיות ובמסווה דתי, והיו עוינים את הישוב היהודי, השמיצו אותו, ויחד עם הערבים בדו שקרים והעלילו עלילות-שווא שהציונים מנשלים את הפלחים העניים מעל אדמתם. „עשרות אלפי יהודים באים לארץ ישראל ומנשלים את הפלחים הערבים מעל אדמתם וכובשים את כל ענפי הפרנסה בידיהם“, מברקים בנוסח כזה נשלחו מנצרת לקושטא, בעת שר' חיים נחום התכונן למסעיו לארץ-ישראל. דבר המברקים נזכר במאמר-ראשי ב„העולם“ (שנה ד', גלין 23; ט"ז סיון, תר"ע) על ביקורו של ר' חיים נחום בארץ, ובביקורו זה מצאו הישוב והציונים עידוד ותקווה שהוא יחזק את עמדתנו בישוב, ויסתום את פי המקטרגים והמלשינים על הישוב והציונות.

באותו מאמר ראשי ב"העולם" נאמר: "וצריך להודות: שעה זו, שבחר בה ר' חיים נחום לבוא לארץ-ישראל, היא שעת הצורך הגמורה".

ר' חיים נחום נתקבל בארץ בכבוד גדול, כיאות לראש האומה העברית באימפריה העותומנית, בעיני הממשלה, ולפני נסיעתו גם נתקבל לראיון מיוחד אצל הוויזיר הגדול והשולטן, שהוסיף גם חשיבות מדינית לביקורו זה.

בימי עשותו בארץ כמעט שמטרת-בואו — לסדר את עניני העדה הספרדית ולשים קץ לסיכסוכים בה — הוסחה מהדעת, והישוב כולו ראה בביקורו חשיבות מדינית, וקיבלו אותו בגאון לאומי ובכבוד לאומי, ובקבלת הפנים שערכו לו מטעם הישוב החדש, הלאומיים והציוניים, הראה יחס חיובי לערכים הלאומיים שלנו, דיבר נמרצות על תחייה לאומית, עבודה לאומית והשפה העברית. שנתיים אחרי ביקורו, כתב מנחם שיינקין במאמרו "לשאלות היום", ב"המאיר" של ישראל בלקינד (שנה א', חוברת ב'; ניסן, אתתמ"ב): "כאשר בקר הרב חיים נחום את ארץ-ישראל פגשנו אותו בכל הכבוד הראוי לראש היהודים, וכשמענו את דבריו על אודות ערך הלאום העברי וערך השפה העברית, רחשנו לו אהבה בלבנו והבענו לו את חבתנו זו במקרים רבים ואמרנו, כי שמים אנו את מבטחנו בו, שידע להגן ממרום מצבו על קנינינו הלאומיים בפני כל הקמים עלינו מבית ומחוץ". הזכיר זאת שיינקין אחרי האכזבות הגדולות בר' חיים נחום, בעת שהערכים הנוצרים בגליל ובחיפה, התחילו להשטין על הישוב ולהלשין על הציונים, וב"הכרמל", כלי-המבטא הערבי שלהם, שיצא בחיפה, נלחמו נגד ה"זרים" — הציונים הכובשים והאשימו את היהודים בארץ-ישראל באי-פאטריוטיות לממשלה. ובקושטא קם סנבלט יהודי, הוא דוד פריסקו, להלשין ב"טיימפו" שלו, על הציונים והלאומיים, ואז זיהה חיים נחום את עצמו עם מתנגדי הציונות. שאל שיינקין: "איך נתייחס מעתה לחכם-באשי שלנו?"

התשובה לשאלה זו נתן בן-גוריון טרם נשאלה, במאמרו הנזכר ב"האחדות". עמדתו לביקורו של חיים נחום היא בכלל שלילית, ואין הוא רואה בזה שום חשיבות לאומית וערך מדיני. בניגוד לרוב הסופרים שכתבו על ביקורו והנאומים שנאמו לכבודו, שהגדילו את חשיבותו של החכם-באשי והרימו את ערכו כבא-כחם הלאומי של יהודי תורכיה, הוא רואה אותו רק כראש דתי, שכיום עם שינוי-שלטון והנהגת הממשלה, אין כוחו של ראש הדת יפה בעינינו יוצאים מגדר דתי. מסביר בן-גוריון את ההבדל ביחס לחכם-באשי בימי שלטון יחיד ואוטוקראטי והשלטון העכשווי, ממשלת-עם-פרלמנטרית אחרי המהפיכה בתורכיה. לפנים, בעת שתורכיה הייתה מורכבת עממים שונים בעלי דתות שונות, והשלטון היה ביד יחיד, ועל פיו נחתכו כל עניני הממשלה, היה גם לחכם-באשי היהודי זכויות מדיניות כלראשי הדתות של שאר העממים במדינה, ובכחו היה להרחיב את גבולות השפעתו ולהכריע בכל הענינים הלאומיים, הדתיים והתרבותיים של היהודים בתורכיה. כיום, אחרי שהשלטון הוצא מיד יחיד, השולטן, הופקע זכותם המדינית והלאומית של ראשי הדתות, וגם של החכם-באשי שלנו, כי בית מורשי העם מרכז עתה את כל "החיים המדיניים, החברתיים, הכלכליים והתרבותיים של כל אֶזְרָחֵי הממלכה בלי הבדל דת, גזע ולאום". מהסברת בן-גוריון וניתוח

המצב והשלטון המדיני בתורכיה אחרי המהפיכה יוצא „שמן הצד החוקי אין כל יפוי כח מדיני-לאומי לראש הרבנים“.

הוא נתן הערכה קולעת מאישיותו של ר' חיים נחום, ותיאר את עמידתו הדלה כראש הרבנים מיום התמנותו למשרתו זה, את פעולותיו הקטנות והפעוטות, את חוסר יכולתו להתרומם ולהבין את מצב השעה, ומה משרתו הרמה דורשת ממנו להרים את כבוד האומה, וכשלונו בהכנסת סדרים בהנהגת הקהילות ולשפר את החיים הרוחניים של יהודי תורכיה. כדברונות הם דברי בן-גוריון בנידון זה: „שמא גדול כחו של הרב חיים נחום בתור אישיות מצויינה, בעל רצון כביר והשקפות רחבות, ובתור כזה הוא פעל לפעול בכדי לבצר את מעמד היהדות התורכית מחוץ ומפנים? הלא פעלו גדולות ונצורות כל גדולי הרוח ואבירי הרצון, גם מבלי כח רשמי זיפוי כח-מדיני? ולא כל שכן שהרב חיים נחום, התופס בכל זאת מקום רשמי גבוה, שהשפעתו מתפשטת על שדרות רחבות של היהודים התורכים ודבריו נשמעים גם בחוץ-לארץ בין הגולה, רב זה היה בודאי יכול לעשות הרבה לטובת התפתחותם של יהודי תורכיה, אילו היה באמת שואף לזה“.

עמד בן-גוריון גם על התנגדותו של ר' חיים נחום לצינונות, והצעתו לייסד אגודה של מי שהיו תלמידי האליאנס במקום ההצעה לייסד הסתדרות לאומית-עממית בין יהודי תורכיה שבראשית המהפיכה בתורכיה כבר דנו בה בעתונות הצינונות; הראה עד כמה לא תפס את הד התחיה הלאומית הפועמת בין יהודי תורכיה, וגם בביקורו בארץ ישראל לא ראה את תחיתו הלאומית של העם העברי. ונמרצים הם דברי בן-גוריון בסיום מאמרו: „ואם הרב חיים נחום לא הגיד לנו, הארצי-ישראלים, מה שחפצנו לשמוע ממנו — הנה תחת זה הרבה, הרבה הגידה לו ארץ-ישראל, הרבה יותר אולי ממה שחפץ וקווה לשמוע...“

הגיב בן-גוריון גם על מטרת בואו של ר' חיים נחום לירושלים — אתחוד הכתות והבאת שלום בעדה הספרדית — דבר שלמראית עין אולי הצליח בזה, ורשאי הוא ראש הרבנים להתפאר בתפקידו כ„מלאך השלום“. אבל סקפטי הוא בן-גוריון בזה, הוא שואל: „מה הוא הערבון שכל אותם הבלבולים והסיכסוכים לא יתחדשו שוב? אפשר הנשיקות המפורסמות שנקנו במחיר יקר של הענקות על חשבון העם ובלי ידיעתו?“

מעניין מאד, שתגובה מעין זו על ביקורו של ר' חיים נחום וקבלת-הפנים המלאכותית שנערכה לו, השלום בעדה הספרדית הנשיקות המזויפות, והפיקפוקים אם השלום הוא על מכונן, הביע ישראל דוב פרומקין. במאמרו „אחרי הרעש“ ב„חבצלת“ (שנה מ', גליון 47; א' תמוז, תר"ע), יכתוב: „עבר הרעש, חלף שאון הקבלת פנים המופרזה, שפעת קלגסים בעת הבקורים, צחצוח הכוסות בסעודות, הפרידה וההלויה. — — — ירושלים השלימה! מבשר האדון החכם באשי בהודעתו הטלגרפית במה נוכח לדעת זאת? אולי בנשיקות שבפקודתו, או כבקשתו, נשקו אויבים זה לזה בביתו ובפניו? כמוהו כהנשיקות שנשק הוא את המוזוות אשר על פתחי הרבנים שבקר בירושלים אין ביניהן אף כמלא

גימה?" כך נתכוונו לדעה אחת פרומקין ממנהיגי הישוב הישן וזקן עתונאי ירושלים, ובן-גוריון ממנהיגי פועלי ציון והעתונאי המתחיל. אין שפה אחת לשניהם. פרומקין מנושאי דגל החרדים הכניס גימה דתית בתגובתו, ואילו בן-גוריון דן מטעמים לאומיים וציוניים, אבל במאמריהם של שני אלה היה מן הלעג לשאון שהקימו בישוב מסביב לביקורו של ר' חיים נחום. וגישה אחת — הגישה היחידה בישוב לענין זה — היתה לשניהם, ובעצם היו שניהם בעלי עט שנון, טמפרמנט סוער ולוחמים מטבעם.

בחריפות עוד יתירה ובהתרגוזה לב ונפש כתוב מאמרו השני "מעשה קלון", בו הגיב בן-גוריון על מאורע מחפיר בישוב בימי עשות ר' חיים נחום בארץ-ישראל — קריעת הדגל העברי במושבת פתח תקווה. בקבלת הפנים שנערכה לחכם-באשי במושבה זו לרגל ביקורו, יצאו צעירים מבני המושבה ומפועלי המושבה ודגלים עבריים בידיהם. זה הכעיס את ראשי המושבה ודרשו במפגיע להוריד את הדגלים הלאומיים, וכשסרבו נושאי הדגלים למלא את פקודתם התנפלו עליהם וקרעו את הדגלים, ואף היכו ופצעו אותם. היה במאורע זה חילול כבוד הדגל הלאומי שלנו וחילול כבוד הישוב באשר הדבר נעשה לעין השמש ובפני החכם-באשי — הריש-גלותא! נימוקם של מחללי הדגל היה אותו של כמה מאנשי הישוב הישן עוד מימי מאסרו של בן-יהודה — הפחד שלא יאשימו את היהודים באי-פטריוטיות לתורכיה ובעוון בגד בממשלה. גם החיכוכים בין הזקנים והצעירים במושבה, הבעלים והפועלים, שבאותו זמן הגיעו למצב ממותח, גרמו לשערוריה לאומית זו, כי בעצם קריעת הדגלים כאות מחאה בפני החכם-באשי, חניך האליאנס המתבוללת, והוא פטריוט תורכי ומתנגד לציונות, היה מעין מלשינות על הציונות והציונים. על מאורע זה הוגב בחריפות בעתוני הישוב, וגם בעתונות האורתודוכסית דנו על המאורע. ורי"מ פינס גם כתב ב"המוריה" מאמר על הדגל הלאומי מבחינה סמלית.

אפשר לראות במאמר זה המשך לראשון, כי שניהם דנים באנדרלמוסיה שהכניס ביקורו של ר' חיים נחום. אמנם אין בראשון מסערת-נפשו של בן-גוריון, והוא בו יותר מסביר ומנתח, הרי השני הוא מלא קצף וחרון-אין-אונים על ההתעללות בדגל הלאומי ועל עלבון האומה. הוא עצמו עמד מוכה-תמהון לקראת המאורע. "כחזיון-בלהות בליל-זוועה נראה כל הדבר", הוא כותב, ומוסיף לומר: "אינך יכול להאמין, אינך יכול להשלים את הרעיון המחריד, שזה לא היה בארץ העקבה מדם אחינו, בארץ ששריקת השוט וצהלת התלוינים מחרישים את אנקות המענים — אלא במושבה עברית בארץ האביב, החרות והתחיה. ולא שכור-ידם ופריציי-חיות מארץ הצפון, אך בני עמם, בני העם העברי, עשו מעשים המקפאים את הדם בעורקים ומסמרים שערות הראש".

כיום, שהמאורע הוא כבר נחלת העבר של נ"ז שנה, ועל "מעשה הקלון" מכפרים מעשי גבורה לאומית של בני פתח תקווה, וגם על עצם המאורע יש איזו לימוד זכות על ראשי המושבה של אז; כיום ש"אם המושבות" שלנו היתה עיר, ובן-גוריון הוא חסיד-נלהב של פתח תקווה, מעלה אותה תמיד בראש זכרונותיו מימי עלייתו ואת אנשיה יזכיר ברגש ובהמית-לב ונפש, איני רואה

צורך לחטט בפרטים שכבר טושטשו ונשכחו מלב, אבל חשוב הוא המאמר הקטן הזה כתמרור-ראשית דרכו של בן-גוריון כסופר ועיתונאי. בעידנא דריתחא היה מאמר זה לבת-אש שהתפרץ מלבו על „מעשה קלון“ בישוב והבעיר לבבות. היה אז מקום לשאלת בן-גוריון: „איך הגיעו הפתח-תקוואים לידי מעשה מחפיר כזה המכסה את שמם בקלון?“ ובעצם כיוון בדברי הקטגוריה שלו להציל את כבוד המושבה.

הוא הגיב על המעשה בפתח תקווה ועמד על נגעי המושבות ובעיותיהן, במכתביו ב„האחדות“. כך מסר במכתבו מזכרון יעקב בגליון הראשון של „האחדות“ (חתום עליו „הצופה“) תמונה מחיי המושבה, על אורותיה וצלליה, מראיה החיצוני רכושא ומוסדותיה. גם לשמירה העברית במושבה זו הקדיש כמה שורות במכתבו זה, שסימו אופייני הוא לבן-גוריון הקנאי לעברית: „האכרים מתחילים סוף כל סוף להבין כי המושבה תוכל להתפתח רק אם תהיה כולה עברית“. ובמכתביו מעין גנים (בחתימת ב. ג.) וכפר סבא (בחתימת דן) בגליון ב' (אב תר"ע), דן בשאלת העבודה והשמירה העברית, והעלה הצעות לתיקון מצב הפועלים העבריים. כפר סבא היתה אז אחזה בלתי מיושבת, והשמירה היתה בידי ערביים שודדים ורוצחים, ובן-גוריון ביקר במכתבו את הנהלת האחווה, אגב סיפור-המעשה שאירע אז בשומר ערבי שיירה בגנבים והרג אחד מהם, ואחרי המעשה ברח השומר הערבי „ולסבול בעד מעשהו הניח לשומר העברי“. בן-גוריון מסר בפרוטרוט את אשר קרה לכפר סבא אחרי היירה — התנפלות ערבים מכפר קלקליה, גואלי דם הנרצח, ורבים מהם עובדים בכפר סבא, על האחווה והפרעות שעשו בפונדק היהודי אשר בכפר סבא, ניפצו את שמשות החלונות, קרעו את הכרים והשמיכות, שברו את הדלתות והרהיטים וכלי-הבית, שדדו את כל אשר יכלו לקחת אתם, ואת האנשים „הכו עד שפך דם“ — פוגרום ממש, וסופו של דבר: „את השומר ובן הפונדקי לקחו בשבי“.

מלחמת עבודה עברית ושמירה עברית עולה מהשיטין ומבין השיטין של מכתב זה. הוא נוגע ונוגע בזילזול בני פתח תקווה לשמירה עברית. כפר-סבא קרובה היתה לה, ורוב אדמתה היה רכוש אנשי פתח תקווה, ובן-גוריון ראה אותם אשמים לא רק בחטא לאומי כ־אם עשה אותם אחראים למעשה זה. את סיפור מעשה הפרעות מסר בן-גוריון בבהירות, ונימה הומורית בהרצאתו. בספרו איך נחלצו בני פתח תקווה ללכת ביום השבת לכפר סבא לעמוד בפני הערביים אם יוסיפו להתנפל על האחווה, הוא מבליע: „כמוכן לא שכחו גבורי פתח תקווה לקחת אתם את הגברדיה הלאומית שלנו, כלומר: את השומרים הערבים“. גם יאמר: „הילמדו בני פתח תקווה מה שיש ללמוד מהמקרה הזה? ואולי יתלו גם הפעם את הקולר בצואר הצעירים הרוסים? מי יודע?“

בן-גוריון הזדהה עם הישוב הישן ושקד על תקנתו. מאמרו הראשון בחתימת בן-גוריון מוקדש לישוב הישן ולירושלים מרכזו של אותו הישוב. „לשאלת הישוב הישן“ שם המאמר, שנדפס ב„האחדות“ גליון ב' (אב, תר"ע) — מאמר פובליציסטי בעל ערך, שבימים ההם לא עורר תשומת-לב יתירה, אבל העוקבים אחרי בן-גוריון מראשית דרכו ועד עתה, רואים במאמר זה התחלת פעילותו

העסקנית-הישובית לא במסגרת מפלגתית, כִּי־אם מתוך מבט־רחב ושאיפה לאיחודו של הישוב על עדותיו, זרמיו ומפלגותיו וגיבושם לגוף אחד. הישוב הישן, שבִּעֵינֵי אנשי הישוב החדש מימי חיבת ציון ועד העלייה השנייה, ועד בכלל, היה למפלצת והשפילו אותו עד עפר, חשבו שימיו כבר ספורים הם, ובימים ההם כמעט שחדלו להתחשב בו. ובתוכו פנימה, בנינו של הישוב הישן נתישן, עמדו התמוטטו, וכמעט שנפל ללא קום. ולא רק בחוגי הישוב החדש, גם בין אנשי הישוב הישן והחדש־ישן ראו אותו גווע מאפס כחות ומחוסר־דם. ה"חלוקה" העלובה כבר הצטמצמה והצטמקה, וחמדה בן־יהודה כותבת את סיפוריה להשניא את החלוקה, ומשפחת בן־יהודה כבר נחשבה על חוגי הישוב החדש־הישן, קרובה יותר לישן מאשר לחדש, ועתוניה היו באופוזיציה ל"מהלך" העלייה השנייה. במאמרו של בן־גוריון היה משום ביטול ה"משפט הקדום" על הישוב הישן. נגעי הישוב הישן ופגעי לא היו זרים לו, ובמאמרו זה גם עמד על ליקוייו של ישוב זה והחלוקה שממנה הוא ניוון, וגם עמד על התהום המפרידה את שני הישובים — הישן והחדש — והיחס העויין של אחד לשני. אולם לא נעלמו מעיני בן־גוריון הצדדים החיוביים בישוב הישן, ואף הבליט את ערכו הלאומי של ישוב זה. בראשית דבריו סתר בן־גוריון את ההנחה המקובלת בישוב החדש שהישוב הישן הוא "גוף שאין בו רוח חיים" ומשום זה מתייחסים אליו "בביטול ובבוז" ו"לכל המתרחש ונעשה בחיי הישוב הישן — באדישות, בשוויון נפש ובהיסח הדעת". בן־גוריון רואה ב"השקפה מוטעית" זו וביחס של בוז ושיללי זה לישוב הישן "הפסד גדול לעבודת התיישבותנו בארץ־ישראל". מתוך גישה לאומית, מדינית ותרבותית, עורר בן־גוריון את שאלת הישוב הישן, בראשית הרצאתו ירים על גס את חשיבותה של ירושלים ומדגיש את ערכה כבירת ארץ־ישראל ומרכז החיים המדיניים והתרבותיים בארץ; היא מרכז של הישוב הישן וגם מרכז האומה — הכי שמו לב לכבוש ירושלים למטרת הציונות, תחיתנו הלאומית ועתידנו בארץ־ישראל? הוא מזכיר את דבריו של הרצל, "היוצר הגדול של התנועה הציונית", על כיבוש הקהילות למטרת הציונות, ואומר: "ואם יש באיזה מקום שהוא שייכות ישרה בין תחית העם העברי בארץ־ישראל ובין כיבוש הקהילה — הרי זה בארץ ישראל גופא. נקח את הקהילה הארצישראלית היותר חשובה את ירושלים".

כאמור למעלה, לא העלים בן־גוריון עין מחסרונות הישוב הישן וכמה מהם יפרוט במאמרו, ואף את חטאיו הזקיע. אבל יותר משהוא מאשים את הישוב הישן, יאשים את בני הישוב החדש והציוניים על הזניחם את הישוב הישן לנפשו, עמדו מנגד ולא שמו לב אליו, לא חרדו ולא דאגו לתקנתו, כאילו אין הם נוגעים בדבר; "מרחוק עמדו והביטו איך הקהילה הירושלמית מתנוולת בבטלה ושנוררות, טובעת בבערות, פרועה בלי סדרים, קרועה לגורים" וכו'. וכי, שבט מוסרו יחבט בן־גוריון את כל שוללי הישוב הישן שהביטו עליו בשאט־נפש, וחשבו שאין לו תקווה ולא כדאי לטפל בו. הוא אומר: "להפסד הלאומי הנורא היוצא לנו ממצב כזה לא הושם לב. כל הטענות שגשמעו מפי הארציים בשעתם על דבר ארץ־ישראל כעל ארץ הפגרים והקברים בני הישוב החדש

משורי שמים

מאת יצחק פינקל

פְּרָחֵי-כֶסֶף מְסֻמָּאִים עֵינֵי בְּתִים, מְשׁוּרֵי-שָׁמַיִם מְנַפְרִים שְׁנֵי חָלָל,
חָרָף מְצַלֵּף הַחוּץ בְּשִׁבְתִּים, וְקַפּוּלֵי-זוֹהַר רוֹחֲצִים בַּפְּחָל.
מְלַבֵּינִים זָקֵן וְשֹׁפֵם אֲשׁוּחִים, סִיפָנִים מְלַבְּלָבִים בְּעֵינֵי כְּתִים,
חָרָף מְצַלֵּף לַיִל מִיֵּל בְּשִׁבְתִּים; חָלְמוֹן מְסַנֵּן אֹרֶךְ דְּבָשִׁי צִתְּבָתָב,
כֶּפֶר לָחֶם אֶלִיפְסֵי קָלוֹי הוֹצֵא, מִבְּעַד עֵב מְגַעְגַע תְּלוּי עַל פּוֹכֵב,
מִתְנַגֵּר הָאֵינִסוֹף שֶׁבְּקָדִים;

רגילים להשמיע בנוגע לישוב הישן. ובלעג יוסיף לומר: «ישוב מת, נרקב, ישוב של מורדי אור ושנוררים — וכי כדאי לטפל בו?»
הוא העלה את שאלת הישוב הישן והוכיח עד כמה תקונו של זה קשור בעבודתנו בארץ-ישראל בכלל, הציע הצעות והיתווה את הדרכים לתקנתו של הישוב הישן והחלוקה ביחד. בהרצאתו יש גם מחזון העתיד — תמונה מלבבת של ירושלים בתיקונה ושיכלולה, אירגון חיי היהודים ואיחוד העדות השונות בגוש אחד ו«חטיבה לאומית אחת». ייסוד בתי ספר עממיים וישיבות שבהן מלמדים גם מדעים חילוניים, יצירת תעשייה ומסחר, ייסוד קופות מלווה, בנין שכונות וכפרים מסביב לירושלים, יהודי ירושלים עומדים על מדרגה תרבותית רמה וכו' וכו' ו«הישוב הירושלמי פורה, כחו מתגבר לא רק כלפי פנים, אלא גם כלפי-חוץ», ואת הפלא הגדול הזה הראה הישוב הישן ב«סכומי החלוקה העצומה», אחרי שנעשו סדרים בהנהלתה.

אוטופיה זעיר-אנפית וחלום יפה של בעל חלומות, ובן-גוריון גם חותם על כמה מדבריו ב«האחדות» בכינוי «בעל חלומות». במאמרו זה נגע בן-גוריון גם בשאלת ייסוד הסתדרות עברית כללית של יהודי ארץ-ישראל שעמדה אז על הפרק, אבל העמיד תנאי ראשון ליצירת הסתדרות כזו בתיקונו של הישוב הישן, והוא גם מסיים את מאמרו בדברים אלה: «ואו, כשהישוב הישן יהא מתוקן, מאוחד ומסודר, וכשל קהילה בפני עצמה וביחוד הקהילה הירושלמית תהא מאוחדת ומסודרת בפנים — תסתם ממילא התוהם הרובצת בין שני (סוף בעמוד 169)

דורון

(סיפור)

מאת ישעיה רבינוביץ

א.

יום אחד יצאתי מחדרי ושמתי פני לים כדי שארד באניה ההולכת לארץ־ישראל. נתחייך לו הכרך לקראתי על מעשה זה שבידי ופתח לי תכלתם של שמים והיה מעורר שווקים ורחובות שיתלוו לי בדרכי מימיני ומשמאלי. הוקל לי צעדי, וגם מלתחתי קלה לי בידי, עד שבאתי אל רציף אחד הנמתח ארוכות על שפתו של אוקיינוס, ושם ראיתי המוניות־המוניות של בני אדם נעים ונדים לכאן ולכאן, מהם שיוצאים לשם ומהם שחוזרים לשם, ודומים הם עלי ששום עניין ועסק אין להם באמת באותו מקום, אלא שרגליהם הן המוליכות אותם מאליהן. נתקרבתי לאדם אחד שהיה ממונה על המקום, שישב לו שם בסוכתו ובני אדם באים אצלו ומושיטים לו ניירותיהם מבעד לאשנבו, והוא מכה על אותם ניירות בחותמת קטנה שלו ומשיבם לבעליהם, ואינו רואה שום פנים, לא של הנותן ולא של המקבל. תחבתי לו גם אני ניירתי מבעד לאשנבו, ותוך־כדי מעשה כפפתי ראשי כנגדו, שנתאויתי מאד להסתכל בפרצופו של אותו נעלם, ואמרתי לו: הללו שעל גבי הרציף להיכן רגליהם מוליכות אותם? ניצנץ לו כעין חרון רחוק באישוניו והחזיר לי: כלום לא ידוע לו למר שעוד שעה קלה ואנייתו מפליגה להיכן שמפליגה? קמה בי בהלה כלשהי מדיבורו וחטפתי ניירתי מכפו ומחותמתו והתחלתי מאיץ בצעדי, שהשקיעה כבר נשקפת אותה שעה לאוקיינוס. ביני־לביני שילח בי אותו אדם מאחורי: כלום עדיין לא נסתבר לו למר שזוקק הוא לסבל מסבלי המקום ויסיע לו את חפציו? נשאתי עיני וראיתי שאמת דיבר הלה והדרך ארוכה מאד מהכא להתם, וזה מכבר מצינו שענינו של אדם אינן אלא מטעות אותו. אמרתי לו ללבי: בוא וראה, בן אדם זה סוגר על עצמו מעבר לאשנבו ולעולם אינו משגיח בזולתו, ואילו רק הבחין בי עלתה לו נבואה על שפתיו, ולא תחזיר לי לבי כלום, שרגע־כמימרא נשחכחה ממני כל אותה שקלא־וטריא ונתתי דעתי שאטול לי סבל מסבלי המקום וישא לי חפצי לאנייה, שכן עוד מעט והיא מפליגה באוקיינוס והולכת לארץ ישראל.

ניענעתי בראשי לאדם אחד שהיה מצוי שם כל אותה שעה, ואותו רגע ממש עקר מעמידתו ונסוב לאשר נסוב, וננעץ לי רעיון במוחי שבאמת היה הלה מצווה עוד מקודם שיחכה לי, אלא מכיוון שלא נתפנית החמצתי מה שהחמצתי, והיו סבלים אחרים באותו מקום, אלא שהללו התקינו נוהג לעצמם שהם עוברים ושבים על פני ואינם משגיחים בי כלל, וכבדה עלי חבילתי בידי. נתגלגל לי רעיון במוחי שבאמת אני נשכה מלב כאיוב בשעתו וירדה עלי כעין חולשה,

וישבתי על גבי מלתחתי כדי שאפוש קצת מן הטירחות ששתי עלי. נודמנה לי אשה אחת שדוק של צעיף מתח לה על דמות דיוקנה ונתקרבה אלי וגחנה כלפי ונסתכלה בי, וסבור הייתי שזו בשורה טובה לה בפיה בשבילי. הצצתי בה וראיתי שהתמיהה מהבהבת לה באישוניה, ואני חושש שמא טעות עוד אחת זימן לי הקדוש ברוך הוא כדרך שהוא רגיל תמיד לעשות לי, על כן החשיתי ולא אמרתי כלום. פתחה היא ואמרה לי: רצונך נסיע לך הפציק בעגלתו של סבל טוב שלי, שגם אני לארץ ישראל אני הולכת. נחפזתי וירדתי מחבילתי ועמדתי כנגדה ואמרתי לה שלום, והחזירה לי שלום. לפתע פגה ממני כל אותי חולשה שלי, וידעתי שמן השמים עושים לי כך.

ערכנו שנינו צעדינו לקצהו של הרציף, ששם היתה אנייתנו רבוצה באוקיינוס. וקצת מאנייתנו והלאה נתעטפו שבעת הרקיעים, רקיע-רקיע בדומייה של ארגמן משלו, וכולם צופים בחמתו של עולם, היאך זו לתהומו של אוקיינוס היא יורדת, והמוניות-המוניות של בני אדם משלבים צעדם בצעדנו, וכולנו הולכים בסך כלפי שקיעתנו וכל אחד מאתנו זוהר של אדמימות לו על פניו, ועלתה לי אז בקרבי כעין חדווה שנפשי לא ידעתה מעולם. אלא עד שאני קשוב לנפשי נגעה בי חברתי באצבעה, וראיתי את סבלנו שהוא מעלה את חבילותינו בכבש של אנייתנו ועלינו גם אנחנו אחריו. רציתי לומר לו דבר ולא ידעתי מהו, וביני-לביני נעלם מאתנו ושוב לא נתגלה לעיני. לא הספקתי להציץ בחמתנו היכן היא עד שזוה אנייתנו, שהגיעה שעתה שתפליג באוקיינוס.

ב.

כשיצאתי ממעוני בכרך שעל שפת האוקיינוס עוד היה היום גדול, ואילו משירדנו באנייה נשתמט זמנו של עולם מידי ולא ידעתי מה שעה תלייה לי על גבי. בא אצלי שמש אחד משמשי האנייה ורמו שאלך אחריו, והיה מוליכנו דרך פתח-מלפנים-פתח ובמדרגות-לפנים מדרגות, עד שהביאני למקום מרווח ונאה ושם היתה מלתחתי מונחת לה על גבי מטה מוצעה אחת ומצפה לי. ומצאתי שם אדם אחד שראשו-ורובו היה נתון למטלטליו, שהוא עושה בהם ומהפך בהם, ונתרמו לי מה מדמות דיוקנו בזכרוני. נתקרבתי אצלו, ותוך כדי אמירת שלום והחזרת שלום ידעתי גם ידעתי שמהלך היה זה אתנו על גבי הרציף שעת שחמתנו תולה עצמה בתורנה של אנייתנו. הבחנתי בשעה שהיא שעה קלה קודם לחשיכה ונתקרבתי אצל אשנב אחד אשר במקומו, שהיכו עליו המים האדירים של האוקיינוס, ועמדתי להתפלל תפלת המנחה של ערב שבת, ואין אני יודע אם כלפי המזרח אני עומד או המערב. אלא אותה שעה נזכרתי באבא שלי, עליו השלום, ונתיישבה עלי דעתי: שדרכו של אבא שלי שהיה עומד בתפילה ובתחנונים על יד אשנבו של ביתנו בגולה, ועשיתי גם אני כמוהו. סומך אני על יוצרי וריבוני שכל אשנב שיש לו בעולמו הוא לו כאשנבו ברקיע שתמיד הוא פתוח ועומד כדי שייכנסו בעדו תפילותיהם של ישראל.

לא הספקתי לסיים תפילתי עד שנתקרב שכני והעמיד עצמו מאחורי, והיה צופה בגילגוליו של אוקיינוס, שאוקיינוס עושה ימיו עולים ויורדים ועולים והוא מוליכם לעולמות רחוקים, ומשמחזרים משם לאנייתנו הוא לוקח אפולית

של ערבנו ותופך אותה עלטה כבדה ומכה בה על אשנבו. ושכני הטוב עומד ומחריש, עד שאמר מאחורי לתומו: המקום ירחם עלינו ועל כל אחינו בית ישראל העומדים בין כים ובין ביבשה. לא החזרתי לו כלום, שכנסו הייתי ברפאנו ה' ונרפא הושיענו ונורשעה של שמונה עשרה, ואז נדם כולו ואף לא הבחין בי שסיימתי תפילתי, ששנינו קשובים לאוקיינוס היאך שהוא מתדפק על כתלי אנייתנו ומזה מקצפם של גליו ונחשוליו וימיו על אשנבו, ואנייתנו אינה אלא טסה ומתחמקת מכל משא ומתן בינו ובינה ואין בינה לבינו ולא כלום. הציץ בי שכני וראה שנתחייכתי כלפי ים אחד שקם עלינו לבלענו מעבר לאשנבו, עמד ושילב זרועו בזרועי, ואין אני מסתכל בו לגמרי ואף-על-פי-כן חשתי ביגונו המאפיל לו באישונו ונמתח אל הבוהק המרצד בטילטוליו של אוקיינוס. אותה שעה נתגלו לעינינו פאתי שמים רחוקים ומצאנו שם שיירי-שיירים של זהרורים משקיעתה של חמתנו, ואוקיינוס מוליך לשם גושים אין-ספור של עלטה ומחזירים ומעבירים על פנינו כשהם גועשים ללא קול, כי סגר עליהם אשנבו, וסופו מטלטלם ומטרפם ומטביעם וחוזר ומעלם, שנתרתח לו חרונו בנבכיו משייריה של חמה באופקנו. עקר שכני הרחום מעמידתו והעלה אורו של מעוננו, ואחר נודרו והוריד וילונו של אשנבו, ונשאר אוקיינוס כולו לברו בעולמנו. ואז ניטפל שוב שכני חברי למטלטליו והוציא מהם שני פמוטות של שבת ושמם על גבי שולחננו הועיר הדבוק לכותל אחד בתאנו, והדליק גר של שבת וברך, ושמענו לפתע היאך אוקיינוס עמד לרגע ושקת, וודאי לכבודה של שבת עשה כך. נכנסה השמחה ללבו של שכני ואמר תוך אחווה ורעות: לבי אומר לי ששיבשנו כלשהו בשעה של הדלקת הנר, אלא מובטחני שהמקום יכפר עלינו, שכן אוקיינוס גרם. ואמר לי: טוב לנו שנשים דעתנו על מטלטלינו, שהם מוטלים עזובים ונידחים, וכדאים הם שנתקין להם אחיזה במעוננו. התחילו המטלטלים נשמעים לידינו והם הולכים ומסתדרים לרצונם וסופם משווים מן ההידור על מקומנו. הבהיר תאנו באנייה מזיווה של שבת ואני ושכני מחייכים זה מול זה חוד כלפי חוד. פתחתי אני ואמרתי לו לשכני: שבת שלום לך, אחי ורעי. ענה שכני ואמר לי: שבת שלום ומבורך, ידידי חברי.

ג.

נתעוררה מצילה שקטה אחת על גבי הכותל שבתאנו, ובאמת קולה הולך מסוף האנייה ועד סופה, שהכריזה על סעודת ליל שבת והיא קוראת לאחינו בני ישראל שייכנסו לטרקלין. ואותו טרקלין שם גדול יצא לו הן בארץ והן בגולה בין הנוסעים, אם מהכא להתם ואם מהתם להכא, וכעת זיכני יוצרי ורבוני שאכנס גם אני אל תוכו. ושכני כל מבואותיה ומוצאיה של אנייתנו נהירים לו ואמר להנחותני בדרכי לטרקלין, אלא עד שהספקנו לעבור על סיפו של מעוננו נודמנו לנו חבורות-חבורות של בני אדם, שעושות גם הן כמעשנו, וכולנו מפוזים בהליכתנו, שנתקרבה אנייתנו לעיצומו של אוקיינוס, ונתקלים אנחנו קימעה-קימעה כל אדם בגופו של חברו. ולא איכפת לנו הדבר, שחזווה גדולה מתפעמת בלבנו וכל מקום חדש המתגלה לעינינו תיכף-ומיד הוא מתחבב עלינו. ואירע לנו שסובבונו בני אדם רבים מכל גלויותיהם של ישראל, מהם

היושבים מעבר למערבו של אוקיינוס אחד ומהם מעבר למזרחו של אוקיינוס אחר, וכולנו הולכים בחברותא ובעסק גדול ממבוא למבוא וממדרגות למדרגות, עד שסוף־סוף נתגלה לפנינו אותו טרקלין בכבודו ועצמו. לחשתי לו על אונו של שכני: לחזוי ידוע לו למר שעדיין לא שאלנו זה לזה מה שמו של יהודי ומאין הוא בא ולהיכן הוא הולך. רצה שכני להפנות לדברי, אלא שנסתחפנו שנינו לפיתחו של טרקליננו ולא עלה לו דיבורו על שפתיו.

נסתכלתי בידידי וראיתי דוק של פליאה מרטיט לו בקלסתר פניו וכולו מחריש ומשתאה, ולא ידעתי אם אותם דיבורים שלי עשו לו כך. ועדיין לא החזיר לי כלום על דברי, שהיה מציץ כה וכה במרחבו של הטרקלין, ומצא שם שולחן קטן אחד, ושולחן זה עמד לו שם לבדו ואינו סמוך לשאר השולחנות שבטרקלין, שאר השולחנות היו קרובים זה לזה, מהם שהם ארוכים ומותקנים לחברותא רבתי, ומהם ערוכים למשפחה־משפחה שהן מקדשות את השבת לעצמן, ואילו שולחננו שמה היה מזומן מראש בשבילנו, ואפשר לעוד אחד שיבוא ויסב אתנו. ועדיין בני אדם עולים במדרגות ונכנסים לטרקלין, ועם כניסתם הם מתחלקים חברות־חברות ונפנים לשולחנותיהם ושמחת ליל שבת מאירה להם באישוניהם. ישבנו אל שולחננו ומצאנוהו עומד סמוך לפתח אחד שהיה פתוח כלפי אוקיינוס, ודבר גדול הוא זה, שאדם רוצה הוא צופה מבעדו בכוכבי שמים רחוקים. והטרקלין נתמלא משאונם של יהודים שזיכה אותם ריבונם שישבו שבת אחים גם יחד, ואילו אני ושכני ישוכים היינו לבדנו, שודאי ניחשו בעלי האנייה על בני אדם שכמותנו שבבדידות ניחא להם, עמדו והתקינו לנו מושב של יחידות סמוך לאוקיינוס.

ישבנו ונסתכלנו בבריות, וניצנצה לי מביניהם דמות־דיקנה של אשה צעירה אחת, והיתה זו הדורה בלבושה העטורה בראשה לכבודה של שבת המלכה, ומשום־מה נתברק לי במחי שבאמת זוהי שעלתה אתנו בצוותא במדרגות של הטרקלין, אלא שאנו עולים בצד אחד והיא בצד שכנגד עולה. הבחין בי שכני שנתרעתי קימעה ונתחייך לנפשו וודאי סבור היה ששקוע אני עדיין בעניינים של אוקיינוס, והאמת היא שדופקו של לבי כדופקו של ים המתרפק על יבשות רחוקות. אותה שעה השגיחו שמשוי האנייה שאפס שאונו של טרקלין, וסימן מובהק הוא שמוכנים הבריות לקדש את השבת, עמדו ונתנערו ממקומותיהם והתחילו מטופפים בעסק גדול משולחן לשולחן ומגישים מן היין הטוב של ארץ ישראל ומוסכים לכוסותיהם של המסוכים מצלחיות של כסף ושל בדולה וכיוצא בהללו הן לקידוש והן לסעודה. ומובן הדבר שהתפנו גם אל שולחננו ובאו אצלנו והברכה תלויה להם על שפתם בשבילנו: שבת שלום ומבורך, מורינו ורבותינו: הדור־נאה זיווה של שבת, וליל יפה התקין לנו ידי־נפש אב־הרחמן על גביו של אוקיינוס. מזגו לכוסותינו, ולפתע יצאו להם אצל הפתח הפתוח לאוקיינוס, ושמעתי האיך שאוקיינוס עוצר נשימתו בקרבו, שאותה שעה הוא קשוב לשמחתה של אנייתנו העולה על שמחת כל האניות המהלכות בתוכו, ובאמת קמה אז דומייה עמוקה בכל מעשי־בראשית, שנפתח ניגון של קידוש לליל שבת מאצל שולחן אחד בטבורו של טרקלין וכל העולם דבק בניגון בכל מאודו, ואף אוקיינוס גופו

מפייס נחשוליו וימיו ורחשיו מעבר לכתליה של אנייתנו. שזכותה של שבת המלכה נגעה בנבכיו.

והאדם המקדש על היין נזדקף במלוא קומתו בטבורו של הטרקלין וכוסו נתונה לו בין ראשי אצבעותיו. ואצבעותיו של אותו אדם דקות וקלילות. והכוס מרטיטה כלשהי ביניהן ועלתה לי כעין קלות-דעת בזכרוני מילדותי. שכשהייתי ילד ואבא מקדש על היין דומה הייתי שעוד מעט וצמחו לו לגביע של שבת כנפים קטנות והוא מרחף לו ממעל ראשינו. ולאמיתו של דבר לא נעה הכוס בידו של אותו אדם אף כמלוא נימה. שהרי קשובה היא כולה לויכולו השמים והארץ וכל צבאם.

העפתי עין על שכני, וכעין זיו עמד לו בפרצופו מהודו של הניגון, ואף-על-פי-כן יגונו מאפיל לו בעומק אישוניו, ואמרתי לו ללבי: תדע לך שהגעגועים לבית-אבא עושים כך. נתכנסו כל מיני ניהומים על שפתי, אלא עד שהתחילו הללו עושים דיבורים לעצמם, נגע הניגון בשפתם של כל הבריות שבטרקלין ושיתפו עצמם בהתלהבות גדולה לקידוש ליל שבת, וסופו נתקרב הניגון גם לשולחננו. ברם אותה שעה שוב נתגלתה אותה אשה צעירה לעינינו, וראינה האיך שהיא עומדת בפתחו של הטרקלין הפתוח לאוקיינוס, והניגון ששהה רגע-כמימרא על גבנו נסתלק מעלינו, וידעתי בעליל שגם אני גם שכני רחמי שמים אנו טעונים. הסמיך שכני ראשו לראשי ולאט לי על אזני:

„אמא, עליה השלום, דרכה שהיתה שמה גביע של שבת בראשי אצבעות בידו של אבא. והוא שם אותו על משטח כפו וסומכו באגודל על שפתו, ומשהוא פותח בוכולו השמים והארץ היא מעמידה עצמה על יד אדן חלוננו, פניה לגביע של אבא וגבה לתכלתם של שמים, וקלסתר פניה מזדהר כולו מזהרה של שבת. וכלאימת שעושה כך כוכב גדול אחד נדלק מעל לראשה ברקיענו, והיא גופה אינה יודעת ולא כלום. וניגונו של אבא חש תמיד בעלייתו של אותו כוכב של אמא, שהוא נמתח אליו מביתנו בדביקות רבה ובהתלהבות שאין כמוה“.

כך סח לי שכני בחשאי וכל דיבור היוצא מפיו מחייך לנפשו, ויגונו עדיין מצל על עצמו באישונו. רצייתי גם אני לומר לו מה על אמא שלי, עליה השלום, ולא אמרתי כלום, שתמיד אני רואה את אמי האיך שהיא עלופה בהינומה של ערפלים, וכל בין-השמשות של ערב שבת אני מלא חרדה שמא תקום ותצא לה אל מעבר לשקיעה באופקיה של עיירתנו. ופעם אחת בליל שבת ראיתי את אבא והוא שקוע בפרשת יצירה של ספר בראשית ופניו מאירים מזיוו של אור החיים ומחכמתו של אבן עזרא ורצייתי לגשת אליו ולהסיח לו את לבי. ולא עשיתי, שנחה עיני על החושך שעל פני תהום ועל רוח אלהים המרחפת על פני המים ועל ויאמר אלהים יהי אור, ונפל עלי פחד גדול ונתקע לי דיבורי בגרוני ולא אמרתי לו כלום. ולמאז עד היום אותו פחד עדיין נעוץ לי בלבי, וכלאימת שאני בא לספר על אמי, זכרונה לברכה, אין דיבורי נשמע לי ואינו עולה לי על שפתי.

נסתכל בי שכני עמוקות ואמר לי: רואה אני כך שברצונך להגיד לי מה ואינך מגיד. אמרתי לו: יש לך אדם שרצונו דוחק עליו מאד, ואילו מן השמים

אין מסייעים לו בדיבורו, ולא זה בלבד, אלא שעיכוב גדול עושים לו. נצטחק משום מה על דברי, וכבש צחוקו בקרבנו לבל יתפנו אליו הבריות, ואמר לי: כלום אינך רואה אותה אשה שעל גביו של אוקיינוס היא עומדת? אמרתי לו: הן. אמר לי: סימן טוב ומזל טוב הוא לאדם שרואה כך. אמרתי לו: כל זה לך מנין? אמר לי: כלום עיניך אינן רואות עדיין שזו עורכת צעדיה אצלנו, וכוכב הנוגה תלוי לה על גבה ברקיע שמאחוריה? אמרתי לו: כלום אינך רואה שהינומת היגונים מרפרפת לה על קלסתר פניה? נדם לפתע ושוב לא אמר כלום. אמרתי לו: אם יחיני האל ויחוקני, ומן השמים יסייעו לי בסיפורי מעשיות אשר בלבי, אין אני מרפה מעטי עד שדמות דיוקנה של אמי מתבהרת לי בדיבורי. העיף עלי עין של תמיהה והליט פניו בכפיו.

ואתו הנגון של קידוש ליל שבת כבר נתקרב לסופו. קמה תנודה רבה בין השמשים והמשגיחים והמלצרים אשר בטרקלינו, שאכן הגיעה שעתה של סעודה. ולא נשאר איש באותו פתח הפתוח לאוקיינוס, רק אני ושכני צופים בו ובאותם כוכבי שמים רחוקים שזה מכבר היה צופה בהם משוררנו שאול, זכרונו לברכה, קודם פטירתו. האותה אשה צעירה ניגשה ממש אל שולחננו, ודומני היא כבר יושבת על ידנו, שניטלטל בי לבי כים ונתברק לי בזכרוני הרציף שעליו אנו מהלכים לאנניתנו, כנ"ל, וכולנו הולכים בסך כלפי שקיעתנו, כנ"ל, ובהלה קמה לי בקרבי, שראיתיה מסירה את דוק הצעיף הנמתח על פניה, ואין לך גילוי בעולם שיהא דומה לגילוי המזדהר בדמות דיוקנה. ואירע אז מה שאירע, שנדקף שכני הטוב בכל מלוא קומתו ופתח בקידוש ליל שבת משלו ודיבורו יוצא מפיו בתקיפות ובדביקות ובהתלהבות שמימי לא ראיתי כמותם, וכל המסובים נבהלים ומשתוממים ומסתכלים בשכני בפליאה גדולה. ביני לביני נטיתי אוני לאוקיינוס שמעבר לפתחנו, ומשום מה חשתי בו שנענה לחרדתי ורחשיו מביאים לי טיפין טיפין של ניחומים ועל מה ולמה לא ידעתי. חזה שאני מבקש מיוצרי וריבוני, שכל ברכות שברכתי את אוקיינוס יחולו עליו באחרית הימים ואל יטרידוהו לנצחים נחשוליו ולעתיד לבוא יפויסו לו התומותיה, שהללו טבועות בנבכיו עוד מימי-בראשית ובשעת דחקו הן מקלעות אותו מקצהו של עולם עד קצהו, השם ירחמהו ויזכהו ללילות שבת שקטים בימות המשיח.

סיים ידידי וישב חוזר שאונו של טרקלין לקדמותו, שהמלצרים והשמשים והמשגיחים ורחיזים עכשו פי שבעה במעשיהם. ועד היום עומדת לי תמיהה בלבי על שכני שלגמרי לא השגיח בחברתנו היושבת אל שולחננו ממולנו ולא פנה אליה ואף שבת שלום לא אמר לה, ואני חושש שדברים בגו ומשהו יש לו בלבו שעושה כך. סוף-סוף לא יכולתי עמוד בפני דחקי ופלטתי כנגדו: מה לו למר שהוא מקדש את השבת בפומבי ובעסק גדול לאחר שכבר עשו אחרים והוציאו את כל הקהל הקדוש שבטרקלין? קמה לו כעין הילולא בפרצופו, ועדיין הוא מזריש ומכונס, כביכול, בנפשו. לא היו רגעים מועטים עד שהרכין גבו כלשהו כלפי ועשה עצמו כמגלה לי תעלומה רבה וסח לי לכאורה בחשאי, וכאמת היה מעביר דיבור ודיבור משלו לאזנה של חברתנו היושבת ממולנו:

„ראיתי כוכב הנוגה מפריש עצמו מכוכבים רבים שברקיענו ויורד

לאוקיינוס והוא מטופף לו בנחת על פני המים הרבים, וסופו מעמיד עצמו בפתחו של טרקלינו, ונסתער בי רוחי כים שבהוד שחונן בו יוצרו של עולם. וזה שנסתלקו כל דיבורי משפתי ולא נותר לי כלום בקרבי חוץ לקידוש של שבת בניגונו של אבא, וזכרונו לברכה, ועד שאני עושה כה וכה נשאתי רוחי והקימתני ממושבי והקידוש מתפרץ מקרבי מאליו, שלא ידעתי נפשי".

נשאתי עיני לחברתנו, וזו אינה אלא נתונה להרהורים המתהבהבים לה כפניה, ועיניה חציין עצומות חציין מזהירות הרקיע. ושכני לבו טוב עליו מאד אותה שעה והוא הולך ומחייך לגופו, ואני עדיין אין אני יודע מה אינה לי הקדוש ברוך הוא במקום הזה, ואף חשש של ספק עלה לי בלבי, אף-עליפי שעד היום לא עמדתי עליו כדבעי ואיני יודע מה טיבו. והייתי הולך ומתעלף בו, אלא שנודמן לי שוב דיבורי של שכני והוא קולח לו מאליו ולהנאתו ומכה על ראשי :

„צופה אני באשה יפת-תואר זו שאי-משם באה דווקא אצלנו והיא מיסבה אתנו. להווי ידוע לך, ידידי, שזו אינה אלא גלגולה של אותה ריבה מימי שמחזאי ועזאל, ואשתהר שמה, וכן מצינו במדרש אגדה שהיא אחת מכנות האדם שחשקו בהן בני האלים, הם הנפילים שטילטלם בוראם מרקיעיהם על שחטאו בבנות האדם, אלא שזו לא קלקלה כדרך שעשו האחרות, על כן העלוה לרקיע אחד משבעת הרקיעים ושמו בין כוכבים משכנה, יש אומרים שקבועה בכימה, ואחרים אומרים — בנוגה, ומקובל עלינו שקבועה בנוגה“.

לפתע פתאום נצטחקה האשה בקול גדול מאד, ושמעתי האיך שקולה מתנגן מעבר לצחוקה, וגבר עלי יצרי שאראא אם שאר בני האדם בטרקלין שומעים כך. אלא שרגע-כמימרא גז צחוקה מעליה, ורק החיוך הנעלם היה לבדו מתפש כדיוקנה. ושכני דיבורו גאיה גאה כים וקופח לי על ראשי וטופח לי על פני ומתגלגל כנחשולים באזני :

„וכל יום ששי בשבת עומדת בעולם שעה קלה אחת קודם לשקיעה, שאותה שעה היא יורדת מרקיע שלה אל אוקיינוס ועושה עצמה בשר-ודם ועל פני המים האדירים היא עורכת צעדיה לכרך אחד מכרכי הים עד שעולה לרציף אחד המוליך לאנייה אחת ההולכת לארץ ישראל. ושם מתכנסים לה לצידה בני אדם רבים מכל מיני גלויות שבועלם והולכים אתה בסך כלפי השקיעה שעוד מעט והגיעה השעה לקבל את פניה של שבת המלכה. והסבלים הנמצאים באותו מקום תיכף ומיד משגיחים בה ומזדמנים אצלה כדי שיסייעו לה לרדת באנייה, ולא כל הרוצה בא חוכה להסיע לה את מטלטליה, אלא אחד יש להם ביניהם והוא מלמד זו נסתרים שהעולם עומד עליהם, ובהעלם אחד הוא מגלה עצמו לפניה, ומראש היא יודעת שבוא יבוא ומוסרת לו לידו את חפציה. וזו לא זו, אלא שבחסדה הגדול היא אף מחזקת ידיהם של בני אדם שדרכם לפעמים משתבשת עליהם והולכת לצדם ומטיפה להם ניהומים, ובעפעף אחד משלה היא מרמות לסבלה שיסיע להם גם את חפציהם, שזכותה גדולה מאד ונשמעים לה בכל הרשויות“.

נכוויתי מדיבורו של שכני וכמעט שנצטעקתי כנגדו: עד כדי כך מגין לך ? וחברתנו הטילה בו עין של תמיהה, ועשה עצמו כלא רואה, רק ידו הניח על גבי

ונתיישבה עלי דעתי, ואז עלתה בו כעין שלוה רחוקה ונמצא קשוב לדיבוריו עצמו היוצאים מפיו לחללו של עולם:

„וכשירדת שבת המלכה משמי השמים לעולמנו מיד נמצאת זו על ידה, והריהו מטופפות להן שתיהן בנחת ובמנוחה שלימה על גביו של אוקינוס, עד שמודמנת להן אנייה אחת ההולכת לארץ ישראל, ואז הן באות לטרקלין של שבת ומעמידות עצמן בפיתחה הפתוח של האנייה. ואין לך בן אדם שלא יבחין בשבת המלכה ברוחו מה שאין כן בריבה זו שלנוגה, שהיא נראית ממש לעין, וראית גם אתה כמוני“.

קיצץ רגע אחד בדיבורו ונדם עמוקות. וחברתנו המיסבה לשולחנו קמה לפתע ממרובה וניגשה אצלו וחיבקתו בורועותיה לעיני ממש ולעיני כל הקהל שבטרקלין, משל אח ידיד־נפש הוא לה. אותה שעה נעצמו לי עיני מאליהן, שדומה אני על עצמי כל הקהל הקדוש שבטרקלין מסתכל בי ומוצא אותי בקלקלתי. פקחתי את עיני וראיתי שעיינה של חברתנו תלוייה בעינו של שכני, והלה חזרו לו דיבוריו לתוך פיו והיה מהלך בדיבוריו ומכוון כל אחד ואחד מהללו לצדי:

„ומשנתקרב אותו יהודי לסופו של קידוש קמה לי ברירות בעיני שכמה לא ידעתי מימי, וראיתי שאותה ריבה סופה שתהא אצלנו ותסעד על שולחנו, וצמח לי הכיטחון בלבי שמן השמים מוליכים אותה אצלנו, ואז באה כעין רוח גדולה ואחזתני בציצית ראשי והקימתני ממקום מושבי ונתפרץ לי קולי ביראה וברעדה בקדושה של שבת. ורק שנסתיים לי קולי במקדש השבת נפקחו עיני וראיתי את זו האיך שהיא ישובה ממולנו. אותו רגע נתפרשה לי נסיעתי כמה וכמה פירושים שמעולם לא ידעתי כמותם, ואצל רבנו ר' ישראל מנג'ארה שהיה מזמר זמירות ליל שבת בקדושה ובטהרה, ואפילו בחקל תפוחין קדישין של האר"י הקדוש, לא מצאתי כגון אלה“.

ושמשי האנייה מעלים על שולחנו מן המטעמים ומן המשקאות שהביאו לכבודנו בכלים מכלים שונים, ושלתנו שמים עינינו בכוסות הבדולח הטהור וחברתנו אינה אלא מזרזת את שנינו שנטעם מזה ומזה ונאכל מכאן ומכאן, תוך־כדי־כך נתחוויר לה משום מה, האיך שלשה שאוכלים על שולחן אחד, שנים מהם מחייכים לנפשם וגם משתפים זה את זה בחיוכם, ואילו השלישי שביניהם היגון מעטפו בלבו והשתיקה חופפת לו על גבו, ואירע לי שבין לגימה ללגימה נצטחקתי צחוק גדול, ואותו רגע חזרתי בי מפני כבודם של חברי האהובים עלי כנפשי, וגם המטובים הרבים שבטרקלין לא השגיחו בי מפני השמחה והצהלה שביניהם. עמדה חברתנו על גבי ונסתכלה בי בתימהון ובדאגה רבה — השם יתברך ירחם עלינו ויוציאנו בשלום ממצרנו.

לא עברו רגעים מועטים עד שגחנה חברתנו העדינה והנאוה לצדי ולאטה לי על אזני: רואה אתה אותו בן אדם היושב בחבורתנו? ודאי היה מהלך לו גם הוא ברציף מאחורינו ולא נתודע כל אותה שעה אלינו, וידועת אני מכבר שמעשי הפתעה חביבים עליה, ואף בקיבוץ שלי פעמים עושה כך. ושכני עינו ננעצה בעיני וראה שם מה שראה, ושקע לפתע בהרהוריו, וכלאימת ששולח ידו אל לחמו הרי מסבדה זו בדממתה והיא מוטלת על גבי השולחן ואינה מקרבת מזונו לפיו. לא

עמדתי בפני אותה דממה שלו ונבקעה לי צוחה כבושה מגרוני: אותו כוכב הנוגה שלך כלום לא על ראשה של אמך היה תלוי בערבי שבתות? רצה להחזיר לי מה, וסגרה לו דממתו על פיו, ונמתח צל של יגון על פניה של חברתנו, ועדיין היא נטפלת להא ולדא שעל גבי שולחננו, אלא שלכה בל עמה. אותה שעה כעין רוח קלה נשנשבה מן המרחקים בלבי, ונפתחו לי כמה דברים יפים שהיו אהובים עלי בבחרותי ונשתכחו ממני וניטשטשו מזכרוני, ועכשו מן השמים הביאו אותם לידי. פניתי אל חברי וידידי ופלטתי כנגדו: הכניסיני תחת כנפך והי לי אם ואחות. הרהר במה שהחזר ואמר לי: דברים יפים אלה משוררנו חיים נחמן, זכרונו לברכה, אמרם, והכוכבים דימו אותו. אמרתי לו: אותו כוכב נוגה שלך היה מחפש. נכנסה חברתנו אל תוך דברינו ואמרה לחללו של עולם: אותו כוכב לעולם אינו אלא אנדה שאיוו להם הבריות.

הבחנתי ברעבוני שהוא מציק לי מאד, שכל אותו יום לא בא אוכל אל פי, וידי פולשות על המאכלים ועל המשקאות, כאילו נצחון גדול אינה לי הקדוש ברוך הוא לידי אותה שעה ועדיין איני יודע מה טיבו. ושכני אף באצבע קטנה אינו נוגע בכל אשר לפניו. עמדה חברתנו והפליטה נזיפה קלה כנגדו, ונתבקעה דממתו של הלה והתחיל גם הוא לוקח מזה ומזה בחשק ובעסק גדול, ואף כוס מלאה של היין האדום-האדום יצק אל תוך גרונו, והחזיק בי ולא הרפה ממני עד שעשיתי גם אני כמוהו. נתחייכנו שלשתנו כלפי אוקיינוס, שאוקיינוס צופה בנו כל אותה שעה והפליאה מעמיקה לו מאד ברחשיו. פנה אלי חברנו אהובנו ואמר לי: חייך, ששוב אין אתה מאמין במעשי נסים. אמרתי לו: אני לא אמרתי כלום, אלא חברתנו היושבת אצלנו אמרה מה שאמרה. אמר לי: בוא ואראך שלעולם אין כל הקצין כלים. פנתה חברתנו כולה כלפי האוקיינוס והליטה פניה בכפיה.

ד.

מה לי ידידי ורעי:

„אני יושב בצפת עיר הקודש, ודירת-מצער לי שם בשכונת הציירים, שאומנותם של הללו היא גם אומנותי. ואילו חברתנו יושבת בעמק יזרעאל לרגלי הגלבוע, ושם היא ממונה על ביתם של ילדים, וכל מקום בארץ שבו אתה מוצא קיבוץ או קבוצה שמה הולך לה לפניה. ובאותו מקום שלה לפעמים הילדים קוראים לה אמא. לפעמים אחות, לפעמים דורון, שדורון שמה, ופעם אחת עלה לי על דעתי שאלך ואראה אותה פנים-אל-פנים, שניבא לי לבי ולא ידע מה ניבא. ושעה שירדתי לקיבוץ שלה באה ממש השמש כנגדי והיה לי העמק ככלי מלא אור והאור עולה לו על גדותיו, עד שנודמנה לי דורון. ונדברנו שנינו שיום אחד אני יורד אליה מן ההר ואז אנו עורכים טיול לעצמנו עד שאנו באים אל המעיין שממנו שתו גדעון ואנשיו אשר אתו ויושבים קצת לרגלי הגלבוע, ויום אחר היא עולה אלי לצפת, ואז אני מעלה על הר כנען ומראה לה מה שמראה, שאצלנו השקיעה יש לה הידור רב מאד, שראשיתה היא מאדימה מאד, ולאחר מכן היא הולכת ומחווירה עד שהיא הופכת כעין הצדופת. וכוכב הנוגה עולה מעומקה של חמה וצופה במרחביו של עולם, שכל העולם מתעלף או בצפייה רחוקה, וכל אדם נפשו יוצאת לו אל מישוהו ומי הוא לא ידע. ופעם ראשונה שהעליתי את דורון

מעמק יזרעאל אל הר כנען לקראת שקיעתה של חמה חשתי בה שכעין חרדה מהלכת לה בלבה, ושאלתני דורון מה שמו של אותו כוכב בלשון עברית שלנו. ואני פעם אחת אני אומר לה איילת השחר ופעם אחרת אישתהר, ואין אני יודע למה אני עושה כך.

בינני-לביני בקעו זמירות ליל שבת משולחן ושולחן שבטרקלין. ולראשונה היה שולחן זה בזמירה אחת ושולחן אחר בזמירה אחרת, עד שנתאחדו סוף-סוף ב"הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד" וכשאר זמירות ישנות גם חדשות לכבוד השבת ולכבודה של ארץ ישראל. וחברתנו נתלוותה גם היא לזמירותיהם של המסובים, ולא זה בלבד אלא שקולה מהלך בהתלהבות רבה והוא בוקע ועולה בהוד שבתפארת על גבי קולותיהם של הללו, ונתקבלה זמרתה מאד מאד על לבם של כל אחינו בני ישראל הישובים בטרקלין ונהגים מזיוה ומזיווה של שבת המלכה. וקרה הדבר שנתקרבו שמשי האנייה לשולחננו והחזיקו בו והרימוהו ונשארו והעמידוהו אותו במחובר ממש אל שלחן אחד ארוך שהיתה לו אצלו חברותא, וקמה חברתנו ופרשה מאתנו והלכה לה אצל אותה חברותא, ולא היו רגעים מועטים עד שהיתה להם לראש בזמירותיהם ותכניגוניהם, ואני ושכני נשארו לבדנו זה ממולו של זה, ואני כמעט שאמרתי גם אני ללכת אחריה, אלא חשתי בידידי שעדיין שיחו עומד לו בפיו ולא קם בי לבי להפסיקו שמא אביאו לידי עצבות, אם כי באמת לא ידעה נפשי אם עצבות יש כאן או חרדה יש כאן.

ואכן, חזר יידידי וסח לי :

„והיה מעשה שנכנסתי יום אחד לאותו קיבוץ שלה, והילדים משחקים להם אז על המידשאה שנקבעה בשבילים, שהיו מחכים לדורון ומשוחחים ביניהם. קם אחד מהם ובשורה טובה לו בפיו : עוד מעט והשמש יורדת אל תוכו של הים הגדול ויהיה חושך בעולם, ואז יעלה לו הכוכב הגדול והבהיר ויעמוד ברקיע, ומשם יציץ אליהם ואל כל הקיבוץ שלהם. תוך-כדי-דיבור קמו כולם, וכולם תולים עיניהם בפאתי השמים ומחרישים. ואותו כוכב שלהם הופיע ממש כנגדם ברקיע וקמה שמחה גדולה ביניהם והתחילו מרקדים ומעלים ידיהם לקראתו. אותה שעה חזרה דורון, והילדים החזיקו בה ומשכוה לכאן ולכאן עד שעשו כולם כעין עיגול מסביבה, וקבועה בטבורו של עיגול, והיו מרקדים כנגדה ושרים : אמא נוגה, אחות נוגה, דורון נוגה, אמא נוגה, דורון נוגה, ויציאה אחת קטנה מביניהם ותפסני גם אותי בשולי מעילי ומשכתני פנימה לאותו עיגול שלהם, וכולם מצביעים עלי באצבעים ומרקדים ושרים : מי אוהב נוגה ? אתה אוהב נוגה, אתה, אתה, אתה אוהב מאד את נוגה. תוך-כדי-כך התחילו מסתובבים מסביבנו וצועקים בקולי קולות וכל הקיבוץ מתרעש מקולותיהם, עד שעקרה דורון מתוכם ואחזה להם בכפיהם והכניסה אותם כולם שלא מרצונם אל תוך הבית פנימה, ושם היתה מטפלת בהם ומשכיבה אותם בעריסותיהם, ומיד ירדה השינה על אשמורות עיניהם וקם שקט רב בעמק יזרעאל. ודורון יציאה אז אלי בחשאי, שנתכוונה לומר לי שלום קודם שאני יוצא מתחומה. לא יכולתי לעצור ברוחי ואמרתי לה : כלום לא נבואה בזרקה מפיהם של תינוקות ? נשאה עין כנגדי והתמיהה מעמיקה בה כתהומו של ים. אף אני

חזרתי ואמרתי לה: נבואה אחת שהיא שלש נתנבאו. החרישה ועמדה כנגדי ונסתכלה בי ארוכות, ואני ניהמתי על דיבורים שיצאו מפי אותי לא שאלו — ובאמת לא ידעתי על מה ולמה אני מתחרט ומה אשם לי בידי. נפל בה כעין אילם וימים רבים שוב לא עלתה אלי על הר כנען כדי שנסתכל בהידורה של השקיעה, וכלאימת שאני יורד אליה היא עושה עצמה מטופלת ומוטרדת, וידעתי אל-נכון שאינו קלקלה סתומה לי בידי. עברו כמה וכמה שבועות וגמרתי אומר שהפעם ארד אל דורון, ורוצה לא רוצה, פנים-אל-פנים אדבר אתה ואשאל אותה לפשר דבר. אך נכנסתי לתחומי של קיבוץ ונתחרדה זו לקראתי, וחיוכה מכה לי נחשולים בלבי. אמרה לי דורון: ניהשתי באותו כוכב הנוגה שלך וידעתי ששעה זו ממש נהראתה פנים. נפלה בי כעין בהלה מדיבורים אלה שלה ונסתם לי דיבורי בתוכי. עד שאני עומד בצפייתי נתקרבה אלי מאד ולחשה על אזני: זכות נתגלגלה לי לידי על ידי קיבוץ זה שלי, שחברי הטילו עלי שליחות גדולה ואני יוצאת למדינת הים שיש בה בתי ילדים רבים מאד, ומכל העולם באים לשם כדי להסתכל בדרכם ומעשיהם, ואסתכל גם אני בהם, אולי נעשה גם אנו כמהם.

„יצאנו שנינו מתחומי של הקיבוץ, ואני מחריש ומשתאה ועדיין אין אני אומר לדורון ולא כלום. חבקתני דורון ונשקתני ואמרה לי: רואה אתה אותו כוכב שלנו שהוא מציץ אלינו ממעונו שברקיענו? החזרתי לה: זכורה לי נבואה אחת שנורקה מפייהם של תינוקות שלך, והיא אחת שהיא שלוש. חבקתני שוב ופנתה ממני והלכה לה, אלא שעל פיתחו של בית אחד מבתי הקיבוץ נעצרה כלשהי ונסתכלה בי, והיא דומה אז עלי נעלמת אל תוך המסתרים. נצטעק בי קולי, עד שחברים ששהו אותה שעה בקיבוץ נעצו בי עינם, שלא ידעו על מה אני צועק. שיוועתי לה לדורון: אף אני לאותה מדינה אני יוצא, שמשם בקשוני שאבוא אליהם כדי שאראה להם מה אומנות לי בידי“.

היו דיבורי מטילים רשתות-רשתות על גבי, כאילו רצו ללכדני מבלי שאוכל להיחלץ מתוכם. כל שהיה מעמיק והולך בשיחוי, כן גברה שוועתי שלי בלבי עד שעמדה לי בגרוני, ואלמלא אני כובש פני בקרקע שעה שהוא מהלך בדיבורו היא פורצת לי מגרוני ומסעירה חללו של עולם. ואילו אותו רגע חזקא נתלהב ידידי בשיחו וקרב כסאו לכסאי ואף שם זרועו על שכמי, ופנים-אל-פנים הוא מסיח לי מתוך התפעלות שהיתה עולה לו בנבכיו:

„וגרם לי מזלי שהיא יוצאת במטוס למדינת הים, ואילו אני באנייה אני יורד לאותה מדינה, שנתחייבתי להביא אתי דברים רבים ממעשי ידי, ואף באנייה עולה לי נסיעתו בממון רב. ולא זו אף זו: שאותה מדינה ארץ רחבת-ידיים היא, דורון יושבת בעיר אחת ממזרחו של אוקיינוס, ואני בעיר אחרת ממערבו של אוקיינוס. אלא שאף באותו מקום רחוק שמעתי את שמעה, שחברים צעירים מן הקיבוץ שלה בעמק יזרעאל נודמנו לי בעירי והם שסיפרו לי על דורון, וכל מיני רמזים טובים להם בידיהם עלי ועל דורון — והלואי שישלם להם רבונו של עולם כגמולם, שניחומים היו מרעיפים על לבי, אם כי עד היום לא נתברר לי אם באמת הללו נתכוונו לכך. ושמעתי מפייהם שדורון רק שבוע אחד או שבועיים בלבד עושה שם, ולאחר מכן היא חוזרת באנייה לחיפה, והדרך מחיפה לקיבוץ

שלה פחות מתחום שבת הוא לה. רצה הקדוש ברוך הוא ולא שם להם בפיהם של אותם בחורים מה שמה של אותה אונייה ומה יום מפליגה זו. שהרי בעוד שבועיים מסיים גם אני את שלי באותה מדינה בשעה טובה ומרצלת. שהאנשים אשר שם ראו מה שראו בשלי והיו משבחים ומקלסים את מלאכתי ומביאים אותי על שכרי בעין טובה וביד רחבה, והלא יכולתי גם אני לחזור באותה אונייה של דורות. הבחין רבוני בצערי ומן השמים סייעו לי בידי שרגלי יוליכוני לאותה אונייה ממש. ועל הרציף שעל ידו היתה אנניטנו רובצת באוקיינוס נתקלתי באשה אחת שצעף מרטט לה על אשמורות עיניה, וראיתי האיך שזו גוחגת עליך ועל מטלטלים שלך, וגם אותו סבל ראיתי. שקודם נתעלם מחפצך, ולאחר מכן היה מטפל בהם באהבה רבה.

השגיח בי שכני וקם והחזיק בי והושיבני ממולו והעמיד לפני כל מיני פרפראות ששמישי האנייה היו מגישים אותה שעה למסוכים, ואינו שואל אותי ולא כלום. ואירע לה לדורון שנסתלקה לה זמרתה מפיה חזל כעין רפיון בגופה, שהורידה עצמה על כסאה והושיטה זרועותיה על גבי השולחן ממולה, והיא יושבת לה לכדה דמומה ושותקת. אמרתי לו לשכני: מה לך שאינך נוגע אף כמלוא נימה במעדנים אשר לפניך? אמר לי: אראה בנחמה שאין אני יודע מה אתי. אמרתי לו: מסיח אתה לפני על אשה אחת שצעף מרטיט לה על גבי דיוקנה. אמר לי: אראה בנחמה שאין אני יודע על מה ולמה אני עושה כך. אמרתי לו: יש ונגעועי של אדם על בית-אבא עושים לו כך, ועל כוכב הנוגה של אמא אתה מסיח לי. נתפרץ לפתע כנגדי והחזיר לי: על אמא אני מסיח כך ועל דורון אני מסיח כך. ודורון ראשה שמוט לה על זרועותיה וכולה מעולפת בשתיקתה. היטה שכני את גבו כנגדי, והוא הולך ומצליף דיבוריו על גבי:

„דע לך שההשגחה היא שהביאתני הלום לאנייה זו שבה נודמנו שנינו לאכסניא אחת והדלקנו נר של שבת ועלינו בצוותא לסעודה של שבת ועשינו חברותא טובה לעצמנו. שראה יוצרי וריבוני ביגוני, ומן השמים הוליכוני לכאן. ודע לך שלחלוטין נעלם ממני שאותה אשה העולה אתנו במדריות דורון היא, ואף ניצוף של צפייה לא היבה לי בלבי שתיסב זו אתנו. ומשהופיעה על פיתחה של האנייה ידעתי שאירע לי גס גדול, ומרוב התפעלות שבי קפצתי וקדשתי את השבת לעיני כל הקהל, ואותו רגע נראה לי ברקיענו שעל גבי אוקיינוס כוכב האיך שהוא מנצנץ בכל כוחו ממעל לראשה של חברתנו כדרך שהיה מנצנץ ממעל לראשה של אמא שעה שאבא מקדש על היין, ובאמת אין אני יודע על מה ולמה אני מסיח לך כל דברים בגון אלה, שעדיין לא הגדנו איש לרעהו מה שמו ומאין הוא בא ולאין הוא הולך.“

הישירה דורון את גבה ונסתכלה לסירוגין באחד ואחד משנינו והרהוריה מחפים לה על פניה. ולא אל שכני אמרה מה שאמרה, אלא אלי פנתה בדיבורה וסחה לי בחשאי:

„זוהי דרכו שתמיד הוא מנחש לי בנוגה, וכל מיני פירושים הוא מתקין לו לעצמו מפיהם של תינוקות וקובע דבריו בערפלים רחוקים, משל רחל אמנו היא שבגינה תקפו עליו געועועי ולא דורון באיזה קיבוץ לרגלי הגלבוט, או שרה אמנו שאברהם אבינו אומר עליה אחותי היא, ועוד דברים רחוקים כגון אלה שלפרקים

הם מעוררים פחדים נעלמים בקרבי, ואני איני אלא מחייכת לנפשי ויודעת מה ש"יודעת".

ניתקה עצמה מדיבורה, שעננה עולה אז על מצחו של שכני, וראיתי היטב האיך שהנחום מהלך לה בכפות ידיה, שהללו דבקו זו אל זו והיו מבקשות עזרה זו מזו. ודורון מחרישה ותהה על עצמה רגע או שנים, עד שהשיטה זרוע אחת שלה ושמה על שכמו של שכני, ונתחרדתי שמא אומרת זו לחבקו ועיני כל האנשים הרבים שבטרקלין מביטות ורואות. על-כל-פנים נמוגה העננה מעל גבי אותו אדם, וגם רצה לומר לה ולא נתנה לו, ועד היום איני יודע מה טעם ומה נימוק לה אותה שעה. שוב פנתה אלי, ואלי בלבד היא הולכת ומסיתה:

„ובמדינת הים עשיתי שנים-שלשה שבועות בבתי-הילדים שבעיר גדולה אחת. ובעיר הזאת יושבים אנשים ממלכות ישראל, וידוע להם אם על בני אדם הבאים מן הארץ לשם ואם על הללו שחוזרים מן הגולה לארץ, ואני מחזיקה להם טובה מרובה שנענו לבקשתי וחקרו ודרשו, ומצאו שאף הוא, כלומר יורם חברנו, הולך באנייה זו כמונו לארץ ישראל, ועכשו מובן לך כמה המה לבי בקרבי שעה שעליתי על אותו רציף המוליך לאנייתנו, ואני פונה לכאן ולכאן, שמא ייגלה לי אהובי, ואני איני אלא מעלה חרס בידי. ביני-לביני והחמה התחילה מתקרבת לתורנה של אנייתנו, ומתוך חרדה התחלתי מנחשת לעצמי בכוכב הנוגה של יורם, שעוד מעט וייגלה בפאתי הרקיע של ליל השבת, ואז בנצצה דמותך לעיני ונתהבהבה לי אי-משום דמות דיוקנו של חברי, ולא ידעתי נפשי. אותה שעה הבחנתי בכך שאתה משתבש בסבלים של המקום ומלתחתך כבדה מאד על ידיך, ועשיתי מה שעשיתי“. נכנס יורם לתוך דבריה של דורון ואמר לי: מתפלל אני ליוצרי וריבוני שלא יהא בלבך עלי כלום. תקעתי לו ליורם את כפי והחזרתי לו: שלום עליכם, שלום עליכם. כמה נתחדשו שמות בישראל, ואני לא ידעתי שבמקומותינו אשר בגולה עדיין לא הגענו לידי כך. נסתכלו בי שניהם בתמיהה רבה והדיבר אין להם בפיהם.

נתקרבו השמשים והאירו פנים לדורון, שהרי זו כבר ידועה להם מניגוניה הנפלאים, ואחריהם באו בעלי האנייה בכבודם ובעצמם, וכולם תהלות ותשבחות להם בשבילה בפיהם. פתח אחד מבעלי האנייה החשובים ואמר לה לדורון: אולי תואיל הגברת הנאוה והעדינה להנותנו שוב מזמרתה ומניגוניה? החזירה להם: ודאי-ודאי הייתי נשמעת לכבודם ולבקשתם, אלא שחבר נאמן נודמן לי כאן באנייה זו, והוא בגולה הוא יושב ושנים רבות לא נטראינו פנים. נשתקעה כעין תרעומת בפרצופיהם של הללו, אלא שהחוו קידה עמוקה וגזרו על עצמם את השתיקה ויצאו ופרשו מאתנו, והם מטופפים והולכים עד שנעלמו כליל מעינינו, ודורון נצטחקה בשמחה רבה, שראתה אותם בני אדם כמה מגוחכים הם בהילוכם ובדיבורם. אמרתי לה: הללו לא מן הקיבוץ שלך בעמק יזרעאל הם באים. החזיר לי יורם: וכי יעלה על דעתך שמעיר הקודש מצפת הם באים? אמרתי לו: במקומותינו אשר בגולה מעולם לא ראינו כמותם. אמר לי: כמה וכמה דברים תראה בארץ ישראל, ויש מהם שהם שונים ומשונים, ועדיין אין אנו יודעים לאן פעיך מועדות בארץ.

נכנסה דורון לתוך דבריו של יורם, ותוך-כדי-דיבורה החזיקה בידי ואמרה

לי: בנוהג שבעולם, אדם מן הגולה בא לארץ הוא נכנס קודם לתל-אביב ועולה לירושלים ומבקר בחיפה, ואין דעתו מתיישבת עליו אלא אם כן הוא יורד גם לעמק יזרעאל, שירידה זו עלייה היא. החזרתי לה: פעם אחת באתי באנייה ממדינת הים לארץ ישראל, ולא הלכתי קודם לא לתל-אביב ולא לחיפה, ואף לא לירושלים, אלא להגניה ולכנרת. ואילו עכשו כבוד גדול עשו לי חכמי ירושלים שהם רוצים שאבוא אצלם, שאסיפה גדולה של חכמים וסופרים יש להם ימים אלה בירושלים, וקראו גם לאנשים מן הגולה שיבואו אצלם ויאמרו שם מה שיאמרו. אלא חבר אחד יש לי בקיבוץ שממול הגלבוע, ובוקר אחד אתחמק לי מירושלים ואבוא אצלו לראות אותו ואת ביתו. נודהרה דורון לדברי וכמעט קפצה כנגדי: אם לא לקיבוץ שלי ממש אתה מתכווין? עמד עליה יורם ועיכוב גדול עשה לדיבוריה, שאחזני בדש מעילי והיה מונה דיבוריו כמטבעות של זהב ואמר לי: "לכשתעלה לעירנו צפת עיר הקודש אראה לך שם את בית-הכנסת של האר"י הקדוש ואת חקל תפוחין קדישין של מקובלים וצדיקים וחכמים, ולאחר מכן בעלה שנינו על הר כנען ושם תראה מה שתראה מן הארץ".

גחנה דורון לצדי ונתחייכה כנגד יורם ולחשה לי על אזני, ויורם שומע גם שומע את אשר לה בפיה: "לכשתעלה לצפת עיר הקודש, תן דעתך שלא תפול ברשתו של חברנו יורם. וסבורה אני שניצוץ של שבתי צבי משיח השקר מהלך לו בנפשו ומטריד לו את מנוחתו, ששעה שהוא מעלה אותך להר כנען הוא מחזיק בך עד שקיעתה של חמה ועומד ומסתכל בכוכב הנוגה, זה מכבר מקובל עלינו שעבודה זרה היא זו". נתברקו לו עיניו ליורם וגמר בלבו לשלם לה לדורון כגמולה. אמר ואמר וכן אמר:

"ודאי, כדאי לך שתלך לעמק יזרעאל. אלא שלטובתך אני מזהיר בך לבל תצא משם קודם שאתה נוטל רשות מפורשת מאחותנו דורון. שבכל המקומות שבעמק מתכבדים ומתפארים בה ובתינוקות שלה ואין מניחים לך שתסתלק משם אלא אם כן אתה רואה מה שמראה לך דורון. ולאחר מכן תקחך אחותנו הטובה אל אותו מעיין אשר ממנו שתו גדעון ואנשים אשר אתו, ועם בוא הליל תביא אותך אל הר הגלבוע אשר שם נפלו דוד ויהונתן מידיהם של פלשתים".

עייב דיבורה, משל הלה מוליך אותו אל אלה שבילים נעלמים שאדם נמשך אליהם ככל מאודו ואף-על-פי-כן אינו מתקרב אליהם, שפחדים לא ידעם עולים לו בלבו. ודורון לא החזירה לו כלום על דיבורה, רק שוב הדביקה יד ימין ליד שמאל ואיזה ניגון רחוק מהלך לו באצבעותיה הנוגות, וחושש אני לידי, שעוד מעט והן יוצאות לידיה של דורון כדי שיעשו חיזוק להללו. הבחין שכני בדממה הרובצת על שולחננו, והכרתי בו שרוצה הוא לחזור בו ממה שהוא אלא שאינו יודע מהו, ואותו דבר לתיקון הוא זקוק, ואינו יודע מהו. נסתכל באחותנו דורון, וראיתי שגמל לו משהו בקרבו, ועד שאני מהרהר בזה ובוהו, בקע לו שוב דיבורה, והוא אמנם מוליך אותו באותם שבילים נעלמים, וחזר אמר לי:

"ודע לך שלילה-לילה היא יוצאת עם בנות ישראל שבקיבוץ אל הגלבוע והרח מביאה להן בכנפיה מקינתו של דוד על שאל ויהונתן הנאהבים והנעימים, והן עושות כדרך שעושים התינוקות של דורון אחותנו, שהן מתקינות עיגול לעצמן

ומעמידות את דורן בטבורו, ודורן אומרת, צר לי עליך אחי יהונתן, והיא מוסיפה ואומרת נעמה אהבתך לי מאהבת נשים, וכולן עונות אחריה, עד שהירח בא אליהן מאיזה מקום ותולה עצמו בראשו של הגלבוץ. אותה שעה מסתלקת דורן מטבורו של עיגול, שאחרת באה ותופסת את מקומה, חו אומרת לילה, לילה, הרוח גוברת, ומוסיפה ואומרת עד שהיא מגיעה לכבי את הנר, והחרת ואומרת כבי את הנר. וכל חברותיה העומדות מסביב לה נשמעות לה ועונות אחריה, והגלבוץ קשוב רב קשב, שהוא נזכר כדברים משכבר, ויש שהן מקדימות לצאת אל הגלבוץ, שכוכב הנוגה גדול שם מאד, ואז אחת פוסעת להן בראשן וסחה להן כל מיני דברי אנדה, ולעולם אינה נעלמת מאותה ריבה נאה שקבעוה ברקיע והיא נשקפת אליהן ממעונה ומשפיעה מזיוה על כולן, והדיבר ניטל אז מכולן, שהן מוקסמות מזיוה, ולאחר מכן הן חוזרות לקיבוץ וכל אחת ואחת מהן נפנית לדירתה, ולא שמענו שהן נוהגות לומר אז ליל-מנוחה אחת לחברתה, שכולן דמומות מאד וכל אחת מסתלקת לפינתה, ומכיוון שלבי רוחש לך ידידות, הריני מהירך על הדברים, ויכול שתמצא עצמך שבוי ביניהן, ושוב אין אתה חוזר לא לאותו רציף ולא לאותו סבל של דורן ולא לאותו כרך שלך במדינת הים".

סיים ונדם והטביע עצמו ביגון עמוק משלו, ודורן צופה בו ברחמים רבים. טפחה לו לירם טפיחה קלה על לחיו ופתחה לו ניהומים בלבו עד שפג לו יגונו. עכשו פתחה היא וסחה לו:

"ביכרים דבריו של אמן, שממבלי עולם הוא. רבות הוא טופל על בנותינו בקיבוצנו, ולעולם אין דבר אחד עולה לו על לבו שהללו יומן כבד עליהן מאד ומלא טרדות מטרדות שונות, שהן נושאות בעול הן במטבח הן בחצר הן בכל מקום אחר שבמשק, ורק עם ערוב היום הן חוזרות למעונן הדל. ואז רק אז הן פוקדות כל אחת מהן את תינוקה, שהללו בבית-הילדים הם ישנים, ולאחר מכן הן יושבות להן על ספו של דלתן, וכל אחת מאתנו דממת הלילה עולה בה כגיאותו של אוקיינוס, ואמת היא שעיינינו לאותו כוכב מודהר שלך ברקיעו של הגלבוץ. ועם עיצומו של ערב אמנם יש שכנות משלנו מתכנסות יחד ויוצאות לשעה קלה לרוח הערב אשר לרגלי הגלבוץ, ששם השמים עמוקים מאד וכוכבי השמים קרובים מאד, ושם אנו מקריאים לעצמנו מפרקים של מקרא, שבעמק יזרעאל הם שגורים לנו בפינו, או מסיפורי אנדה שאנחנו משננות לעצמנו בבית המדרש של גנותינו. וקודם שאנו חוזרות למעוננו אנו מזמרות קצת משירי ישראל המקובלים עלינו מאד, כגון לילה, לילה, הרוח גוברת, שרבות מבנותינו בעליהן או בניהן יצאו נגד שונאיהם של ישראל ושוב לא חזרו לסיפן ועל-כן אמרו לכבות את נרן, אלא שלא כיבו, ואנו דרכנו שרות אתן אותו שיר של משוררנו נתן האהוב עלינו מאד, וכשהלילה הולך וגמל אנו חוזרות לקיבוצנו, שלמחרתו של יום עיינינו נשואות, ויומנו ארוך ועבודתנו רבה, ואיילת השחר תעיד עלינו מתי אנו יוצאות לעבודתנו".

נשתתקה דורן, ושתק גם יורם. ושמעתי האריך שאוקיינוס מוליך נכניו אל חופי-ליל נעלמים.

והיא מחלחלת בנבכיו ומאפירה לו את נחשוליו, והשמים עודם מחזיקים בתכלתו, עד שנסתער כולו וחמימה אנושה בוקעת לו ממעמקיו ומתפרצת על גבו. שעה זו התחילו ימים רבים מכים במורדות של רקיע, ואותם ימים מין חדות-קדומים קודרת נפתחת בהם, ושמשנו נפתלת על קיומה, לבל תטרף מהללו, שאוקיינוס טופח לה בפניה ומחבל בה ומהרס כל ארגמן וכל תכול וכל ירוק שבשקיעתה ומשמיד בה כל זכר של תחנון כלפי בוראה, עד ששוב לא עמד בה כוחה וסופה נתיאשה מן הרחמים והתחילה מאבדת עצמה בתהומותיו של אוקיינוס, ואף לא הוציאה שעתה.

נודעזה אנייתה ממעשים אלה של אוקיינוס ונשתקעה במימיו בתקיפות ובועם והיא נוקבת בימיו חוזרת מילי מילין בתהומיו, שהיא מפליגה אל מעבר לרשותו ומבטלתו כל מיני ביטולים שבעולם. אף הוא קם כנגדה בחימה שפוכה והתחיל מקלעה בכף-הקלע של רבאות ימים נחשולים וימים ותהומות, וכולם עומדים עליה לטורפה. ואנייתנו קצה אחד שלה נערץ בלבו ים וקצה שני שלה נערץ בשמים חשכים וריקים, ופרקים היא דומה עלינו שאינה זוה כלל משאול תחתיות שהתקין לה אוקיינוס ומחשרת העלטה שכרקיע, שקברניטה ודאי משך ידו הימנה מתוך יאוש, או אולי כעין שחוק הוא מתקין לעצמו ופנים-אל-פנים הוא מעמיד עצמו כלפי תוהו-ובוהו, שמיורדי-אניות ותיקים הוא וחזקה עליו שידוע דרכו בלבב ימים, והנה עוד מעט וירעים ה' על פני מים רבים אדירים ויתרעד חללו של עולם, ושככו המים מהודו והדרו.

אותה שעה נתקרב יורם ידידי לגידרו של סיפון ושעה ארוכה הוא מסתכל במערבולתו של אוקיינוס, ופרצופו גם הוא הולך ומאפיל בחשכותו של עולם. קמה בי רוחי ואזרתי כוחי והתרתי כנגדו עד שבאתי למקומה, ואז נקלט קולו לאזני מעבר לפרציו של אוקיינוס: רצונך נרד לתפילת מנחה של שבת, שנית-תפלה צנוע לנו במקום הזה והוא מזומן לבני אדם כמונו שרחמים הם טעונים. אמרתי לו: כלום אינך רואה שהתמצנו שעה של מנחה מחמת פרצים שפורץ אוקיינוס בסדרו של עולם? נצטעק כנגדי ואמר: תורה יפה זו לך מנין? שוועתי כנגדו ואמרתי לו: וכי אין לך דווי עליך שנטרפה שמשנו ואבדו שירי תחנון בעולם? צוח כנגדי ואמר: כלום אין אתה מבחין בקרן-זווית אחת ברקיע שעיינה כעין הצדופת וכוכב אחד — יחיד טבוע בה, וסימן טוב הוא לנו? אמרתי לו: כוכב יתום הוא ועוד מעט ויטרף בעלטה שבעולמנו.

נתקרב אלי ידידי ושילב זרועו בזרועי, והוא מחזיק בי לבל יפגעו בגופי הרוחות הרעות של אוקיינוס, וידענו שהשמים קשובים לתפילתנו. וראינו שאמנם כבתה אותה קרן-זווית של צדופת בפאתי הרקיע, אלא שכוכב הנוגה הבקיע אז בתוקף רב לעיינינו, והוא צופה בנו מעבר לקיצפו של אוקיינוס, וסימן מובהק הוא שלא כלו כל הקצין. עוד אני וחברי עומדים ומסתכלים ארוכות בנוגה, והבחין אוקיינוס בעמידתנו ושלח נחשול גדול אחד מנחשוליו, ועמד זה עלינו לטבענו, אלא שנתקל בכותלה של אנייתנו וכלעומת שבא כן חזר לו ונתבלע במערבולתו של אוקיינוס ושוב לא ראינוהו. רעי ועמיתי יורם לבו טוב עליו מאד, עמד עלי ודיבר על לבי והכניסני לאולם גדול אחד באנייה שהייה בו אור גדול מאד. ומצאנו שם בני אדם רבים, מהם ישובים ומסיחים בנייהם לכין עצמם, מהם

תפוסים על יד המזונן לחריף-החריף מתוצרתה של ארצנו, ואילו הצעירים שבהם פרוש לאיזה מקום רחוק שבאולם ושם יוצאים אלה מול אלה בזמירות ובריקודים, ולכתחילה לא ראינו שדורון נמצאית גם היא בתוכם. ישבנו שנינו באשר ישבנו, והנראה לי שכל אחד מאתנו עושה לו איזה חשבון משלו לעצמו, אלא שביני-לבינו עלתה דורון לפנינו והבורה גדולה של בנים ובנות של ישראל מאחוריה, ונתכווין שכני לקום לקראתה, ואולי גם היה לו בפיו לומר לה דבר. אלא שאותו רגע עשו לה הבנים והבנות חצי עיגול לדורון, והיא לפניהם בטבורו של עיגול, וכולם שמים זה ידו על שכמה של זו וזו ידה של שכמו של זה, והם מטופפים ומרקדים מאחוריה, ודורון מטופפת ומרקדת לפניהם. ודורון עיניה עצומות לה בריקודה, ורק ריסי עיניה מרטיטות כלשהן, ושמענו האיך שדורון פותחת בלילה, לילה, הרוח גוברת, ובנינו ובנותינו נענים לה אחד אחד ברשות יחיד משלו והם מתנענעים כלשהו אחת לימינם ואחת לשמאלם וחוזר חלילה, ועינים כעינה של דורון עצומה, שלא היו רגעים מועטים עד שעשו כולם יד אחת והתחילו עונים כלפי דורון כאיש אחד, כבי את הנר, כבי את הנר, שרק דורון לבדה מזמרת האיך שהרוח גוברת אותו לילה בצמרת העצים שבקיבוץ והאיך שלשה פרשים יצאו לדרך וכולם נפלו מחיציהם של שונאי ישראל בחשכתו של הלילה, ואז כל הבנים והבנות עונים כלפיה כבי את הנר, כלומר לאותה אשה בקיבוץ שבעלה יצא לשמירה ולא חזר הם אומרים כך, וממילא קמה דומייה גדולה באותה אולם שלנו, וכולנו עיננו נעוצה בדורון, שלא יארע לה חס ושלום, כל תקלה, ובאזני שמעתי האיך שאוקיינוס מכנס או ימיו ונחשוליו ותהומותיו וכולם עונים לקראתה כבי את הנר, כבי את הנר, ומשעושים כך הם מוליכים את קינתה אל כל חופים שבעולם.

ובנינו ובנותינו אופפים את דורון וסוגרים עליה בעיגולם, ולעולם אינם מתקרבים עדיה אף כדי פסיעה קלה, שהם בעיגולם הם מחזיקים ורוקדים מסביבה, והיא לבדה שם עומדת בזמרתה ופניה מסמיקים ומחזירים כאחד, שהללו נדמו אחד-אחד והם נעים לכאן ולכאן בעיגולם, שקולה של דורון סגר על קולם, ושמענו האיך שקינתה של דורון הולכת ונמוגה והיתה כלא היתה, ודורון שולחת זרועותיה כלפי הבנים והבנות, וכולם מתכנסים ומתלכדים בניגון שני שהבקיע ממש מלבו של ניגון ראשון, ואירע לנו ששוב לא עמדנו בפני אותו ניגון, שכולם עלו ממש למקומנו ואספו גם אותנו אל תוכם, ונתחבר אלינו כל הקהל הקדוש אשר במקום, וכולנו רוקדים ומזמרים ארצה עלינו, ארצה עלינו, ועמדה התלהבות באנייה שכמוה לא היתה בזו מעודה.

הצצתי לצדו של יורם, ולא אמר לי דבר, שאותה שעה הוא מרקד נגד דורון והיא מרקדת כנגדו. קמה כי ליאות גדולה ומשום מה נפשי בוכיה בי במסתרים, ועד היום איני יודע על מה ולמה. כבדו עלי רגלי ועקרתי משם ויצאתי להביט באוקיינוס. נתלוו אלי יורם ודורון, והיינו שלשתנו יושבים על סיפונה של האנייה ומחרישים. ואוקיינוס הולך ושקט, וודאי שאשמורת הרחמים של החצות עושה לו כך. קמה דורון וניגשה אלי קרוב-קרוב ונשקה לי על מצחי ואמרה ליל-מנוחה לשנינו, ואחר יצאה לה לבדה בחשאי, ואיש אינו דובר דבר.

הספרות העברית הצעירה

מאת ישראל זמורה

נער הייתי בספרות וגם זקנתי בתוכה, ולא זכיתי להבין ולדעת מה משמעה של ההגדרה "ספרות צעירה"; האם ההגדה "צעירה" — משמעה גיל, הרי שספרות זו, צעירה רק היום, ומחר תהיה — זקנה; ואם הכוונה היא ש"צעירה" — משמעה תכונה מן התכונות, ספרות שהצעירות היא תכונתה, כגון "ספרות רומנטית", "ספרות ריאליסטית" וכדומה, הרי שגם בעוד 100 שנה יקראו דווקא לספרות עברית זו של היום בשם "הספרות העברית הצעירה"; וספק גדול הוא אם הדבר יהיה כן.
השאלה היא:

מה חידוש חל בספרות העברית בישראל, הנוצרת והנכתבת כבר רובה ככולה על-ידי סופרים שנולדו בארץ, לעומת הספרות העברית שנוצרה עד עכשיו, רובה ככולה, בארצות הגולה, או במשך זמן מסויים, על-ידי סופרי-מעבר, כלומר: סופרים שבאו מן הגולה ואשר בה התחילו את יצירתם, אלא שהמשיכו אותה בארץ-ישראל; הווה אומר: מעין "דור-המדבר" של הספרות העברית.

* * *

הרהרתי בנושא זה ולרגלו עינתי בספר היסטוריה של הספרות האמריקנית, ומצאתי בו סיוע רב להירהורי ולכיוון שיקולי; רק לאחר למעלה ממאתים שנה — הגיעה הספרות שנוצרה ביבשת זו אל התחנה, שההיסטוריון קורא לה בשם "Achievement of Literary Independence", כלומר: — "השגת אי-תלות ספרותית".

עינתי ועינתי וחשבתי: כמה דומים הדברים לאלה המתרחשים אצלנו; והלא חיבוטיה של הספרות העברית בארצנו — אינם מונים עדין אפילו יובל-שנים אחד, ואנו כבר "ממשישים את הדופק" — לראות, האם מדת-החום נורמלית היא; למה אין אנחנו מבינים: הלוואי שאפשר יהיה להצביע על איזה הישג ממשי של תמורה בספרותנו, — בעוד מאה שנה! כי לגבי רכבת-שליספרות — אין "express", אלא תמיד-תמיד רק — "local"; זו הולכת לאט לאט ושוהה הרבה, בכל תחנה ותחנה; ואדרבא, בכל תחנה ותחנה מתווסף כוח לרכבת זו, וככל שהיא מעמיסה יותר וכבדה יותר, — כן היא מהירה יותר, מכאן ולהבא.

רבים-וכן-טובים מ"דור המדבר" — עדיין חיים וקיימים בתוכנו, — והלוואי יחיו, כל אחד ואחד מהם, — עד ק"כ! — גרשון שופמן, י. ד. ברקוביץ, שלמה צמח, א. שטיינמן, חיים הוז, ש"י עגנון, י. בורלא ועוד; יצירתם משפיעה עדיין, — במישרים ובעקיפין, — ואין למחוק זאת פשוט מתוך רצון וכוונה; ולא עוד, אלא שגם "מת-מדבר", — אתם זוכרים איך תיאר ח. נ. ביאליק את הענקים? — ח. נ. ביאליק עצמו, שאול טשרניחובסקי, יעקב שטיינברג, יעקב פייכמן ועוד, לא על נקלה, לא מכוח מחייד, או הבל-פה — תפנה מקומם; מה גם שהבאים

אחריהם, הצריכים לרשת את מקומם, גם הם חייבים להיות ענקים, שאם לא כן, לא יירשו את מקומם לעולם.

מבקר עברי צעיר, שטפשותו גדולה מחכמתו וחוצפתו גדולה מכשרונו, פנה יום אחד, במאמר, אל חבריו: "חברה, נצחוננו בוא יבוא, הביולוגיה מסייעת לנו"; כלומר: עוד מעט וימותו אבא ואמא, ונשתלט על הבית נמילא! המאמר נדפס ב"דבר", והעורך לא מחק דבר, כי דא עקא — נפל פחד-מוות בפני שם-המפורש "צבר" (או "צעיר").

והאיש, אעפ"י שמבקר הוא, — אינו מבין, אפילו דבר פשוט כזה, כי אין הבריות עומדים בתור למות, לפי הגיל דווקא; יש צעירים חצופים, שהם הם דוקא קופצים אל ראש-התור; — אין עיני צרה בו, — הואי ויחיה גם הוא ק"כ, אין שום סכנה צפויה ממנו, — לא לנו, ולא לספרות העברית; כן, מה שם הרומן האמריקני הנודע? — "חלף עם הרוח"!

אכן, קולם של מספרים ומשוררים עברים, ילידי-הארץ, — כבר נשמע ברמה, וקולם עז ונמרץ, אבל עדיין לא נשמע קול הביקורת ולא קול המחשבת של ילידי-הארץ; עדיין, שולט וגובר קולם של בני "דור-המדבר" ושל "דור-הבינים", כך הייתי מכנה אותה, — דור של סופרים שנולדו, אמנם, בחו"ל אבל לידת יצירתם בארץ דוקא, או לדתה בחו"ל, ואלו המשך רובה-ככולה בארץ; בין סופרים אלה יש למנות את יעקב הורוביץ, א. שלונסקי, לאה גולדברג, י. בת מרים, נתן אלתרמן, יונתן רטוש, א. אמיר, אבות ישורון, ב. גלאי ועוד; מי שבדק ובחן, — נוכח-לדעת כי השפעתם של אלה, למרות ההתענינות המיוחדת והחיבה המכוונת לסופרים ילידי-הארץ דווקא, עדיין רבה מאוד, כי ליחם לא נס וכחם לא פג, שעתם לא חלפה עדיין, והן אי-אפשר להתעלם, בשום פנים ואופן, ממספרים ומשוררים בעלי שיעור קומה כאלה; וגם לצרפם סתם-כך, מתוך קפריסה, אל הספרות הצעירה, לסופרים ילידי-הארץ, — לא יתכן, שכן נסלף את התמונה ואת האמת.

הרי שאין לדבר על ספרות עברית על טהרת ה"צבריות"; יש לעת-עתה מוזיגות ומוזיגיי-מוזיגות — של שלושה רבדים, — סופרי "דור המדבר", סופרי הבינים, וסופרים "צברים"; ואין התמונה, אחידה, כמובן, אלא ססגונית מאד; אלה באלה נלחמים, אם בגלוי ואם בסתר, ואלה מתערבבים, אם הם רוצים או ממאנים, מרצון והסכמה, או מאונס ואין-ברירה; ונמצא, כי הספרות העברית בישראל היא ספרות של "ויתרוצצו".

* * *

האם יש כבר רמזים לתמורה אשר בוא תבוא במערכת הספרות העברית, בעתיד הקרוב או הרחוק?

לא הייתי מסכן את נפשי לנחש על-פי רמזים אלה ולומר משהו בנידון זה. שכן, גם ה"רמזים" — כמוהם כמין מערבולת, אשר מי יודע מה יצא הימנה, מה יתרסס וירד תהומה ומה יתגבר ויצוף אל על.

הכוונה האחת שמחמת קיצוניותה וחרפותה, ומחמת ביסוסה, הייתי אומר, הולגרי קצת, ידועה לרבים, ואף אל אזני התפוצות הגיעה, חכתה לגינויים ואף

כוונה זו אומרת:

גשר יהיה פשרה תהיה: — בין מזרח למערב תיווצר תרבות חדשה, ספרות חדשה, מן הניגודים דוקא, משני הקצוות. ביטוי לכוונה זו נתן באופן מזהיר המשורר נתן אלתרמן בשירו „מריבת קיץ“, המסתיים כך:

מהלמות יריבים יברא כבמפסלת
יופי עז וחדש, לא שזפתו עין עט,
הוא יופיע מטובכם של ימינו אלה,
כעלות בקדומים שט ויפת וחס.

מי יקום לנבא מה יהיו דמות ותואר
לדיקמת שרוולי הנאווה הכפרית?
לזימרת הרוכל? לשחוקן של בנות צוער?
לחוקי הדיקדוק? לצילצול העברית?

מה יהיו הערים בין צידון ובין פלשת?
איך יומטר? אין יורעם? אבל הס מפילפול,
שולמית של מחר בחדרה מתלבשת
ואסור להביט דרך חור-המנעול.

* * *

דומה עלי, כי מכל מה שאמרנו עד עכשיו ברזח הדבר:
הספרות העברית בישראל היא על פגומים; ולא פלא הדבר, — שכן,
כל החיים בישראל — החיים המדיניים, החברתיים, הכלכליים, — גם הם על
פגומים, ונמצא שהספרות העברית היא ראי נאמן למציאות בישראל.
ויותר מזה: לא רק בנין בונים ומקימים, שיגיע לטפחות, והדבר יימשך
שנים רבות, שמא יובלות, אלא גם את כלי-הבנין מייצרים, ושמא אפילו יותר
מזה, — את פועלי-הבנין בונים.
לא, אין זו פראזה, אלא אמת לאמיתה; וכשם שמגוחך יהיה אילו ראינו
גנן — היוצא כל בוקר ובוקר לגנו ומודד את שיעור קומתם של הצמחים,
— לדעת בכמה סנטימטרים צמחו ועלו, — כן מגוחך הדבר אם מגלים סקרנות
ועצבנות לגבי גידולה היומיומי של ספרותנו בישראל.

* * *

ובכל זאת, יש תמורות רבות וכן גדולות בספרות העברית.
ואנסה לציין כמה מן התמורות, ואולי אף אצביע על כמה הישגים, אם
כי על מעטים מאד.
קודם-כל — אחת התמורות הגדולות היא בזה, כי הפרוזה ירשה ויורשת
את מקום-הכבוד בספרות העברית, שהיה מקומה של השירה עד עכשיו; ובתמורה
זאת אתה מרגיש גם אצל הסופרים, גם אצל הקוראים.
קרנה של השירה „ירדה“ עד למדרגה הטבעית בשבילה, — מתעניינים
בה רק בני-נוער, או חובבי-שירה במיוחד.

ואילו קרנה של הפרוזה עלתה והגיעה לדרגה הטבעית לה, — כל קורא, באשר הוא קורא, מבקש סיפורים ורומנים.

מו"ל שאינו רוצה לפשוט את הרגל בביטחון, — אינו מו"ל לספרי שירה, לא של קלטיקנים וידועי-שם, וכל שכן שלא של מתחילים ומבקשי-דרך, ומהי התמורה?

כי כל זמן שעיקרה של הספרות העברית, אצל סופריה כקוראיה, — היתה „הלשון היפה“, „לשון הקודש“, המליצה „בת השמים“, — ממילא היתה השירה ראשונה-במעלה.

עכשיו שונה ואחר המצב, — היתה הפרוזה עיקר. הקורא, קורא שכיח, כמו בכל ארץ נורמלית, — מבקש סיפור, רומן, משהו שאפשר לומר עליו — לחס-חוק הוא, לא עוגה ולא פרפראות. ותמורה שנייה, לדעתי, הלא היא בעובדה, שהבינוניות של הספרות עלתה, בכמותה ובאיכותה כאחת, על הבינוניות שבספרותה, לפני זו שבשיראל. עכשיו — יש הרבה, הרבה מאד, סופרים בינוניים, מספרים כמשוררים, ובינוניותם עולה בהרבה על הבינוניות הקודמת.

וזו תמורה חשובה מאד, והיא מצביעה שוב על התפתחות רצויה ועל אפשרות, כי ברבות כרי-העשב — יגיע גם תור העצים הגבוהים, „ארוי-הלבנון“. ודאי, — יש עוד תמורה גדולה, — ואף היא עיקרית ואופיינית: לשון הנפשות-הפועלות בסיפורים, — לשון הנפשות-הפועלות היא, ולא עוד של המספר, כמו בסיפורים שנכתבו קודם-לכן; כי קודם-לכן דיברו הנפשות-הפועלות — לועזית או אידיש, והמספר העברי — תירגם את דבריהן; עכשיו — אין זה תרגום עוד אלא מקור, הכל לפי כשרון הסיפור שאצל המספר, כמובן, ואילו אצל המשוררים, השרים, כרגיל, הרבה על נופים ועל מזגי-אוויר — אין הנופים זרים עוד, אלא נופי-הארץ, לא עוד „שירי-חורף“, כמו ששר ח. נ. ביאליק, אלא שירי-שרב וכדומה. וגם זה, כמובן, פרט חשוב מאד.

* * *

האם שומה עלינו לקרוא גם בשמות של מספרים ומשוררים, שיש לנו זיקה מיוחדת אליהם ולציין תכונות שלהם ואופי הכשרונות, ומה ערכם בקנה-מידה לא מקומי בלבד, אלא בקנה-מידה, נגיד, אירופי? לא נעשה זאת, מחשש של המעטת-דמותה של הספרות בישראל. אמרנו קודם-לכן, — אין הספרות העברית בישראל על טהרת הצעירות; היא מצטרפת מכמה וכמה משמרות, וכולן יחד יש בהן משום תמונה המשפיעה רושם; שכן יוצרים עכשיו בתוכה המספרים: ש"י עגנון, חיים הזו, א. שטיינמן, י. ד. ברקוביץ, ס. יזהר, משה שמיר, בנימין תמוז, אהרון מגד, עמוס עוז, ועוד ועוד; והמשוררים: א. צ. גרינברג, א. שלונסקי, א. רגלסון, נתן אלתרמן, יונתן רטוש, י. בת-מרים, לאה גולדברג, דליה רביקוביץ, אבות ישרון, ועוד ועוד — כלומר: — כולם יחד יש בהם משום ממש, משום יריעה רחבה לתמונה מרהיבת-עין.

משוררות, או משוררים גדולים, — לא נתגלו עדיין, אבל, בדרך כלל, יודעים לשיר, יש רמה נאותה; והנה נתפרסמה לתהילה, ובצדק, — דליה רביקוביץ, עד כדי סנסציה אפילו, ובמידה מופרות, לדעתנו; ולהפך, — אני יודע משוררות, שהן צנועות, ששירתן ראויה לשימת-לב ולהתעניינות, כגון שירי האובה בתחנה, אסתר שאקי-ארזי, ש. שפרה, הראויות לשבח מכוח יתודן. ושוב נתפרסמו משוררים כנתן זך, משה דור, דוד אבידן ועוד, בשל תכונה חדשה ומודרניות שאין אנו יודעים טעמה, ואם כי מוקירי שירה אנו, — איננו מבינים לגדולתה של זו; לדעתנו זו אפיוזודה חולפת; ואולם, — יש משוררים — שיחודם ברור מאד, ואין הם ידועים ולא מקובלים, ואעפ"כ — הם הם ההוכחה, כי יש שירה בישראל, וכי היה תהיה גם שירה גדולה וגדולה מאד בישראל; יש עיסה גדולה, ויש שמרים לעיסה זו! אני יודע משורר בשם יורם ל. — שספרו הראשון — „גלגל האור“, יש בו משום מאורע, והוא הושק, צלל בתהום הנשייה בטרם נתפרסם; וחבל.

* * *

ועכשיו, — לאחרון-אחרון, — לנושא הפרוזה העברית „הצעירה“: קודם-כל — אמרתי בכוונה תחלה „פרוזה“, ולא „סיפורת“, שכן הפרוזה כוללת יותר מסיפורת, ודווקא זו רבה וחשובה עכשיו במסגרת ספרות ישראל; יש ספרי בוטניקה, חקלאות, זואולוגיה ועוד, מחקרים בשטחי חיים אחרים: כלכלה, מדיניות וחברה, שמתר להתפאר בהם, והללו נכתבים דווקא על-ידי ילידי-הארץ; ופרוזה זו היא לוואי הכרחי, שמא אפילו מבוא הכרחי לסיפורת; ודבר זה דווקא חידוש גדול הוא בספרות העברית, וחבל שאין שמים דעת ואין שמים דגש דווקא בחלק זה של הפרוזה העברית.

ואילו הסיפורת העברית הצעירה, — אינה ענייה בכמות; לא מעטים ולא מבוטלים הם שכותבים סיפורים קצרים, סיפורים ארוכים, רומנים, רומנים היסטוריים; יש לנו נימוקים — לא לקרוא בשמותיהם, — הם ידועים היטב, ויש מהם שסיפוריהם ניתרגמו גם ללשונות זרות.

אלה מספרים, אבל לא כולם אמנים, וביניהם בנימין תמוז, שיתודו נהיר לנו כמספר וכאמן, במידה זו או אחרת; ויש עוד אחד, — שאיננו בטוחים בו שהוא יליד-הארץ, מרדכי טביב, המספר מיוצאי תימן, שגם יצירתו היא בעלת משקל אמנותי מסויים.

* * *

הרבה ניסים ונפלאות קרו לנו בחיינו הלאומיים, ואחד הניסים — הלא היא הקמת המדינה בזמננו דווקא, למרות הכל, באופן פתאומי ומפתיע, ולא כמו שסבורים היום רבים, כי עוד ארוכה הדרך ומי יודע מתי תקום. וכך קרה נס גם עם הספרות העברית, נכון יותר עם הסיפורת העברית הצעירה, ילידת הארץ.

לפתע-פתאום, בטרם נתגבשה המציאות החדשה, קם בתוכנו מספר-שונה ואחר מן הרגיל עד עכשיו, התחיל לספר, התחיל ליצור פרוזה גדולה, גדולה בתוכן ובצורה גם יחד, פרוזה שאתה יכול להתפאר בה, וגם אם תתורגם — אם תתורגם על ידי מתרגם חכם ואמן — ללשון זרה כל שהיא.

אנו מדברים במספר 5. יזהר, — בעל קומה, בעל שרירים, בעל כובד — ראש חדש, איש הקרקע הזאת, יודע פרק בצמחיה, מבין לגפשה של מכונה; — לא יותר מזה: לא רק את הצמח בכללו הוא רואה, אלא גם את הקנה שלו, את עליו, את תכונתו, את גוני ירקותו, את הווייתו; לא רק במכונה הוא מבחין, אלא בגלגליה, בברגיה, בשיניה הקטנות, במנועה; הוא יודע שם ותואר לכל מראה-עינים ולכל משמע-אזנים; לא, אתם טועים, — הוא לא נעזר במילון, אלא הנילון נעזר בו, כי הוא הוא המילון, אוצר המלים של העברית החייה, הפועלת, העובדת; הוא החל ופתח בסיפורו הראשון — ב"אפרים חוזר לאספסת", המשיך ב"פאתי נגב", הגיע ל"ימי צקלג", שהוא סיפור האפופיה של מלחמת השיחור — ולאחר-כך — שוב לסיפורים קצרים, שכל אחד מהם משופע תוכן ותכנים, מלא וגדוש מחשבה, מתוך יכולת אמנותית רבה, ושני הספרים "ששה ספורי קיץ" ו"ברגלים יחפות", שהם סיפורים לילדים ונוער, אבל גם למבוגרים בעלי טעם ומביני-דבר, סיפורים-למופת.

אם במשך תקופה קצרה, בערך, — השיגה הספרות העברית הישג זה — הרי זה רמז ברור ונמליך, לאשר עלול לבוא בהמשך הזמן, ואנו רשאים לראות את העתיד ראייה אופטימיסטית: יש סיכויים לספרות עברית חדשה וגדולה, ואשרי העברים שיחיה, שיתקיימו ויגיעו לזמן ההוא.

(עיקרי הדברים במאמר זה נאמרו בהרצאה בועידת ההסתדרות העברית בלונדון-ביץ')

בן-גוריון / סוף מעמוד 145

חלקי-הישוב, ואז נוכל לברוא הסתדרות עברית כללית של יהודי ארץ-ישראל, כלומר לקשר את כל הקהילות העבריות בברית ארצית כללית".

מפנה חדש ביחס לישוב הישן נתן בן-גוריון במאמרו זה. הוא יצא אל המערכה להפוך בזכותו בשעת קיטרוג עליו מהציונים והישוב החדש לרגל מלחמת הרבנים והממונים ודברי הישוב הישן בהיתרו של הרב קוק לעבוד בשביעית והתעמולה מסביב לזה שעלולה היתה להזיק למושבות — זו שאלת השמיטה והפולמוס ומלחמת הישוב הישן בחדש מאז שנת תרמ"ט. ובן-גוריון אומר בנדון זה: "ורק עכשיו, כשתעלולי הרבנים בירושלים ותעתועיהם יצאו כבר מגבולות הישוב הישן ונגעו במושבות — רק עתה התחילו להתעסק בישוב הישן". אקטואלי היה המאמר בשעת פרסומו. כיום ערך היסטורי לו. חוקרי תולדות הישוב הישן וגם הביוגרפים של בן-גוריון ימצאו עניין בו. כידוע הנהו בן-גוריון ממעריצי הישוב הישן, וכותב עליו תמיד בהתלהבות וביראת-הכבוד. כמעט שאינו גורס עליות בבנין הארץ. זכות ראשונים הוא רואה בבני הישוב הישן, ונרתע הוא אם באים לקפח זכות זו, ונמרצים מאד הם דבריו בנדון זה במאמרו "ראשונים": "מאז החלה תנועת "חיבת ציון" המאורגנת ואחריה התנועה הציונית, אנו רגילים לדבר בביטול על "הישוב הישן", שהתקיים בארץ לפני טביעת המונחים "חיבת ציון" ו"ציונות". ייחס ביטול זה, יותר משיש בו יהירות בלתי מוצדקת, יש בו התעלמות מרגשותיו ההיסטוריים של העם ומתולדות העם". היסוד להשקפתו זו אנו מוצאים במאמרו "לשאלת הישוב הישן".

רשמי ספוליתו

מאת יהודה עמיהי

I

מזור לבוא לניו־יורק כדי להיזכר בימים המופלאים של פסטיבל שני העולמות שבספוליתו (Spoleto). בשבתי כך ליד השולחן בחדר קטן שבפאראקוביי ומתוך נסיון לעורר את זכרוני ריקנתי את כיסי מעילי. מפתח, ניירות, מספרי טלפון על פתקאות, כמה מטבעות איטלקיים ואסימון של טלפון ציבורי ברומא. למי עוד בקשתי לטלפן באיטליה ולא טלפנתי או שלא היתה תשובה? עוד מעט אטע למנהטן לקשירת קשרים חדשים ולחידוש קשרים ישנים. נסיעה ברבכבת התחתית הגהינומית, שעדיין אני מבחין בה בין פני אדם חי היושב מולי ובין פני האיש שבפירטומת; עדיין שם לב לתחושת האדישות של הנוסעים, למצב שלתוכו נירדררה האנושות שהיא נזקקת לערים ענקיות ולרכבת תחתית. יוצא אפוא שהוומנתי להלל את ספוליתו ואני נמצא מקלל את ניו־יורק. או שמא היותי משורר מחייב אותי ממש להיות אומלל בניו־יורק כדרך מייקובסקי, לורקה ודלן תומאס. התיקוה להגיע עוד מעט למוזיאון לאמנות חדישה מעוררת בי שמחה רכה לקראת הבנין התקוע בין מגרדי שחקים, לקראת חזרוני השוקטים ולקראת פסל תהור של מאיול שבגן ליד הבריכה. לא. אינני רוצה להצטרף לאותו מחנה שאת שנאתו לעולם המודרני והטכני הוא פורק דווקא בניו־יורק.

II

על שולחן הקבלה שבמלון די זוקי ("Hotel dei Duchi") בספוליתו הונחו בעת ובעונה אחת דרכון ישראלי ודרכון של ברית המועצות. הגעתי עם המשורר הרוסי וינקורוב (Vinokurov) בשעות ערב של יום חם. בתחילה חשבתי שהוא מוסיקאי עד שהתברר לי שהוא משורר. טעויות כאלה קרו לי עם מרבית המשוררים. יתכן שזהו המאפיין את השירה המודרנית שחלק גדול ממשורריה אינם נראים משוררים. מחבורה מוזרה זאת הגיע כל אחד לחדר בשעות שונות וברדכים שונות, לעיירת הפסטיבל. אחד טעה והגיע למלון לא נכון, שני ההונגרים אחרו, אחד האיטלקים אחר, כך שקשה היה לארגן את התבונה הזאת אפילו בעיירה הקטנה. עלי להוסיף כי קורטו (Corso) האמריקני נראה כמשורר. לפי מראה פניהם והופעתם החיצונית הכללית היית משייך אותם למקצוע של פקידים או מורים. אפילו טקיס סינפולוס (Takis Sinopoulos) היווני לא ניכר כמשורר וגם לא כרופא. אלא כספן של אניות קטנות שבין האיים או כאודיסיאוס השומע זמרה הסירנות והוא מאזין קשור לתורן (איזה סמל מתאים למשורר להיות קשור לכתיבתו ולשמוע. סמל מתאים יותר לעתים מאשר אורפיאוס הנווד) לקריי האנגלו־אירי, המשורר המצויין ומארגן "להקת המשוררים" בפסטיבל, עוד אגיע. שני ההונגרים: האחד, שימון (Simon) צנום, כחל עיניים, כילד שעבר ילדות קשה והשני צורי (Csoori) יותר טיפוס צועני בעל עיניים מלוכסנות ושחורות שעל פי רוב היו עצומות למחצה, אך גם כך הספיקו להלהיב את הנשים שבקרבתו. עוד אשוב אל המשוררים להלן ואדבר שוב על שני הדרכונים הסובייטי והישראלי. אינני לאומני אך כשקורה דבר כזה, בכל זאת משהו "ציוני" בלבי מתחיל לקפוץ קפיצת שמחה. למעשה אני חש שזוהי יותר שמחת אבי ז'ל שעוד היה מאותם יהודים שכל דבר בארץ שבו ניכר שאנו חברה ריבונית עורר אותו לברכת שהחיינו. אני, שגודלתי בארץ מאז ילדותי, צריך בעצם להיות אדיש יותר לעובדה שיש שוטרים יהודיים ושגרירים ישראליים ודגל ישראל בחו"ל ו... משוררים ישראליים המופיעים בפעם הראשונה במקום בינלאומי. אך בכל זאת כשקורה לי מקרה כמקרה שני הפספורטים שוו־הזכויות הללו, ניצב לנגד עיניי המלד היהודי הקטן שעוד ראה את תחילת הנאציזם בעיר מולדתו שבדרום גרמניה ועתה הוא מיצג את מדינתו בפסטיבל של שירה. אולי יש בכך קורטוב של ילדותיות, אך זוהי

האמת. אני סבור, אגב, שגם לא־ציונים נהנים בראותם דגל ישראלי מונף בכנס ספורטיבי, למשל, רק באמריקה אני חש בטישטוש מסויים בתחומים שבין ציוני, יהודי, ישראלי ועברי. טישטוש זה נראה לי כאן מוצדק ומציאותי משום שהוא מתבסס על תחושת זיהות לכל גוניה בין יהודים בלי לציין אם הצד הדתי או הצד הלאומי הוא הקובע.

III

בערב התמלאה הבקעה שליך החלון ברכות גדולה. עדיין לא ידעתי מי אתי ומי מעמיתי כבר הגיע. אמנם בתאי כבר נמצאו הזמנות שונות וברכות שונות חתומות בשמות שרק אחר יום הפכו להיות בשר ודם. יצאתי מן המלון לסיור ראשון לפי עקרון השמור עמי בתיוורים: בבואי למקום חדש אני יוצא מיד אחר הסיודור הראשוני מתוך ידיעה ברורה ובודקה שכל מה שקורה לי קובע וכל אדם שאפגוש יפתח לפני — בידיעתו או שלא בידיעתו — עולם חדש. והרי זוהי קריאת־התגר של רבים: להיכנס ולהיות נתון בעולמות חדשים כדי למצוא את עולמך ואת עצמך. כשיצאתי, איפוא, מן המלון קראו לי: אורסולה קריי, אשתו הנאה של המשורר קריי שאלה אותי בהיסוס אם אמנם אני עמיתי. (מובן שהתקשטה בביטויי שמי ובעיקר באות ח). על בעלה פטריק, שעוד אכתוב עליו להלן, הוטל לארגן את המשוררים „ולהשחיל” אותם לתוך אירועי החג ולהפגיש אותם זה עם זה. אשתו עזרה לו. לפי העייפות שבפניה הגדולים והפתוחים ראיתי שתפקיד לא קל הוטל עליה לקבץ את צבאה הקטן של פייטינים, כעשרה במספר. על כך העידה גם ההססנות שבה פנתה, שהרי מנין תדע היא אם אין לה עסק עם משורר זועם, שונא אנשים ומכונס בתוך עצמו. פניתי אל אחורי: „כן, זה אני.” מיד חיכה ומסרה לי הודעה על כסאות שמורים לערב הבאלט. כלומר, עלי יהיה לחפש ולמצוא את סוניה, שהיא מארגנת את הכל. התקשרתי ללשכתה של סוניה חאדא, המזכירה המארגנת. אחר אותה שיחת טלפון ראשונה הפך המנהג „ללכת לסוניה” לקבץ. בכל בעייה שהתעוררה אפשר היה לגשת אל אותו חדר קטן הנתון בתוך החומה בכיכר הדואומו, ולמצוא בה את סוניה תמיד מחייכת ושקטה ונותנת לך תחושה שהיא קיימת רק בשבילך. בשיחת הטלפון הסבירה לי שהיא אמריקנית ממוצא לבנוני.

— אנחנו קרובים.
— איך אכיר אותך?
— אני נראית לפי מוצאי.

ולמען הוהירות נתנה עוד כמה סימנים כגון פנים עגולים, שמלה לבנה, שער שחור. כבר בערב ראשון זה חשתי במיוחד שבפסטיבל הזה לא היה כאן אירגון מזדקק שבראשו עמד מארגן מרכזי. הכל התחלק בסמכויות שונות ובאישים בעלי גישה שונה, החל מהשגת כרטיסים וכלה בבעיות שיכון במלונות. הפסטיבל התנהל כדוגמת העיירה ספוליסו שיש בה מרכזים, סימטאות רכות ובנינים מתקופות שונות. הכל הסתדר בלי פקודות והוראות כתובות. ואם לפעמים היו קצת טעויות וסתירות שונות בין המוסדות, הרי הוסיפו אלה על האווירה הבלתי פורמלית של הפסטיבל. כפי שצינתי כבר, העיירה ספוליסו התאימה להפליא לאופי המיוחד הזה של הפסטיבל. אפילו הרחוב הראשי היה צר ואי־אפשר היה ללכת בו בסך או לארגן משהו באירגון המוני וקולני. לאורך צידו האחד הונחו קרשים ששימשו ריצפה לרהיטי בתי הקפה. ההבדל בין יושבי בתי הקפה האלה ובין המטיילים ניטשטש. פה ושם הונפו דגלים צבעוניים בצבעי שטיחים. סימטאות ומדרגות עלו והתערבבו זו עם זו. לפעמים נצטברה כל הרכות הזאת בכיכר קטנה וסגורה שמתוכה שוב נשכחו ונתפזרו סימטאות כדי להיקות שוב ברחבה שלפני כנסייה, שבה עמדו ארבעה או חמשה אנשים ושוהחו. וכאילו כדי להוסיף על הפיצול, נפתחו חצרות מוזרות לצדי המדרגות והסימטאות, שכל אחת שונה מתברתה. תהליך זה של נפילה חלומית מהפתעת סימטה להפתעת רחבה, נמשך מן הרגע שבו נכנסתי לספוליסו. גם תושבי המקום, שלא השתתפו אלא בסבילות בפסטיבל, נתנו את הרקע שעליו נוגן והוקרא ורוקד ושחק. מעל הכל עמדה הטיירה הישנה המשמשת עתה בית־סוהר מחווי. כך קרה, איפוא בעיר ספוליסו: תהליך של התפזרות והצטרפות חדשה בצירופים שונים: שני משוררים עם שלושה מנגנים או עתונאית עם

ארבעה שחקנים או צירופים אחרים שמיד הותרו והצטרפו לצירופים שונים ומשונים בדומה לבאלט חודש.

IV

ועל הכל, כמובן, הייתה שרזייה אישיותו האמנותית הגדולה של ג. ק. מנוטי. או אולי מוטב ואומר: הפסטיבל יש בו משום השלכתו האישית של האמן אשר מצוי תמיד בשני העולמות של המלה ושל הנגינה. וכאן אני מגיע לשם המזור של הפסטיבל: פסטיבל שני העולמות. בתחילה נשמע שם זה כיומרני למדי. כפי שהוברר לי במשך ימי שהותי בספוליסו גם נותני השם לא ידעו בדיוק מה פירושו. (הרי לכם עוד דבר המיוחד שאפילו השם אינו מאורגן אלא מעורר סיבוכים ותסביכים). החלה, איפוא, פרשנות שלימה בענין שני העולמות. בתחילה נראה כי חשבו על אמריקה ועל איטליה (זיהוהו התרבותית — לאומית של מנוטי) — אישים פורטיים ומוסודות בשתי הארצות משתתפות בהחזקת הפסטיבל, קרי בחלוקת הגרעון הכספי. הגיעו גם אמנים ומשוררים מן הגוש הקומוניסטי ולשם נוסף מובן חדש.

מכאן המשכתי אני בשקלאוטריא משלי. שני עולמות על שום מה? ישן וחדש מתערבבים בספוליסו, כמו ברוב ערי איטליה בדרך גפלאה ובלי סתירות. דבר זה ניכר באדריכלות ובפני האנשים וכיצד משתלבת הרכבת בנוף העתיק ואיך שירים מודרניים נקראים בתיאטרון הברוקי הקטן שליד כיכר הדואומו. או, ספוליסו הישנה המצטופפת על גבעה מוארכת וספוליסו החדשה שליד הרכבת ובית החרושת בעמק. ומיד התחלתי להעביר את פסטיבל שני העולמות לעולמי שלי, שהוא כעולם רוב האנשים החושבים והמשתדלים לחיות "חיים מלאים", עשוי משני עולמות ומשתי נפשות ומשתי תרבויות. פעם חשבו שאדם שחי חיי שני עולמות (ואף יותר) ישתגע וייקרע כרג, כיום אנו יודעים כולנו לחיות בשני עולמות, ושתי הנפשות שבתוהו המפורסמות של גיטה אינן שוב מכאיבות כל כך ואף מוסיפות לתחושת "החיים המלאים" (וכמה כולנו מתגעגעים על עולם אחד, על פסטיבל של עולם אחד ושל נפש אחת).

V

עלי לציין כאן כי הפסטיבל כבר נמשך למעלה משבועיים או שלושה לפני שהגיעו המשוררים, שהיו צריכים יחד עם הפסנתרן ריכטר הסובייטי להוות מעין פינאלה לפסטיבל כולו. בדומה למלחין שכתלק האחרון של יצירה סמפונית "מטיל למערכה" כלים מיוחדים ונוספים. בשעה שמונה וחצי נאספו הקהל שבא לראות את תיאטרון הריקוד ההולנדי. לא נאספו אלא, כדרך ספוליסו, ניקו וקלחו בקילותם אנושיים דקים בסמיטאות ובחצרות ובמדריגות, כמי גשם עם מי תהום עד שהגיעו לכיכר הקטנה שלפני ה־ Teatro Nuovo שבמורד. מלבד אולם זה ישנו בעיר תיאטרון נוסף: Teatro Carlo Melisso שהוא קטן יותר ושבו נערכו קונצרטים קאמריים, הקראת השירים והצגות אינטימיות שונות. שני האולמות, שהקטן שבהם נמצא במעלה העיר, עשויים במיטב המסורת של סגנון הרוקוקו, על תאיו וכסאותיו המרופדים באדום על ציורי מלאכיו וכרבייו ועל פסלוניו למיניהם. וכן אפשר לראות בהם מסך־קטיפה כבד ומרוקם ונברשות זכוכית כבדות, והרכה עץ מזהב.

חיפשנו את סוגיה וכמובן, לא מצאנו אותה. הקהל שהחל למלא את האולם, הגיע בחלקו בלבוש ערב מפואר ובין לאומי ובחלקו בסוטררים ובמכנסי ג'ינס. (הרי לכם עוד שני עולמות!) קהל של אנשי תרבות וכסף שאין לדעת מה מחזיק את מה ושל אנשי בוהימה בינלאומית למיניהם מוזקנים וארוכי שער. חוטר פורמליות שררה בכל. רק השמחה בשמיצת דברים טובים ובראיית דברים יפים קבעה את האווירה, ועשתה שלכל תהיה תחושה של השתתפות פעילה בגעשה עד שהתחום בין יוצר ומקבל היצירה נעלם לחלוטין כמעט. אתה יושב בתיאטרון האפל למחצה בשעת הצהריים ומאזין למוסיקה קאמרית. אחרים יושבים באותה שעה בפיאצה ולוגמים קפה. בכסאות הקרובים לחזרי האמנים אפשר לשמוע את האמנים מכונים את כליהם. לפעמים, עצם הידיעה שבפנים מנגנים באותה שעה רביעיה של בטהובן מוסיפה לשיחה שבתוך, ואם אתה רוצה אתה יכול להמשיך בהרהורים שהתעוררו אגב השיחה בשמיצת החלק האחרון של אותה רביעיה.

קטעי הבאלט בוצעו על ידי להקה הולנדית. בתושך שמעתי דיבור עברי מאחורי. היו אלה חברי תמישיית כלי נגינה ישראלית שהופיעו בימים שלטני כן. הבאלט בעצמו לא גרם לי הנאה מרובה. ברוב הופעותיו לא נראה לי מקורי ומשוכלל: להוציא קטע אחד שהשאיר עלי רושם חזק ביותר. היה זה אותו קטע שתמונתו של רמבראנדט „שעור באנטומיה“ שימשה לו השראה. בתחילה נראתה בדרך סוריאליסטית תמונה חייה של אותו מעשה אמנות. רופאים מנתחים בתלבושת שחור-לבן בכובעים מיוחדים ובצווארונת-חרה עבותים עמדו סביב הגוייה שאותה עמדו לנתח. תמונת פתיחה זו הפכה למלחמת-חיים נוראה של המת אשר קם משולחן הניתוחים וניסה להתחמק מן המנתחים אשר סימלו את המוות. תוך כך עבר בריצה מטורפת זכרונות של חייו כשגופו המעונה לבוש רק בשרידי תכריכים.

שאר קטעי הלהקה היו חדגוניים למדי. ישנה נטייה פשוטית בבאלט המודרני להבלטת החיפושים של אחד אחר השני, של בדידות ושל עמל-שווא למצוא את הזולת. הבמות מתמלאות ריקודים בידודים או בקבוצות, אשר מחפשים אלה את אלה. לפעמים זה נעשה בעמידה תוך הפניית ראש אשר יד מצילה על מצחו לכל הכיוונים, ולפעמים זה נעשה בריצה ובקפיצה כשהמחפשים עוברים על פני אלה, שכביכול, הלכו לאיבוד. יבואו כמובן ויגידו שוהי הבעייה העיקרית של האדם המודרני, לחפש את עצמו ואת זולתו, לצאת מן הבדידות המעמיקה ולגלות מחדש את אבדן הקומוניקציה. אף-על-פי-כן קשה לראות חיפושים קפדניים ומרחפים אלה למשך ערב שלם.

VI

אני יושב כאן הרחק ממנהטן בירת אנשים שאינני מכיר (הנה עוד חוסר-קשר של אדם מודרני בעל כרחו). ימים ראשונים אלה בני-יורק אני גר בדידה, שיושביה מבקרים בארץ, ליד חוף Far Rockaway. מצפון נמצא שדה התעופה על שם קנדי. לפני שעה קלה נסתיימה השביתה הגדולה ועכשיו האוויר מתמלא שריקות נוראות של סילונים, שכאלו רוצים פיצוי על המנוחה הכפויה והממושכת. ני-יורק הגדולה מתעוררת במהומה וברעש ואני מתכנס לתוך זכרונותי. חזרה לספוליסו: אחר הופעת הבאלט נעשה גיסיון ראשון לכנס את הפייטנים שהגיעו במפונר במין מרתף פונדק. ליד שולחן עץ גס וארוך התיישבו, אפוא, שני המשוררים ההונגריים שימון וצורי, גריגורי קורסו האמריקני, והרוסי וינקוורוב, שנעלם מוזמן לזמן. קורסו, שחור השער המקורול, ישב לידי וסיבך אותי מיד בחיכוך שיכור שנפתח בשאלתו התוקפנית קצת, מדוע יעקב רימה את עשו וגנב את הבכורה. אחר שסיפר לי קצת על חייו ואחר שהתגברתי על התנגדות שיש בי לשיכורים התחלתי לחבב אותו ואת תוקפנותו שלא היתה אלא בקשתו למצוא לו קשר, להבקיע לו דרך אל הזולת. אחר כך החלה שיחה כללית שמומן לזמן שוב הפכה להיות שיחה בין שנים — וחוזר חלילה. מלים הונגריות הוחלפו באנגליות ועברו בהחלפה גוספת לרוסית וחזרו להיות אנגליות. מומחי שפה היו יכולים בודאי ללמוד הרבה על השינויים שחלו במלים ובמובניהן בהחלפות האלה. הכל דיברו בהתרגשות של ילדים בתגינת יום הולדת. במקומים רוקנו ואנשים שישבו שם הסתכלו בעיניים תמיהות בשולון הארוך. הקשרים נעשו אמיצים יותר. מישהו הראה לי תצלום בתו הקטנה מנשואי המנופצים. אחיים סיפרו על מלחמות שהשתתפו בהן. „שולחן בבל“ (על משקל מגדל בבל), הפך עד מהרה למין חלל סגור של תחושה טובה ואינטימית. לרגע מסויים נדמה היה שולחננו לשולחן הפייטנים והזמרים שעמד בסירת האביר בקצה האולם. חשתי כי אמנם המשוררים הם האמנים האמיתיים ועם זה הפחות מקצועניים שבין כולם. היותם משוררים מחייבת אותם רק לדבר אחד; להיות חיים מלאים בתחושה חזקה וברגישות גדולה ולאמר מוזמן לזמן דברי שיר מתוך החיים שהם נמצאים במלוא החושים. המשורר משתמש בכל שיר בכל גופו ובכל נפשו, הפסנתרן שומר על ידיו בשביל הנגינה, הפרוזאיקן „עובר“ על רומאן (כמה אני מקנא לפעמים בשאלות: „על מה אתה עובד עכשיו?“ שגשאלים כותבי פרוזה). בשעות הקטנות של הלילה חזרו למלון Hotel dei Duchi. בדרך התברר כיצד הגיע כל אחד וכיצד הגיעו

ההזמנות לארצותיהם השונות מי הגיע על חשבונו ומי על חשבון ממשלתו, מי במים ומי באויר, מי במטוס ומי ברכבת.

VII

איך הגעתי אני לאותו פסטיבל? זהו סיפור בפני עצמו שהוא אפייני לאחירה המיוחדת שבספוליס ובאירגון הפסטיבל (יש שיטה בשגועין). יום אחד, כשבועיים לפני נסיעתי, החלה הפצצה של ביתי על ידי טלפונים ושליחים, שאבוא מיד למחלקה לקשרי תרבות שבמשרד החוץ. הפקידה שאליה פניתי הצביעה על מברק בהול שנתקבל משגרירותנו ברומא, ובו שאלה מדוע לא השבתי בחיוב על ההזמנה לבוא לקרוא שירים בספוליס וכי הדבר קשור ביקרה גדולה. בתימהון גדול שאלתי לפשר המברק. הפקידה, שמן הסתם חשבה אותי לץ או למטורף, השיבה לי באותה שאלה. ראינו שכך לא נתקדם ואחר ימים אחדים של החלפת מברקים בין רומא וירושלים (רומא וירושלים — משה הס 1), הבנתי שהיה עלי לקרוא בפסטיבל הנידון שירים בעברית. אחר שבועיים, בהיותי כבר באיטליה, התברר שבגלל שביתת דואר באיטליה אבד מכתבו של ג. ק. מנוטי והוא פנה, איפוא, לשגריר ישראל ברומא, אהוד אבריאלי, בבקשה לעשות הכל כדי להביא אותי לאיטליה. ובאמת עשה אבריאלי מאמצים רבים כדי להביא הכל לסיום טוב. אספתי שירים שתורגמו לאנגלית מתוך חוברות שונות ומשרד החוץ העתיק אותם ושלת אותם לאיטליה. וטרם ידעתי איך תבוצע הקריאה. בתרגום סימולטני? בהרפסת גליגנות המתחלקים לקהל?

משרד החוץ השתתף במחצית הוצאות הנסיעה (משוררי אמריקה ואנגליה הגיעו על חשבונם בעוד שמשוררי הגוש הקומוניסטי באו על חשבון ממשלותיהם). לשמחתי התברר לי שאין הפסטיבל קונגרס במתכונת המקובלת של קונגרסים בינלאומיים של מהגוסים או עורכי דין או מגדלי דבורים, שיעקר התכנסותם הוא להעניק לאנשים צאמנים חפש געים על חשבון הציבור וסופם להעביר החלטות פוליטיות בענין ווייטנאם, קולונליאום, בעיית ארץ ישראל וכו'. אתה יושב כשדיגלון מדינתך תקוע לפניך ושמן מתנוסס על דש מעילך ושם ארצך חרוט על לוח קטן שעל השולחן ואוניות תקועות באוניך כדי שתביך לכל הנאמר. ספוליס אינה כזאת ולא היה צורך כלל לקבל הנחיות מצד הממשלה איך לנהוג וכיצד להגיב. אינני אומר שאל לו למשורר להביע דיעה ולהיות פעיל בעניני מדיניות לאומית או בינלאומית, אלא שכאזני לבי אני שומע את אותו הויכוח הרעשני והמשעמם שאפשר לשמעו לעתים קרובות: האם הספרות חייבת „להשתתף“ בעיצוב החברה ומה תפקידה בה? ויכוחים אלה נמשכים באונברסיטאות, בכנסים סופרים ואנשי רוח, בכל מיני דרשית, סימפוזיון, ועידה וכו'. המסקנה בוויכוחים אלה היא תמיד בערך כך: מצד אחד אסור לו למשורר (אסור!...) לשבת במגדל שן ומן הצד השני הוא תייב לדעת להסתגר וליצור בידודות. כאמור, שוב אין דעתי סובלת ויכוחי סרק כאלה. ואמנם נמצאה עתונאית אחת גם בספוליס ששאלה: מה תפקיד המשורר ומה התועלת החברתית של שיריו?

אגב עתונאים. לארץ זו שאני יושב בה עכשיו, לאמריקה ישנם, כנראה, עתונאים איך ספור. בספוליס הסתובבו כנפיות נשים אמריקניות שראיינו אותך בשם עתונים ובטאונים מזורים או שהצהירו על עצמן כ- free lance.

אחזור לענין נסיעתי לספוליס. לא אוכל שלא להזכיר לטובה את שגרירנו ברומא, מר אהוד אבריאלי. איש שקט ופעיל זה, שבשעתו הגיח את היסודות למדיניות הקשרים ההדוקים עם עמי אפריקה, עשה רבות להצלחת נסיעתי, ולאחר פנייתו של מנוטי החל, כאמור, לשגר מברקים ולהניע גלגלים עד שהגעתי. תשאלו בודאי, איך ידע מנוטי על קיומי? לפני מספר חודשים הופיע באנגליה עתון שכולו היה מוקדש לשירה מתורגמת: Modern Poetry in Translation. בעתון זה הופיעו שירים שלי ושל מספר משוררים, רובם מן הגוש הקומוניסטי (ביניהם חווישנסקי, שביקר בניו יורק השנה והיה צריך להופיע בספוליס). עתון זה הוא שעורר את מארגני הפסטיבל להזמין אותי. ושוב, גם צורת הזמנה זו היא אופיינית לאחירה הלא-פורמלית והמקריית-כמעט של כל הפסטיבל.

VIII

הגיע יום קריאת השירים. נקבע שבכל אחד משלושת ימי הקריאה יקראו כשלושה, ארבעה משוררים. ביום חמישי, יום פתיחת הקריאה, יקראו רק שלושה משוררים, כי המשורר האיטלקי גאטו, שהיה צריך להופיע קיבל באותו יום פרס ספרותי כשמעניק הפרס גם הוא משורר איטלקי ואף הוא נועד היה לקרוא משיריו בפסטיבל. נקבע, איפוא, שעמי יופיעו המשורר ההונגרי Simon (קרי: שימון) והמשורר האמריקני גריגורי קורסו. בבוקר מסרתי שמונה שירים שכתרתי אותם כדי שהמתרגמים יוכלו לתאם אתי את הקריאה. בחרתי בשירים שתרגומם נראה לנו כמוצלח יותר. בירת, כמו כן, אם יש ללבוש מקטורן ולענוב עניבה. זוהי בעייה של ישראלים בחוץ לארץ. ברומא נאמר לי שאופיע באופן סבעי, אך ליתר זהירות שאלתי שנית את קריי (Creagh). הוא יעץ לי לענוב עניבה על אף החום, כי מנוטי הוא איסטניס גדול (אחר יומיים קרא מנוטי מתאו לאחד המשוררים לפשוט את המקטורן...). מי שמכיר קצת ישראלים בחוץ לארץ יודע שלפחות בדור, דור מלחמת השחרור, עדיין העניבה משמשת ענין של לבטים וחיכוחים פסבדו-עקרוניים; אם כי המשגב "דגמלוח" חדל מלהבהב בחללה של חברה. הופעתי במקטורן קיצי ובעניבה ויצאתי בזיעה ובכבוד מן הבעייה הזאת. נקבע שאקרא ראשון. התרגשתי לא מעט כשעליתי על הבמה בתיאטרון הקטן והחמוד Teatro Cao Melisso על רקע קלעים שבהם היו מצויירים רועים ורועות וציידים וציידות. האולם היה מקושט ומצוייר בציורים דומים והתאים היו מרופדים בקטיפה אדומה. ישבו קצת אבודים בכורסאות גדולות מדי ומאחורי שלחן שעמדו בו פרחים וזכוסות מים. לפני כן ביקשו רשות מכל אחד להקליט תקליט מן הקריאה. בצד נמצא עמוד גבוה בדומה לעמודים שבבית-כנסת. מיד התעוררו בעיות קטנות של מיקרופון גבוה מדי או קרוב מדי. קריי גבה-הקומה, שבשעתו היה אצן למרחקים ארוכים, מן המשוררים המשובחים שהכרתי, היה מנתה. אינני זוכר בדיוק מה אמר באלם האמלולי והאדמדם כשפני מנותקים מכל מול המקרופון. אך נדמה לי שאמר דברים על הקשר המזרז והמופלא בין אדם מודרני ובין מסורת עתיקה שהוא נע בין נוסטאלגי ובין אירוני. דווקא אז חשתי בן של עם עתיק ומוזר אשר בדרך כלל שהיא משמש סמל ליחס הנצחי בין האדם ותרבותו. אתר דברי פתיחה אלה נקרא התרגום האיטלקי של השיר שאותו עמדתי לקרוא. אותו מתרגם איטלקי Ariodante Marianni עשה עבודה מצויינת וגלבת בתרגומיו. הוא הוציא זה לא כבר את שיריו המתורגמים של דילאן תומאס בהוצאת Binandi באיטליה. כל מי שמכיר את שיריו של המשורר החלשי הזה יודע שרק אמן מסוגל לתרגם אותם לשפה אחרת (כשהיינו שוב ברומא הוזמנו למסיבה בביתו הנשקף על פני הפורום רומאנום. זה היה ערב קיץ רומי מופלא של תחושת אחים טובה. באותה שעה תואר הפורום רומנום ונערכה "הצגת קולות ואורות", שתפקידה להעלות בפני התיירים את אוהדת הימים ההם. אינו סיטואציה טראגית-קומית להיסטוריה ולאמנות כאחד!).

אחר קריאת תרגום כל שיר לאיטלקית, הוקרא התרגום האנגלי ואחר כך קראתי כל שיר בעברית. באחד השירים קרא מנוטי קריאת-ביניים מתוך תאו וביקש לחזור על תרגומו שנית כי אהב אותו. אותה קריאת-ביניים, מלבד שהחמיאה לי מאד, היתה אופיינית למאסטרו ולפסטיבל. צופה מן הצד, עשוי היה לחשוב שקריאה זו מתוך התא האדמדם, היא חלק מן ההצגה (à la Pirandello). היתה עוד קריאת-ביניים: מישוה קרא ממרומי האולם: "מר עמיחי, בבקש להרים את קולך, אין שומעים". מלים עבריות אלה נאמרו, כפי שהתברר אחר כך, על-ידי אחד המנגנים של חמישיית כלי גשיפה ישראלית שעוד נשאר בספוליו אחר הופעתו. אחרי, הגיע תורו של ההונגרי שימון. גורל השפה ההונגרית וספרותה דומה לגורל העברית באשר למספר המצומצם של דוברי השפה. לפי התרגומים התברר שאכן ישנה שירה מצויינת. והוא הדין לגבי שירת יוון החזישה והארצות הסקנדינביות וכו'.

בשירה לירית לא קובעת גודל הארץ ומספר דוברי השפה. שלישי באותו יום קרא המשורר האמריקני Gregory Corso הוא בלט בהופעתו ה"ביטניקית" על רקע שאר המשוררים שכאמור לא ניכרה משוררותם בהם. לפנות ערב, ביום חמישי ורגוע זה, יצאנו מן

האולם. טוב היה לחוש מעט „גיבור“ ולשמוע דברי שבתים ולהיות מוקף קהל מעריצים. אמנם מבצעים, כגון כנרים ושחקנים, רגילים להערכה מיידית עם כל הופעה ותלויים בה. משוררים זוכים לכך — ולטובתם הדבר — לעתים רחוקות, אם לא נחשוב על יבטושנקו או חזניסנסקי, הרגילים לקרוא שירים בפומבי וברעש גדול. שיר נכתב לאדם אחד או לשניים שרק הם יודעים את סיבת השיר ואת מרבנו. זהו הקהל האמיתי של השיר. כל שיר מהווה מעין חייה חבויה היטיב, חייה אישית. לא תמיד מצוי זה שיודע בקירבת המשורר הקורא שירה. מעטים זוכים לכך שישב מי באולם האפל, בתא אדמדם שהוא אדם שלו נכתבו השירים. „אחר כך אל מנוטי!“

IX

„אחר כך אל מנוטי!“ זו היתה הקריאה שהושמעה בפיצצה הקטנה בעוד הקהל יושב ולוגם או מסתובב סביב משוררים ומתחכת. קריאה זו הושמעה בימים אחרונים אלה של הפסטיבל אחר כל מופע. עולים אל מנוטי, כמעט כמו שעולים לרבי אחר התפילה בשביל להשתתף בקידוש. המאסטר קיבל את אורחיו בארמון קטן שבשבילי היה חלום. חדרים רבים כבדי ויילונות ועתיקי רהיטים, חדר ביליארד, חדר ספרייה, חדר מגורים וחדרי אורחים. והכל מעומעם בבו, בריפוד, בקטיפה בעץ ובתמונות. מרפסת מכוסה, דמויית סוכה, הובילה מעל לסימטה צרה של העיירה לתוך גן רחביידיים במרומי העיירה. גן איטלקי טיפוסי מוקף ברושים כהים. מרפסת גשר זו היה מקומם החביב של המשוררים. ולא להיות שייכים לארמון ולא לגן שבשני עבריה ולהיות מעל לסימטת העיירה. כלומר, להיות שייך ולא להיות שייך כאחד, מעין „אני מאמין“ של משוררים. ובאמת מה צריך משורר יותר מאשר לשבת על מרפסת זאת כשהכוס על המעקה ונשים נאות מולו ועיני הירוקות האודיסיאיות של טקיס סינפולוס היווני ממול ושערו השחור והמדובלל של קורסו ליד הענף? כל שירי היין והאהבה של משוררי ספרד עלו בי באותה שעה. אמנם נכון הוא ששירים לא נכתבים בגן-עדן כזה, אלא מתוך המועצה והלחץ והצרה, בריצה ובדחוק של אוטובוס ובפחד הקימי הגורא כשהשיר משמש לך מוצא ומפלט אחרון ותחליף לבקשה לצאת מכל הגורא שבעולם.

הנה כי כן, במסיבות אלה שלעתים נמשכו עד לאחר חצות, ואשר כמארחות שימשו נשים נאות, נוצר גוהג המקום ומנהגו. בפגישות אלה היה משום ראייה נוספת, משום שמיעה נוספת של השירים שנשמעו לפני כן, מעין תורה שבעל פה, פירושים אגב שיחה בצלע ההר הנפלא Monte Luco. וכבר הכרנו זה את זה והיתה תחושת-יצצה שבהתראות בפעם נוספת, שכמוה כהתראות שאין לה סוף, שלא תהיה הפגישה הראשונה גם הפגישה אחרונה ושישאר סיכוי של הידברות גם לעתיד. ושוב מבצבץ השם „שני עולמות“ במובן חדש: עולם של עכשיו עולם של מחר, וכבר דיברנו על פסטיבל השנה הבאה והעולם נהפך לפתע לעולם קטן ואינטימי שבו מתראים כל שנה בספוליטו.

אנשים רבים פגשתי בספוליטו במסיבות אלה שבאלאצו הקטן של מנוטי. פעם אחת עמדתי בגן, בין הערביים עם המו"ל הגרמני פישר. אותו איש בעל ראש מלכותי בדומה לאריה קבע את ישיבתו קבע באיטליה. לאתר שהיה עם בית-הוצאתו בשוודיה ובארה"ב בזמן השלטון הנאצי, לא התמיד לשבת בגרמניה אלא אחר זמן מה עקר דרומה לסביבת פירנצה. עמדנו שנינו אווזי כוסות, כדרך המסיבות, בגן. אם השוחתי את ראשו המלכותי לראש אריה עלי להוסיף שהיה זה ארימ טוב-לב ועצוב קימעה. אחר שביקש ממני למסור את הרומאן „לא מעכשיו, לא מכאן“ לתרגום לבית ההוצאה שעדיין הוא קשור עמו, אמר שהוא שמח לשבת באיטליה בגלל הרוח הניאו-רנצנית העולה שבגרמניה. חשבתי על מעמדות דומים בשנות השלושים כשאנשירוח בודדים הזהירו מפני סכנת הפאשיזם וגם הם, כוודאי, עמדו אן, מן הסתם, בנופים יפים דומים שבהם האוהרות הגוגות אוכזות בין ברושים ושיחים יפים ועל רקע ארמונות עתיקים, בימי קיץ, בין הערביים.

X

ככל שהתקרבו סוּם הפסטיבל נעשו הכל עצובים. כאמור, הרבינו לדבר על פסטיבל השנה הבאה שיהיה מיוחד במינו במלאת עשור לפסטיבל. כמו כן נדברנו להיפגש ברומא (מי שעדיין ישאר באיטליה). דיבורים אלה ותחושות אלה הוזכרו לי את מושג ה"אסרו תגי" שלנו, לא להיפרד מן התג ולדחות את החול. פה ושם אמנם שוחחו בגניבה על יציאות שונות מכאן, ברכבת, במכונית דרך אסיסי או דרך רומא. דבר אחד היה ברור: אחרי הימים האלה בספוליו יהיה קשה מאד לחזור לעולם שאינו כל כך יפה וההתפורות תעשה בהתגבשות ממש, כשל אנשים הבושים לחזור לעולם של קטנות.

ציירים ופסלים שתערוכותיהם צצו כפטריות אחר הגשם בחנויות ובכוכים שונים החלו לקפל את שלהם ולארוז את יצירותיהם. העיירה תשוב להיות עיירה איטלקית קטנה. פסטיבל כזה, אילו התקיים בניו-יורק למשל לא היה משנה הרבה בעיר ורישמו עם סיומו לא היו ניכרים. ספוליו חיתה חיים אחרים בשבועות הפסטיבל. מלבד קישוטים עדינים ומלבד רוח שהרויחו תושביה, השתתפו תושבי העיירה בכל, החל מן השוטרים בשלל מדי ייצוג (ממדי אמירלים ועד למדי אופירות של המאה ה-19) ועד לצעירי המקום שהתערבו עם קהל התיירים באורח אורגני. אולי אזכיר עוד את ההזמנה שהוזמנתי אצל אחת ממנהלות הפסטיבל, הקונטסה פאולוצי (Paolozzi). אשה אמריקנית זו הזמינה אותי ערב אחד לאחת החילות שלו שבמורד ההר מונטה לוקו. זה היה לילה מופלא שבו אכלנו ארוחת חצות במערה שליד הבית. וכל ההזמנה הוזכרה לי פרק מאחד מספרי הוקסלי, על אמריקנים ואנגלים עשירים באיטליה שמוזמנים בביתם סופרים ואמנים.

ביום האחרון ישבתי עוד פעם במשרדה הקטן של סוניה חדד (Sonja Haddad), המזכירה החביבה של הפסטיבל. כבר מצאתי אותה מגלגלת מודעות ואורות כרטסיות וספרים. עליתי אל המבצר, המשמש עכשיו בית סוהר מחוזי. עמדתי על גשר האקואדוקט העתיק, חיילים אחדים מצבא איטליה חזרו מאימוניהם והיו בשבילי אוכרה לא נעימה של צבא ומילואים ואימונים, שהם חלק מן החוויה הישראלית מזה שנים רבות. גרמה שרק ביום אחרון זה ראיתי את ספוליו כמו שהיא. שותחתי שיחה אחרונה עם המשורר היווני Takis Sinopolous, ישבנו על מרפסת המלון. הצרפתית שבאוני הייתה חלשה למדי והצרפתית שבפיו הייתה מגומגמת ובכל זאת עשתה השפה הצרפתית שיחה של כמעט שעתיים בינינו. עינינו וידינו עזרו בכך. דיברנו על שנות המלחמה בארצותינו היפות והקשות שאינן ספוליו. דיברנו על הזיתים ועל הסלעים ועל החיים הקשים והמתוקים של ארצות הים התיכון. נשבעתי בלבי, כי בחג חנוכה הבא אעשה פיוס בין יוון ויהודה. נערות האמנים לבושות בחצאיות-מיני ומכותרות בשער ארוך כבר נכנסו למכוניות ויצאו אל עבר העמק. ידעתי שאמנם הפסטיבל השיג את שלו. לא ייצגו ארצות ולא נאמנו נאומים. כל אחד ייצג את עצמו את בעיותיו ואת תכניותיו, את מלחמותיו ואת הנשים אשר אהב.

הפגישה ברומא הייתה כהד עצוב. ישבנו בביתו של קריי על גג בית עתיק ב־Piazz di Campo Mavzio ברומא העתיקה, בסביבת הפיאצה נאבונה. אחר כך יצאנו כולנו ליריד קולני ועליו שהתקיים בגדה הדרומית של הטיבר. נסענו בקרוסלות וקלענו למטרה ושתינו יין והיינו עצובים. יום אחד מן הימים האחרונים שלי ברומא, פגשתי בכיכר תחנת הרכבת הגדולה את המשורר הרוסי וויגוקורוב. אשה הלכה עמו והסביר לה נרגשות ברוסית את דבר היותי משורר מ־ישראל. הבנתי רק את המלה "ישראל" שבפיו ואת שמחתו על כך. הנה בכל זאת, בסוף, עוד סיפוק קטן של "נצחון דיפלומטי", של הכרת ארצי ועמי שאנו כל כך צמאים לו.

מחודש לחודש

עורים מפאתי מזרח

ארגון טבועה על מעשיהם הטובים. יובלטו נא מעשים אלה לא לשם פירסום העושים, כי שכר מצווה מצווה, אלא למען חינוך המעשים, הישנותם וריבויים. נחוצה היחלצות מנגנונית וציבורית כאחת, מחוץ לכל פרופורציה למספר העולים ולהיקף העליה הנור כחית, ורק בהיחלצות הזאת הערובה לכך כי לעליה קטנה זו יהיה המשך גדול ומזהיר.

שקט ארעי בגבולות

בשעה ששורות אלה נכתבות עדיין ועדת שביתת הנשק הסורית-ישראלית מתכנסת לדיוניה והדיונים כשלעצמם הם תופעה מרגיעה ומשככת שנאה, גם אם אינה משכיחה אותה מן הלב. הסורים עדיין לא שינו טעמם ובעצם נסיונם להעלות לדיון דברים שאינם ניתנים למיקוח מצד ישראל, כגון שאלת הריבונות על האיזור המפורז, שהיא ישראלית, הם מקווים להרוויח זמן, למנוע פעולת-תגמול נגדם ולעורר רושם שהם „פרלמנטאריים ועושים רצונו של אום“.

מאידך גיסא, קשה להשתחרר מן הרושם, שיד מוסקבה בדבר, ושאלמלא עצתה של זו לסורים ולכת אל שולחן הדיונים ולהחיות את ועדת שביתת הנשק, שלא הופעלה למעלה משמונה שנים, ודאי שהיו מסרבים לאו-טאנט. נטינו תמיד לדעת, שמוסקבה מעוניינת בשקט ובשלום במזרח הקרוב לא פחות מארצות הברית, אלא שהיא חותרת למטרה זו בדרכים ובאמצעים שלה. במקרה הסכסוך הסורי-ישראלי עושה איפוא מוסקבה מאמצים לרסן את הסורים, לא מאזבתה היתרה לישראל אלא מתוך חששות ברורים, כי המשטר הסורי לא יחזיק מעמד תחת לחצם של מאורעות צבאיים ושל כשלונות חמורים מצד הקצונה הסורית. חששות אלה הוגברו במוסקבה נוכח הידיעות, כי אין אחדות דעות בין שר ההגנה הסורי הוא גנרל חאפז אסד, ובין

בפאתי מזרח נפתח פתח כלשהו ליציאה לישראל, במסגרת המגמה לאיחוד המשפחות, כמאמרו של ראש ממשלת ברית המועצות, אלכסיי קוסיגין, ומשפחות עולים התחילו להגיע לארץ. לפי שעה, קטן הוא זרם העולים ואינו נמנה באלפים, כי אם במאות. אף על פי כן אין שיעור לחשיבותו של גל עלייה זה ואין להפריז כלל בהשלכות מאופן קליטתו לגבי עתידה של עליית יהודים מקיבוץ גדול ומפואר, שהתביעה להבטחת זכויותיו התרבותיות והדתיות לא נתקלה עד כה בהענות ממש מצד השלטונות. תייר יהודי מרוסיה התבטא בשעת ביקורו בישראל כך: „אל תחכו למיליון עולים כדי לשפר את דרכי הקליטה. האופן, שבו אתם מקבלים היום את העולה הראשון מברית המועצות — הוא שיקבע את סיכויי עליית ההמונים משם!“ אמירה זו יש בה מן התבונה הפסיכולוגית ומן הפיקחות המעשית כאחת.

לא ייפלא איפוא, אם כבר כיום רבה בארץ החרדה והדאגה הכנה לאופן הטיפול בעולים שכבר הגיעו, המשמר שים חיל-חלוץ העובר לפני המחנה של העליה ההמונית. כמה מן העתונים היומיים בישראל הביעו את דעת הציבור במאמרי-מערכת נוקבים על חובת המנגנון הפקידותי של הממשלה והסוכנות היהודית להשתחרר מכבלי השיגרה הבירוקראטית והניירת, שהיא לפוקה ולמכשול בדרך קליטת העולים החדישים שהכל מכירים בייחודם ובחשיבותם היתרה. נשמעת ברמה התביעה „משטר של קליטה“, שבו ייפטר העולה מפגעי הבירוקראטיה ושב ויטו אוזן קשבת לדאגותיו, חששותיו ותביעותיו. ברור, כי אין להטיל חובות על המנגנון הפקידותי בלבד בלי לדרוש שינוי ערכים ושידוד מערכות מן היישוב בכללותו. יש בישראל ארגוני מתנדבים וגם מתנדבים יחידים — ללא חותמת של

אוד בול. אבל ברור, שישראל לא תוכל להמשיך במו"מ עד אין סוף, וכן ברור, שישראל תחדל להשתתף בשייכות ועדת שביתת-הנשק ברגע שתתחדשנה פעולות הטרור הסוריות. בכל אופן, חשוב הדבר, שדעת-הקהל הבינלאומית תיווכח לדעת, כי סוריה, ולא ישראל, היא הנוקטת עמדה בלתי-פשרנית ומלחמתית.

חופיון כבעל-ברית בכוח

לפני זמן מועט הביע משה דיין, חבר רפ"י וראש המטה הישראלי לשעבר, את דעתו באסיפת רפ"י, כי ממלכת ירדן וישראל יש להן אינ-טרסים משותפים, העשויים יום אחד להניע את המלך חוסיין לשתף פעולה עם ישראל, ומדינת ישראל צריכה להיות מוכנה לקראת התפתחות כזאת. חוסיין יודע, כסבו המלך עבדאללה בשעתו, שאויביה האמיתיים של ממלכתו הם נאצר ושווקירי ולא ישראל. הסכם עם חוסיין היה מאפשר ניצול משותף של מקורות המים והאשגל, ואף פיתוח נמל משותף בים סוף; יישוב פליטי עזה בירדן תמורת מתן גישה לממלכת הירדן אל הים התיכון (חיפה כנמל חופשי). יש כאן בסיס ל"תן וקח", שיש בו כוח משיכה בשביל המלך הצעיר, לאחר שישתחרר מלחץ האכזבות שנגרמו לו עם הפשיטה הישראלית על א-סמוע.

אגב, מתרבים הסימנים, כי הירדנים גלחמים בכל המרץ הסובב הטרור הפנימי והחיצוני, שהתחילו צצים בגדה המזרחית של הירדן. לפי גירסת עתון לבנוני עצורים כיום בבחי הכלא של ממלכת הירדן כארבע מאות טרו-ריסטים, אנשי "ארגון הישחרור הפלשתינאי" ו"אל פאתח". יתר על כן, המלך חוסיין הראה, כי כשם שהסורים והמצרים מסוגלים לשלוח סוכנים להרגו, כן מסוגל הוא לשלוח סוכנים לסוריה להתנקש בחיי שליטיה הנוכחיים. אין זאת אומרת, כי ישראל תוכל לסמוך מעתה על הצבא והמשרה של ממלכת הירדן למנוע חדירה לגבולותיהן המשותפים הארוכים. אבל יש בהתפתחות הנוכחית משום התקדמות לקראת הפרכתה של שיטת "הלוחמה העממית" בצורתה הנולה והיעילה, על כל פנים.

ברעיונו של משה דיין על שיתוף פעולה אפשרי בין ירדן וישראל בעתיד, חבוי ללא ספק גרעין חיובי וממשי.

המצביא העליון של סוריה, גנרל ג'דיד, ביקורו של ג'דיד במוסקבה, שעורר אגב בקאהיר קטרוגים שמצרות עין והאשמות של "הפרת הסכם ההגנה ההדדי של סוריה ומצרים" אך חיזק את ההששות האמורים.

הרוסים יודעים, כי הסכנה הנשקפת מבית לממשלת סוריה, סכנת מלחמת אחים, קנאת גנרלים ואיבת האופור זיציה, היא כה רבה, שאין להוסיף עוד עליה סכנות מבחוץ. במסכות אלה הפכה מוסקבה "מתווך הוגן" לפרק זמן מסוים, שקשה לשער מידת ארכו והתמדתו. אלה הם חיי שעה, שמדינת ישראל זכאית לנצלם בתנאי שהסורים לא יהיו סבורים, כי יוליכוה שולל גם אם לא יוותרו עקרונית על מדיניות הטרור בגבולות. אין ממשלת ישראל נוטה להניח מקום לטעות בשטח זה, והיא רואה את השקט בגבולות כשקט ארעי בלבד כל עוד לא יסורו הסורים מדרך מדיניותם המוצהרת, שהיא לא רק נפסדת אלא גם סכנה בה לשלום העולם. הנסיון המר והאופי של ההסתה הסורית אינם מניחים מקום לתקוות רבות, כי מצב השקט הנוכחי בגבולות הוא משהו יותר מהפוגה של עראי.

הסיכויים להבנה — מעטים

הישראלים ניגשו למו"מ עם הסורים מתוך ידיעה ברורה שהסיכויים להבנה מעטים. לא במקרה דחו הסורים מישיבה לישיבה את הגשת הצעותיהם להסדר בעניין עיבוד האדמות בשטח המפורז. ראשית, אין זה בשבילם עיקר, ושנית, אין ישראל יכולה להסכים להסדר חלקי על עיבוד אדמות כנ"ל והתחייבות הדדית להפסקת-האש, כל עוד לא יתחייבו הסורים להפסיק גם את הטרור בגבולות ואת הלוחמה העממית שלהם, נוסח סין. מלבד זאת עלולים הסורים לנצל לרעה כל הסכם על הפסקת-האש כדי להחזיר פלאחים סוריים לאדמות האיזור המפורז, לשם עיבוד הקרקעות, כביכול.

ישראל עומדת על דעתה, כי הפסקת-אש פירושה לא רק הפסקת תיגרות גבול וחילופי יריות תותחים וטאנקים משני עברי הגבול אלא גם הפסקת פעולות חבלה, פיצוץ ומיקוש על ידי אנשי גרילה סוריים, בחסותו של הצבא הסורי ובידיעתו. משלח ישראל לא רצתה למהר לעזוב את שולחן הדיונים ולהיות סרבנית להפצרותו של או-טאנט ובא כוחו, ראש משקיפי או"ם.

הדרוים בסוריה, מאבקם של הכורדים לעצמאות ויחס אי-האמון הגובר בין ארצות ערב לבין עצמן — מעידים כמאה עדים על העדר סיכוי לאחדות ערבית ועל חוסר מגמות משותפות לליכוד וקידמה.

בינתיים הודיע המצביא המצרי, גנרל עלי עמאר, כי הוא ימליץ במאוס על פיזורו של הפיקוד הערבי המשותף שהפך ממילא למושג נטול-משמעות, בשל החיכוכים הפנימיים בין שליטי ערב ומצביאיהם. יתרה מזו, התוכנית להטיית מי הירדן עומדת אף היא להיבטל, קצתה או כולה, וראש מינהל התוכנית, ד"ר סובחי כחאלה, הודיע על התפטרותו מתפקידו. תוכנית ההטייה היתה ילד טיפוחיו של החבר (ח' סגולה) הערבי ועם התמוטטותה — תתמעט גם חשיבותו של החבר, שהרי בתוכנית זו תלו הקיצוניים במדינות ערב את מרבית תקוותיהם לנצח את ישראל בלי הסיכוב המלחמתי הסופי ולפניו.

כל אלה יש בהם משום עידוד ניכר לקברניטי ישראל השקועים ראשם ורובם בדאגה הקשה, כיצד למעט רישומו של המיתון הכלכלי על דלת העם, ובעיקר — על המוני העולים החדשים בעיירות הפיתוח. כבר היה מי שאמר, שתופעות הלוואי של המיתון פגעו ברוחה של האוכלוסיה בארץ יותר מן הסכנות הצבאיות וממיטרדי הטרור המתחדש בגבולות. אולם, כל המומחים הכלכליים והכספיים של המדינה הם בדעה אחת, כי המיתון היה בבחינת הכרח בל יגונה, למען הבראת המשק והבטחת עתידו של היצוא המוגבר כאחד. נראה, כי הקשיים של המיתון יתמעטו וילכו מראשית הקיץ ואילך, ומותר לקוות, כי הלכת המעשי מקשיים אלה ימנע מישראל אכזבות ומשבר כלכלי בעתיד. תקווה זו מצדיקה את הצעדים שננקטו על ידי הממשלה, אך אין בה כשלעצמה כדי להקל את מצוקתו החומרית ואת מצוקת נפשו של הפרט הנידון לאבטלה ולמחסור. בתנאים אלה נודעת חשיבות מישנה לתביעות ישראל כלפי חברי השוק האירופי.

מה יחליטו ראשי השוק האירופי מה יחליטו ראשי השוק האירופי נוכח עמדתה הברורה של ישראל, שאינה רואה תקנה לעצמה אלא בהסתפחות לשוק בהסכם מסחרי

גם אם לא נקבל את גירסתו על פדראציה ישראלית ערבית כמעשית בשלב היסטורי זה. חוסיין יודע בלבו, שאלמלא ישראל לא היה יכול להחזיק מעמד נגד אויביו החיצוניים. הוא יודע גם כן, שסכנתו של "חיל השיחרור הפלשתינאי" לא פחתה גם לאחר שירד למחתרת בממלכת הירדן. שוקיירי הודה, כי חוד הפעולות העוינות של "חיל השיחרור" יתא מכון בראש וראשונה נגד חוסיין. מאידך גיסא, אין כרע סימנים לכך שהמיעוט הערבי בישראל ישמש בסיס לפעולות חבלה ואיבה, הבאות מחוץ לתחומי המדינה. גם אם נאמין לדעה הפסימית שהופצה לאחרונה על ידי אורח מאלג'יריה, כי 75% מערביי ישראל אינם אהדים את המדינה וכי 60% ממיעוט זה נוטים לצד נאצר, עדיין אין לראות בכך משום נכונות מצדם להירתם בעגלת הטרור, המכוון מן החוץ. עניין אחר הוא סיוע לריגול אויב, שנמצאים לו מתגייסים מבין צעירי הערבים הכפ"ריים בישראל, וזוהי אחת הסיבות החשובות המצריכות להשאיר בתוקפם את חוקי החירום כצעד הכרחי לשמירת בטחונה של המדינה.

הסכם הגנה מצרי-סובייטי

עם כל רצונה של מוסקבה לקיים ולחזק את ממשלת סוריה הנוכחית אין ספק, שהרוסים רואים במצרים של נאצר את המשענת העיקרית באיזור. מתקבלת על הדעת הידועה שפורסמה בעתון הסעודי "אל נדוא", כי עוד בדצמבר, 1965, בזמן ביקורו של נאצר במוסקבה, נחתמה עמו ברית הגנה שהבטיחה לנאצר עזרה צבאית במקרה סכנה למשטרו מבפנים ("האחים המוסלמיים") או מבחוץ. בחוזה הברית מדובר — לפי אותו עתון — על מיפקדה צבאית משותפת ועל כוחות הגנה משותפים, וכן על הקצאת בסיסיים ימיים ואויריים במצרים לצוללות ולחיל-האוויר הסובייטיים. במדינות של נאצר בשנה האחרונה אפשר ואפשר למצוא סימוכין והוכחות לקיומה של ברית כזאת.

באין אחדות ערבית

האגדה על אחדות עמי ערב הולכת ומתנדפת, כשם שמתנדפת האשליה שאלמלא קיומה של ישראל במזרח הקרוב היו שלום ושלווה שוררים באיזור כל הימים. ההתמודדות בין מצרים וסעודיה בתימן, התסיסה בין

יש לחץ מדיני ערבי מתמיד נגד ישראל ואיום לא פחות מתמיד בנושק החרם הכלכלי מצד החבר הערבי. מדינות השוק יודעות, כי החבר הערבי הוא ארגון חלש, אך גם ארגון חלש, הפועל בתמיכת ממשלות, עלול להזיק ליחסי מסחר, שהרצון הטוב וההתחרות הרבה ממלאים בו תפקיד בולט. גם אם נניח שיעלה בידי ישראל להתגבר על גורם ההתנגדות והאיום של ארצות ערב, ולגייס את כל האהדה הראויה מצד הפרלמנט האירופי (בשטרסבורג) מצד האיגודים המקצועיים החופשיים באירופה ומצד המפלגות הליברליות והאינטרנאציונל הסוציאליסטי — עדיין ספק הוא, אם כל זה יוליך להתקשרות של הסתפחות, או להסכם כלכלי המתקרב באופיו להתקשרות כזאת.

אם יימצא ניסוח מעורב ומשולב כזה — יהא בכך משום הישג חיוני לישראל. אולם ברגע זה עדיין מוקדם לנחש דבר, כי גם לאחר שיוגש הדו"ח של ועדת השוק למועצת השרים (שרי החוץ) של השוק האירופי (במארס) לא תיפול הכרעתה של המועצה לפני בוא הקיץ. בינתיים תצטרך מדינת ישראל להמשיך במאמצי ההסברה לביסוס תביעתה להסתפחות לשוק האירופי, ולמלא אף מה שהחסירה בתחום זה בעבר, לפני שנתגבשה עמדה שלילית, ובמקרה הטוב ביותר עמדה אדישה, לתביעתה זו.

י. מישאל

כלשהו? — מכיוון שהמדובר הוא לא ברגשי אהדה או אי-אהדה, כי אם ביחסי מסחר ובנימוקים תועלתניים, יש לשאול: באיזו מידה ניתן לשכנע את מכוני המדיניות של "הקהיליה הכל-כלית האירופית", כי הסתפחותה של ישראל לשוק נחוצה ומועילה להם? — האמת היא, כי אין זו משימה קלה של שיכנוע. היבוא הישראלי השנתי מאירופה (בשזוי 200 מיליון דולר) אינו עולה על רבע מהיבוא הכולל של המדינה. זהו איפוא חלק הגון אך לא מכריע, ומבחינה כמותית ודאי שיש לשוק לקוחות יותר חשובים. ההעדפות שמדינת ישראל עשויה להבטיח לשוק בעתיד אינן יכולות להיות קוסמות עד כדי כך, שהללו יזדרזו ויחליטו על רגל אחת בחיוב אודות ההסתפחות. אומרים כי בזמן האחרון נתמעטה התנגדותה של איטליה לרעיון ההסתפחות הישראלית, משום שבינתיים נשתכנעו האיטלקים, שין ההתחרות של פריי-ההדר הישראלי מסוכנת מדי. אגב, אילו סופחה אנגליה לשוק לאלתר — היתה זו, בעקפיני, מהלומה קשה לישראל המייבאת מאנגליה כפליים מערך יצואה לאנגליה. גם סיפוחה המוקדם של ספרד לשוק היה גורם קשיים ליצוא ההדרים הישראלי לאירופה. והלא ספרד יש לה טענה חזקה בעד קבלתה לשוק: שני שלישים מיבואה באים מארצות השוק. טענה חזקה יש גם למארוקו ולטוניסיה ובפרט לאלג'יריה כשלוחה צרפתית.

על סופרי אודיסה

התשעים השתקע בארץ-ישראל והיה מטובי הפובליציסטים הארץ-ישראליים, שכתב גם סיפורים, שנדפסו במרבית העתונים העבריים, וגם ב"השלח" וב"העולם". ומנשה מרגלית — הגם הוא בין ה"סופרים לכשירצו" ? בטעות כותב ה. ל. גורדון ש"העולם" יצא "זמן קצר באודיסה". הוא הופיע שם קרוב לארבע שנים. בזכרונוחי אלו מזכיר ה. ל. ג. שרב צעיר "פירסם מאמר בקורת על השולחן ערוך". האם המונוגרפיה "לתולדות השולחן ערוך" שנדפסה בכמה כרכים של "השלח" היא "מאמר בקורת" ותו לא ?

אנב רשימת סופרים באודיסה במאמר "אודיסה — העיר המעטירה — וחכמיה" (ב"הדואר", גליון י"ז ; ה' באדר, תשכ"ו), כותב ה. ל. גורדון: "היו גם משכילים וסופרים, לכשידצו", כגון פראנקפלד, א. לובארסקי, יהושע ברזילי, מנשה מרגלית ובזרידקה-חכסלר (איש נעמ"ק). שנים הראשונים אמנם היו בעיקר עסקנים, אבל שלושת האחרונים — היו סופרים מובהקים ולא "סופרים לכשירצו". ברזילי גם לא היה תושב אודיסה. בשובו, בסוף שנות השמונים, מארץ ישראל, ישב זמן מועט לרגל מסחרו באודיסה, ובראשית שנות

„תנו לנו להיות בעלי נתינות ישראלית“

● **„אני מוכן לקבל מיד את הדרכון הישראלי ולהיות בעל נתינות כפולה. אני מוכן לשלם מס קבוע לאוצר הישראלי; ואני מוכן לשלוח את שני בני לשרת בצה"ל“** הכריז באוני יהושע בן-פורת כתב „ידיעות אחרונות“ בפאריס אלברט טמי המחבר וההוגה היהודי-טוניסי הנודע המשמש פרופסור לפילוסופיה ולפסיכולוגיה. כמעט כל הספרים שחיבר סובבים על יהדותו ומשמעותה, ובפרט האחרונים (הופיע גם באנגלית, בניו יורק): „פורטרט של יהודי“ (כרך א) ו„שחרורו של יהודי“. אלברט ממי הסביר כי החל כותב כדי להציל את עצמו, אילמלא כן היה מתאבד כי לפתע, כאשר היה בצרפת לאחר שניתק כל קשר עם טוניס הרגיש כי עולמו אבד. וכן החתירה להתבוללות אינה אלא „בדיחה גדולה“ כי לא היתה לו שום דרך לכפור בזהותו העמוקה ולברוח מעצמו. ולכן עוסק הוא בבעייה המרכזית המטרידה אותו — יהדותו, בפומבי, זה עשר שנים ומעלה. אלברט ממי הסביר כי ביום בו השתחרר האדם הישראלי מדיכוי הדורות חדל להתקיים כיצור מדוכא אך כל יהודי שאינו ישראלי מוסיף להיות כזה ולכן העלה את הצעתו זו: „יהודים בגולה חייבים להסיק מסקנה הכרחית שבלעדיה אין אחרת: או לחיות וליצור בפרספקטיבה הישראלית או לחזול מלהתקיים כיהודים! מדינת ישראל חייבת לאפשר לכל יהודי באשר הוא, לקבל דרכון ישראלי גם כשאני חי ולא יחיה בישראל! והעולמ יהיה חייב להשלים עם הנתינות הכפולה והגלויה של כל יהודי שיוצא בכך!

העלייה שלה מר ארנסט פרנקל במסיבת עיתונאים שנערכה בת"א. „מעריב“ המוסר את הדברים מוסיף לספר כי בישראל נמצאים 11 אלף עולים מבריטניה, מהם 1500 חקלאים, רובם בקיבוצים מכל הזרמים. הפדרציה הציונית בבריטניה מטפלת בצורות הקליטה השונות של המתיישבים באמצעות קרנות והלוואות לעולים בקיבוצים ובמושבים, קרן ערבויות למכס, קרן מיוחדת למשתכנים באיזורי פיתוח, למשכנתאות ולעולים בודדים. הפדרציה מארגנת מבצע מיוחד לעלייה באפריל 1967 בעת הוועידה השנתית שלה בה יופיעו כנואמים שר העבודה מר א. ציגל ויגאל אלון, שר העבודה.

● **„הגורם לירידת אנשי מדע**

ומחקר מן הארץ הוא כלכלי בעיקרו, אך הסיבה לתופעה זו היא חברתית, לאומית ותרבותית... אמנם מתייחסים במדינה לאנשי המדע בכבוד, אך כבוד זה דומה לכבוד שרוחשים לתזמורת הקאמרית... איננו יודעים עדיין כיצד לקלוט ולנצל את הידע המדעי המצוי בארץ... אלה ואחרות היו הדעות שהושמעו בסימפוזיון שנערך בבאר שבע על הגושא: „בריחת מוחות מארצות מתפתחות“ בו השתתפו הפרופיסור י. ליבוביץ, מ. סלע והמהנדס י. בן אפרים, המזכיר הארצי של הסתדרות המהנדסים. לדעת פרופ' סלע ממכון וייצמן אחת הסיבות האפשריות לירידה היא „האינדואולוגיה האגררית“ שהיתה נחלת היישוב לפני קום המדינה ואותותיה ניכרות בגישה הכללית לבעיות מחקר ומדע שאנשיו עדיין לא רכשו לעצמם את המקום הראוי להם בכלכלת הארץ. פרופ' ליבוביץ, מנהל המעבדה לכימיה אורגנית באוניברסיטה העברית טען לעומתו שהסיבה המכשירה את הקרקע לירידה היא בעיקרה חברתית-לאומית ותרבותית ואמר כי:

● **כ-600 עולים מבריטניה הגיעו**

בשנת 1966 לישראל ומהם ירדו חזרה כ-15% — מסרו יו"ר הפדרציה הציונית בבריטניה, מר הרלדו מילר ויו"ר ועדת

פלוגות אויב בהסתערות על המשק משלושה כיוונים שונים ובצקקות "עליהום" ... אך האויב נסוג. מכוניות משטרה בריטיות הופיעו והציעו לפנות את האנשים לנהריה, החברים סירבו ובעוד הם משוחחים עם הבריטים הופיע "פיפר" קטן שצריך היה להביא להם תחמושת אלא שחששו כי היא תיפול בידי הבריטים. לפתע נזרקה מן המטוס שופרת אלומיניום קטנה. היא נפלה בידי הבריטים והם העבירוה למשק ובה היה פתק בזו הלשון: "היות ויפת (כינוי לבריטים) כאן, אינני יכול לזרוק לכם, כפתורים" (כינוי לתחמושת). על הפתק חתום היה, משה' שהוא משה כרמל... שוב הציע המפקד הבריטי לפנות את המשק ומססירבו לו גיאות לקחת עמו את הפצועים. הערבים הזדרזו לפרסם, בטרם הסתיים הקרב, שכבר הגיעו דגל-ירוק על המשק... המשק נהנה ממספר גדול של חברים וחברות וממיעוט של עזיבות. כן יש קליטה שוטפת של עולים מצרפת ומדרום אמריקה וכן קליטת הבנים הראשונים, דבר הנראה בעיני חברי יחיעם כמשימה המרכזית והחשובה ביותר של השנים הבאות. מאידך נשמעו דברי בקורת על "הסתגרות השיכבה הוותיקה". "המועדון לחבר" שצריך היה לפתוח את דלתות החדרים — איכזב "ובמסתרי הלב מקננת הרגשה של אי נחת וקרירות חברתית ביחסי אנוש".

● הקיפוח אינו רק סיכום

עובדות של העדפת אחרים, כי אם גם תחושה. כל עוד פלוגי מרגיש את עצמו מקופח, הרי מבחינתו הוא מקופח ואם עדה שלימה מרגישה בקיפוח, הרי מבחינה לאומית היא מקופחת אפילו יורו כל העובדות שאין למעשה קיפוח, דברים אלה אמר מיכאל לוטן, סוציולוג שערך עם עמיתיו מחקר בין חניכי היישוב הותיק בקבוצת גיל 15-18 ב.הסתדרות הנוער העובד והלומד" (התנועה המאוחדת) על יחסם לבני העולים החדשים. המחקר נערך בין תלמידי כיתות ט, י וי"א מתוך 101 קבוצות נוער שבהן מאורגנים 2447 חניכים. לוטן מסביר כי חניכי התנועה המאוחדת ביישוב הותיק טיפוסיים לכל בני הותיקים בעיר ובכפר

הצעירים שלנו מעדיפים את המקור על החיקוי העלוב המצוי אצלנו בשטח המדע והמחקר ולדעתו "כל מה שנעשה בארץ הזאת איננו אלא קאריקטורה של הנעשה בעולם המערבי הנאור". עם זאת אמר כי "דווקא הסובלים פחות ממהרים לעזוב את המדינה ואילו האחרים נשארים, צועקים חמט, אך נשארים במקומם". לדעתו זוהי שאלה של חינוך לזרעים מציאותיים. "אנחנו המצאנו את תורת העבודה ואת האיוולת ששמה דגניה אך באמריקה עובדים בלי לעשות מזה תורה". הסימפוזיון נערך מטעם סניף באר שבע של ארגון מסיימי האוניברסיטה העברית.

● "החסכון במיליוני לירות יביאו

השינויים בסוכנות", הצהיר יו"ר הנהלת הסוכנות מר א. ל. פינקוס במסיבת עיתונאים שנערכה בירושלים. מר פינקוס סירב להבהיר את הממדים המדויקים של החסכון התקציבי הצפוי מהריאורגניזציה, מספר "מעריב", אך הטעים כי השינויים שעליהם החליטה הנהלה יאפשרו עתה לסוכנות להתמודד בצורה נאותה יותר עם הבעיות העומדות בפניה. השינויים שעליהם הוחלט — בתוכם צימצום של המחלקות בין חברי הנהלה — אינם מהווים כשלעצמם לדברי מר פינקוס, פתרון לבעיות הניצבות לפני הסוכנות, אלא משמשים כלי עזר להתמודדות עמן. מר פינקוס ציין כי עד סוף שנת התקציב הנוכחית תפטר הסוכנות כאלף מעובדיה וכ-240 פקידים נוספים יוצאו מרשימת מקבלי המשכורות בסוכנות לאחר שהועברו לפי המלצת "ועדת בן אהרון" — ממחלקת ההתיישבות של הסוכנות למשרד החקלאות. מספר עובדי הסוכנות כבר צומצם ב-817 איש ומכתבי פיטורין נוספים נשלחים.

● במלאת 20 שנה לקיבוץ

יחיעם באה ב"מעריב", מאת עמנואל הראובני, סקירה על הישגי המשק המבודד בהרי הגליל המערבי שלחם בגבורה בינואר 1948. אותה שעה היה הקיבוץ, שטרם התבסס כראוי, מבודד ממרכזי היישוב היהודי אך קרוב לבסיסי צבאות שישאקלי. לאחר שפוצץ הגשר בדרך ליחיעם פתחו שלוש

זו חופה רגילה לכל זכר. הרעש היחידי היה זה של מצלמות רבות, ביניהן מסרטות „יומן כרמל“ אשר הנציחו את המאורע ואפילו הרב התחשב בצלומים ונענה לבקשותיהם לזוז מדי פעם הצידה כדי לא להסתיר את הזוג... ההתן חזר לעבודת יומו למיכרה התת קרקעי לאחר טיול בארץ וירח דבש במלון „נאות המדבר“ באילת ו„מעריב“ מציינ כי יהיה אולי החתנים שיעבור יום ב„אולם“ שבו נערכו נישואיו...

ותחושותיהם משקפות נאמנה את הלך הרוחות בין בני נוער אלה ויחסם כלפי בני גילם מבין העולים החדשים. 51% מערי הישוב הותק הפגינו ריחוק כלפי בני העולים החדשים, 34% גילו שקימות מחיצות וכי אין שיתוף פעולה בין נערי העדות השונות, ו-10% היו תוקפניים בהסתייגותם. צוות החוקרים הגיע למסקנה כי על הפער הבין-עדתי במדינת ישראל אפשר יהיה להתגבר רק במגעים אישיים בקבוצות נוער קטנות.

● **על הקמת מועצה להנחלת הלשון** שבראשה יעמוד הפרופ' חיים רבין הוחלט בפגישת חוקרים ומומחים שנערכה בירושלים ביזמת המחלקה לחינוך בגולה ובסוכנות היהודית נמסר בחזר מיוחד מטעם מחלקת ההסברה של הסוכנות היהודית בירושלים. נמסר כי המחלקה הקימה אולפנים לעברית ב-20 ארצות שבהם לומדים למעלה מ-10 אלפים איש ומשום כך יזמה המחלקה את הקמת המועצה להנחלת הלשון לשם ריכוז כל הידע, הנסיון והמחקרים בתחום הוראת הלשון העברית בקרב הנוער ומבוגרים.

פרופ' רבין אמר כי זה כבר הורגש הצורך בתיכנון משותף של המחקרים ובריכוז של הידע שהצטבר אצל כל הגורמים העוסקים בהנחלת הלשון בקרב העולים החדשים בישראל ובהוראת השפה העברית כשפה שנייה בתפוצות. בשנים האחרונות גם נרחבו לימודי העברית באוניברסיטאות בתוך לארץ וכן נערכו נסיונות מאלפים בשיטות חדשות בקניית הלשון העברית באמצעות מכשירים אורקוליים. המועצה תפרסם ביבליוגרפיה מבוקרת של כל ספרי הקריאה בעברית קלה שהופיעו בשנים האחרונות והמחלקה לחינוך בגולה תשמש למועצה החדשה לשכת-קשר עם כל העוסקים בתחום זה בארץ ובתפוצות. הפרופ' רבין הודיע כי המועצה תרחב ויצורפו אליה חוקרים ומומחים בתחומים הקשורים בהנחלת הלשון.

יניץ רמגל

● **עשרות מוזמנים חבושי קפדות מאירות ופרחים בידיהם** ירדו לעומק של מאה מטרים מתחת לפני הקרקע כדי להשתתף בחתונה מקורית: שניים מעובדי מפעל הנחושת בתימנע נישאו זה לזה במעבה המיכרה התת-קרקעי. השניים עובדים בתימנע מזה שנים אחדות, היא כפקידה והוא כחשמלאי-אחזקה במכירה התת-קרקעית ולגביהם כותב „מעריב“, היה זה טבעי לערוך את טכס נישואיהם במעמקים... שעה לפני מועד החופה, שנקבעה לצהרי היום, נתכנסו כ-50 קרואים שנתבקשו ללבוש סרבליים כחוליים, מגפיים וקסדות כורים שפנסים צמודים להן. הנהלת המפעל לא התיירה למספר גדול יותר של מוזמנים לרדת למעמקי המיכרה מסיבות בטיחות. רכבת הקרוניות שהסיעה את הזוג ואורחיהם לתוך מעבה האדמה, היתה מקושטת בפרחים ונוסעיה נראו ככורים הזורדים לעבודה במשמרת... בעיקול אחת המנהרות, בעומק מאה מטרים, הוצבה החופה על ארבעה מוטות קידוח... כורים מאובקים מעופרת נחושת גחו ובאו מתוך המנהרות, שאורכן למעלה מ-23 קילומטרים וניצבו סביב החופה. הרב ברלין, רבה של אילת, ערך את הטקס כשהוא חובש קסדת כורים... „דומה“, מספר העתון, „כי זו הפעם הראשונה בהיסטוריה שרב מקדש זוג במקום כזה וב„תפאורה“ כזו... גם שני עוזריו של הרב לבשו מדי כורים... הטקס היה חגיגי ומלבד תזמורת היתה

ספרים וסופרים

„תולדות החינוך בישראל“

בספר מובאות ידיעות על מצב החינוך היהודי במצרים לפני תקומתה של מדינת ישראל. החינוך העברי עבר גם בארץ ההיא דרך גלגולים. שם היו קיימים חדרים עם „חכמים“ שהיו חסרי הכשרה חינוכית ולקויים בידיעות. שם נוסד גם בית-ספר לבנות שנתקיים בכספי הקהילה היהודית ושיבה בשם „צפנת פענח“. אבל החינוך היהודי במצרים לא הגיע ליד שיגשוג. רשת בתי הספר של המיסיונרים העלתה בחרמה הרבה מילדי ישראל. יסוד מדינת ישראל העיר את תמתם של השלטונות וגורל כנסת ישראל במצרים היה כגורלן של כל הקהילות היהודיות בארצות הערבים.

בכרך זה ימצא הקורא פרשת החינוך של נדחי ישראל בכרש (אתיופיה) הידועים בשם פלשים. כידוע, טיפלו בהם יוסף הלוי וד״ר יעקב פייטלוביץ, שראה את תעורת חייו להשיב את הפלשים לכלל ישראל. ד״ר פייטלוביץ ייסד עבור הפלשים בית ספר בבירת אתיופיה, אדיס-אבאבא, וגם הביא צעירים מפלשים ללמוד בארץ ישראל ולספוג מאוירתה.

פרופ' שרפשטיין כלל בכרך חמישי זה ידיעות על מצב החינוך העברי בין יהודי פרס. החינוך העברי במדינה זו מחכה לגואל. ישנן בספר הזה סקירות מענינות על החינוך העברי בקוקו, טורקיה, הודו, תוניסיה וארצות אפריקה הצפונית, באי רודוס, בולגריה ויוגוסלביה. שינויים רבים באו בחינוך הארצות ים התיכון אחר מלחמת העולם השנייה.

כרך זה משקף את מצב החינוך העברי בארצות התיכון ומהווה אספקלריה למאבק לקיומו הרוחני של ישראל בין האומות במחצית הראשונה של המאה העשרים.

גרשון א. חורגין

בבית מדרשו של פרופ' צבי שרפשטיין תוסס תמיד החידוש. כרך חמישי זה של „תולדות החינוך בישראל“, כשאר ספריו, עמוס-תוכן ושופע ידיעות. בכרך זה חושף המחבר אורות מאופל, מאיר דברים וענינים שהיו סמויים מעין התוקרים שקדמוהו בשטח זה. הקריאה בספר צריכה עיון ומביאה עונג ללומד ומעיין בו. הכרך משלים את הסידרה של „תולדות החינוך בישראל“. סידרה זו משמשת צדות שפרופ' שרפשטיין הוא הנכבד בין חוקרי תולדות החינוך בישראל. פרופ' שרפשטיין מגולל לפנינו פרשה רבת ענין ותוכן בכרך חמישי זה, הדין בתולדות החינוך היהודי בארצות ים התיכון והמורה הקרוב. כאן ימצא הקורא שפע של ידיעות על פרשת החינוך של חברת „האליאנס“, ששקדה להעלות את רמתם התרבותית והכלכלית של יהודי המזרח.

הפרקים בספר הזה מקיפים את החינוך בסוריה, בלבנון ועיראק, בקהילות דמשק, אליפי, בירות ואנטיוכיה. עובדות ומעשים הם גר למשנתו של שרפשטיין. הוא הולך אחר המציאות הגלויה לעין. הנה, למשל חדר יהודי, או „כתאב“, בבגד לכל פרטיו עם „החכם“ ותלמידיו הלומדים על פי „השיטה“ של מקל ורצועה. אף בבגד חיפשו הרכים לתקנתו של החינוך היהודי ויסדו מעין „חדר מתוקן“. היו אמנם ימי פריחה לחינוך היהודי בעיראק. עם יסוד מדינת ישראל עלה הכורת על יהדות בבל. הממשלה העיראקית שמה את עיניה לרעה בחינוך העברי. הפרק על אורח חייהם ודרכי חינוכם של יהודי תימן מלא וגדוש פרטים מענינים.

תולדות החינוך בישראל מאת צבי שרפשטיין. הוצאת ראובן מס, ירושלים תשכ״ו. כרך חמישי.

„מסיפורי ניו-יורק“ לשמואל איזבאן

בהליכותיו ובודד במועדיו, שמת גלמוד ועירי בחברת שתי המשרתות הכושיות. חולה מעריך תחב שלט מעל קברו: „הרופא ויליאם פינטו, חדר הקבלה שלו — למעלה“. גיבור הסיפור השלישי הוא דמות יורקוילי, אוגוסט גייגר. איזבאן מעלה את האחירה של יורקוילי בימים ובלילות, סביבה קלילה ועליונה, חסרת דאגה ליום המחרת, אי גרמני של העבר, גאה ופארטיטי.

ב„עצמותיו של לינקולן“ מספר המחבר על מזימה משונה לגנוב את גופתו של אברהם לינקולן מקברו. מזימתו של הגנב נתגלתה בעוד מועד.

ב„מקרה פלאים“ מתאר איזבאן פגישה מקרית בין גבר ובחורה המוכרת כלי קישוט בחנות של „חמישה ועשרה סנטיים“. היא מופיעה כאשר מעמיקה הגות ומתפלספת. יתר הסיפורים בספר אף הם מספרים על אנשים ומקרים שיוצאים מגדר הרגיל, אולם המחבר מצליח למשוך את לבנו בחבלי קסם ולהכניסנו לתוך אוירת המאורעות ולשתפנו בהתרחשויות. לא על נקלה יוכל הקורא להינתק מעל הספר, והתוכן עולה ליפה עם הסגנון השוטף והמלבב.

ה. ל. גורדין

נמטי אפידיון למספר המחונן שמואל איזבאן על סיפוריו ההיסטוריים המעניינים שהעניק לנו ההמתארים את חיי העבר שלנו. הפעם הגיש לנו בספרו החדש סיפורים על החיים בניו-יורק המעטירה באספקלריה של ההווה (בתוצאת „אחיאסף“, תל-אביב, תרגום שמשון מלצר).

רק שני סיפורים מן התשעה מתארים את נפתולי אחינו בעיר ההומיה והסואנה ובהם הצליח לקרב אל לבותינו גם את סבלות שכנינו השונים, הנאבקים והמתלבטים, החולמים והזוים, חוטאים ופושעים.

בסיפורו הראשון „עיר הועם“, הוא מעביר לפנינו את בלהות המחבלים מתקופת היטלר ומתאר כיצד החריבו הנאצים קהילה יהודית בפולין והשמידו את תושביה באכזריות אשר לא ידעה רחם. המספר מתאר את הדי החורבן לפי עדותם של בני עיר ההריגה החיים עכשיו חיי חרות וביטחה באמריקה. ב„הרופא מויליאמסבורג“ מסופר על יהודי שבא מסלוניקי, איש משונה בהרגליו שביקר פעמיים בשנה בית-כנסת, טיפל בחולים עניים ונדכאים, אהב להתפלסף בטון של מר-גפוש ומיזאש. הוא שסם את החולים בעלי ההון. איזבאן תיאר בסיפור הזה אדם קיצוני

ידיעות

**מכתבי ד. בן-גוריון
לא. ר. מלאכי**

א

תל-אביב 3.1.67.

לא.ר. מלאכי — שלום וברכה.

קראתי בענין רב מאמרך הראשון בבצרון. השני טרם הגיע לידי.

מאמרך בבצרון כרך ל"ה (תשי"ח) לא ראיתי, ואהיה אסיר תודה אם תוכל להמציא מאמרך זה. תמשיך — ועשה חיל.

בהוקרה

ד. בן-גוריון

ב

שדה בוקר, 29.1.67.

לא.ר. מלאכי המחונן.

כשאני קורא את דבריך אני תמיד מתפלל על בקיאותך שאינה יודעת גבול. אני קורא-תמיד של „בצרון“ אבל רשימתך על תקופת אמריקה בחיי בן-גוריון לא ראיתי אף פעם ואהיה אסיר תודה עמוקה ולבבית אם תשלחנה לי.

בהוקרה ובברכה

ד. בן-גוריון

ישראל אפרת בארה"ב

המשורר והחוקר ד"ר ישראל אפרת הגיע לארה"ב לביקורו השנתי כפרופיסוראורח במכללת דרופסי ויעשה כאן עד הקיץ. — ב"י טבת, ש.ז. קיבל מר אפרת את פרס ביאליק מטעם עיריית ניו-יורק על כלל יצירתו. שיריו המכונסים בארבעה כרכים יצאו זה לא כבר בהוצאת "דביר". — מר אפרת נבחר השנה יו"ר אגודת הסופרים העברים בארץ ישראל.

גבריאול פרייל במרכז לשירה

המשורר והחוקר ד"ר ישראל אפרת הגיע והאידיים במרכז לשירה שליד י.מ.ה.א. ביום ד', 1 בפברואר. ישבראש ד"ר שמואל מרגוש, שהציג את המשורר וציין בדברי הערכתו את סגולותיו ויחדו של המשורר בשתי הלשונות. קהל חובבי שירה, ובתוכו מספר ניכר של צעירים וצעירות, ערך תשואות למשורר.

פרס צבי קסל

קובץ הסיפורים של שמחה רובינשטיין, "גרות דועקים" שהופיע זה לא כבר בהוצאת חברת "הדואר" זכה בפרס צבי קסל לשנת 1966.

רוב הסיפורים הם מחיי ההווי באמריקה והבקורת ציינה את הספר לטובה. חברי הוועד להוצאת מבחר כתבי רובינשטיין הם: עזריאל אייזנברג, יו"ר; מנוחה גאמורן, מזכירה; אברהם פ. גנס, גובר.

מפעולות המחלקה לחינוך

ולתרבות של הפוכנות היהודית

(א) בסוף שנת 1966 התקיימה בניו-יורק פגישת עיון למורים ישראלים, בהנחייתו של ראבן בריסבר, מרכז חכנית החילופין למורים ישראלים בארה"ב. במסגרת חכנית זו, המנוהלת ע"י המחלקה לחינוך ולתרבות של הסוכנות היהודית בשיתוף עם החברה למען החינוך היהודי באמריקה, מלמדים עתה כ-100 מורים ישראלים בבתי-הספר היומיים ובמוסדות חינוך אחרים ברחבי אמריקה. דברי ברכה הביאו: ד"ר שמואל מ. בלומנפילד, ד"ר יצחק מרגלית, מטעם החברה למען החינוך היהודי באמריקה והרב צבי

תבורי מהמחלקה התורנית. מר מתתיהו מוסנקים, מפקח בועד החינוך היהודי בניו-יורק, הירצה על שאלות פידגוגיות בבית-ס היהודי באמריקה. ד"ר שלמה הרמתי, יועץ המחלקה להנחלת הלשון הירצה על "שיטות חדשות במוראת הלשון".

(ב) ד"ר חיים רבין, פרופ' לעברית באוניברסיטה העברית בירושלים, עומד לבקר בקרוב בארה"ב ויהיה המרצה האורח ביום העיון השנתי להנחלת הלשון של המחלקה שיתקיים ביום 9 באפריל, 1967. יום העיון מיועד בעיקר למתמחים בהוראת העברית, למורי האולפנים ולמחברי ספרי לימוד.

ד"ר רבין יהיה גם המרצה הראשי בהרצאה השנתית לזכרו של ד"ר חיים ווייצמאן, בבית המדרש לרבנים, בערב ה-22 במארס, ש.ז. הרצאה זו מתקיימת מטעם "המכון הישראלי ליד בית המדרש לרבנים" והמחלקה לחינוך ולתרבות של הסוכנות היהודית. פרופ' רבין ירצה על "התפתחות השפה העברית מימי קדם עד תקומת מדינת ישראל".

(ג) בימי ביקורו של דוד בן-גוריון בארה"ב, הוא עומד להיפגש ב-15 במרץ עם חתני וכלות התנ"ך מבתי הספר ברחבי ארה"ב ועם מורים ואישים העוסקים במפעל "חידון התנ"ך" הנערך ע"י המחלקה זו השנה השמינית.

תכנית טלוויזיה על חינוך

ולתרבות ביהדות אמריקה

דבר החינוך היהודי בארצות הברית ותרומת ישראל לתחייה העברית, הועלו בדיון בתכניות טלוויזיה, ב-19 וב-26 בפברואר. בדיון השתתפו ד"ר צבי אורלינסקי, ד"ר אליהו בורטינקר וד"ר שמואל מ. בלומנפילד.

אבידות

ראובן ואלינרוד ז"ל

ב"ג בטבת נפטר לאחר מחלה ממושכת המספר העברי, המחנך והמסאי הידוע ראובן ואלינרוד. המנוח נתפרסם בסיפוריו על החיים היהודים באמריקה. בסיפוריו תיאר את המהגר היהודי בהתלבטותיו ובתהליך "התאמרוקות" וההתנגשות בין הישן והחדש (ב"בדיוטה השלישית", "כי פנה יום", בין

1952; פרס משה ב. ניומן מטעם האקדמיה לעברית שבאמריקה — 1956. ספרו האחרון „בית בכפר“, הופיע אשתקד. באסיפת אוכרה במכון הרצל לזכרו בי"ח בשבט, ש.ז., גשאו דברי הערכה מ. ינון, פרופ' צ. שרפשטיין, ד"ר מ. קוסובר וד"ר ג. גולדברג. בחוברת הבאה של ה„בצרון“ יופיעו מאמרי הערכה על המגות.

חומות ניריורקי ו„באין דור“. את רשמי המסעות שלו לאחר מלחמת העולם השנייה ובארץ-ישראל תיאר בספרו דרכים ודרך. הוא גם כתב על ספרות אמריקה בעברית ועל ספרות באנגלית. בשנת 1956 הופיע ספרו האנגלי „הספרות של ישראל החדשה“. ואלנירוד שימש במשך כמה שנים ראש המדור העברי במכללת ברקלין. הוא קיבל פרס גוגנהיים בשנת 1948; פרס למד —

ברכת גאד טבא לידידנו הנלבבים
ד"ר גרשון א. חורגין ורעייתו
להולדת נכדתם החביבה
חווה ליזה
לאניטה וד"ר אריה ל. שינדלמן
יזכו ההורים לגדלה מתוך שמחה ועונג
ותהיה לתפוצת להוריה
שניאור זלמן וליליאן אש

ברכת מול-טוב לבבית
לידידנו היקרים
ד"ר גרשון א. חורגין ורעייתו
להולדת נכדתם
חווה ליזה
לאניטה וד"ר אריה ל. שינדלמן
ירו ממה רוב נחת כל הימים
ד"ר משה משרנוביץ וב"ב
חיים ליף וב"ב

ברכות נאמנות
ליצן ונורית רמגל
בבואם בברית הנשואים
יזכו לבנות בית נאמן בישראל
ד"ר משה משרנוביץ ורעייתו

ליקירינו
יצן ונורית רמגל
בברכות אושר אין קץ
חווה וחיים ליף

ברכת מול-טוב לידידנו
ד"ר אריה ל. פלדמן ורעייתו
להולדת בנם
משה יעקב
יזכו לגדלו ולחנכו מתוך אושר
ורוב נחת
ד"ר משה משרנוביץ וב"ב

לידידי
ר' זאב סאלים ורעייתו רבקה
להיכנס נכדם
דניאל אריה
בן הד"ר חנוך וצילה בידר לגיל המצוות
ישבעו מהם רוב נחת ויראהו ברום
האושר וההצלחה
חיים ליף

כוס תנחומין
להרב הגאון ד"ר יוסף דוב
סולובייציק
לאחיו וב"ב
במות עליהם אמם הרבנית
פשה
בת הגאון ר' אלי זצ"ל מפרווינה
המקום ינחם אותם
ואל יסיפו לדאבה עוד
מערכת והנהלת „בצרון“

משתתפים אנו באבלם הגדול של ידידנו
ד"ר שמחה ב. הוניג
רעייתו וב"ב
במות עליהם בנם המצויין
רב הפעלים והכשרונות
הרב יוסף אייזיק
שנפטר לאחר ימילא חוק שירותו
כרב-צבאי בעודו באיבו
במעשיו הטובים ובזכרו הטהור ימצאו
תנחומים
ד"ר גרשון חורגין וב"ב
ד"ר משה משרנוביץ וב"ב
חיים ליף וב"ב

מחנות „מוסד“ בארה"ב

החלוץ למחנאות עברית

העונה ה"ז

הורים עברים ומחנכים עברים רשמו את ילדיכם
במחנות העברים

„מסד“ א' • „מסד“ ב' • „מסד“ ג'

א. למחנות

מתקבלים ילדים וילדות לכל העונה

בגיל 6 — 15

ב. לפרוודור המכון

מתקבלים בנים ובנות בגיל 15 — 16

המחיר לכל העונה — — — \$425.

ג. למכון ההדרכה

מתקבלים בנים ובנות בגיל 16 — 17

המחיר לכל העונה — — — \$350.

מחנות „מסד“ הם עולם מלא, עולם עברי
מסורתי-לאומי, התוסס חיים ויצירה, משחקים
ושעשועים. התוכנית התרבותית משלבת
בתוכה דרמטיקה, ומוסיקה וכל סוגי ספורט.
— השפה העברית שלטת בכל הפעולות —

הזריזו בהרשמת ילדיכם כי מספר
מקומות החניה בשלושת המחנות
מוגבל

לפרטים נא לפנות אל:

MASSAD CAMPS INC.

426 West 58th Street

New York, N. Y. 10019

Tel. 265-7240

Use the Pleasant Laxative

Ex-Lax is the laxative you enjoy taking. Tastes like delicious chocolate, and gives thorough relief gently and comfortably. Ex-Lax is America's biggest selling laxative — used for over 50 years.

Buy the Economy 98c size

Save as much as 54c

Also available in 43c and 19c sizes

When Nature "forgets" . . . remember

EX-LAX

THE CHOCOLATED LAXATIVE

הבונים — מחנה נעלה

„הרפתקה במחנאות יהודית יוצרת“

בשנה זו יכול הילד שלכם להשתתף
בנסיון מיוחד במינו במחנאות יהודית

(נערים ונערות בגיל 10 — 16)

עונה מלאה \$475

חצי עונה \$275

פנה לשם אינפורמציה בכתב

לרבקה סימון

HABONIM — CAMP NAALEH

200 Park Avenue South

New York, N. Y. 10003

Tel. GR 7-5663

כל סוגי הספורט ותכנית שחייה

ריקודים עממיים ושירה

בשרות • עונג שבת

**MIZRACHI
TOURS TO**

ISRAEL

Special

**PESACH and YOM ATZMAUT
Tour**

April 22 — May 16, 1967

\$1025

All inclusive price includes

- Round trip flight via jet
- Strictly kosher meals in first class hotels
- Pesach in Jerusalem
- Independence Day Celebration grandstand tickets
- Guided tours throughout Israel

Don't take chances—Travel with the organization that has sent over 15,000 satisfied tourists to Israel!

Send for Brochure listing hundreds of group flights to Israel and Europe at \$535.

For reservations and information contact:
Travel Department

RELIGIOUS ZIONISTS OF AMERICA
200 Park Ave. South (Corner E. 17th St.)
N. Y., N. Y. 10003 Phone: DR 3-8190

Kedem Wine Co.

132 Norfolk St. GR 3-8288
New York, N. Y. 10002

Best in Quality
Highest in Kashruth

SPECIALTY - CHAMPAGNE

CONCORD & MUSCAT WINES

Naturally Sweet

WINE EGG NOSH

WISHNIAK

ALASH

GRAPE JUICE

KEDEM WINE can be secured in all leading liquor stores

Greetings from...

Bayswater

Jewish Center

Cong. Darchay Noam

Far Rockaway, N. Y.

Rabbi

A. H. Neulander

Young Israel
of Ave. U

2119 Homecrest Ave.

Brooklyn, N. Y.

Rabbi

Zev C. Minkovitz

Pres. Joseph Brickman

Greetings from...

ROXY

Cleaners - Dyers

1078 Broadway

Albany, N. Y.

Greetings from...

RUSS BENDER

Beauty Shop

4014 No. Newhall St.

Milwaukee, Wisc.

your child can swim, sing, dance, play, tour, hike, work and learn in ISRAEL

(for what it cost to send him to summer camp in the U.S.)

TEEN TOWN - FOR BOYS AND GIRLS 15 to 17

Hakfar Hayarok • 20 mins. from Tel Aviv • Folk Singing and Dancing with Israeli youngsters • Lectures, seminars, dramatics, classes in conversational Hebrew • Arts and Crafts • American and Israeli counselors • Excursions throughout Israel • Basketball, baseball, every sports activity • Strictly Kosher food.

Total Cost (including round trip transportation via El Al) Only **\$975.**

ISRAEL KIBBUTZ CAMP - FOR BOYS & GIRLS 13 to 15

(MEMBER OF THE HABONIM CAMPING ASSOCIATION)

Gesher Haziv • On the shores of the Mediterranean in northern Israel • Excitement, adventure and broadening experience of Kibbutz life • Field trips, hikes and seminars to Jerusalem, Dead Sea, Negev, Tel Aviv, Halfa, Sea of Galilee • Working in banana and orange groves, turkey-houses with Kibbutz youth • "Adoption" for the summer by Israeli families.

Total Cost (including round trip transportation via El Al) Only **\$850.**

GIVE YOUR CHILD 7 WEEKS TO REMEMBER—JULY-AUGUST 1967

For complete details write or phone **HISTADRUT SUMMER CAMPS,**
39 E. 67th St. New York, N.Y. 10021 • RE 4-7440 or RE 4-6010.

Published by Bitzaron, Inc., 1141 Broadway, New York, N. Y. 10001 (except January-February, May-June, November-December, when published Bi-Monthly, and July and August when not published). Prof. N. Glatzer, Prof. Simon Halkin (Israel), Prof. Harry A. Wolfson, Editors; Dr. Maurice E. Chernowitz, Executive Editor; Prof. Hayim Leaf, Associate Editor; F. Ziony, Business Manager. Subscription, payable in advance \$7.00 per year; foreign \$8.00. To members of the Armed Forces half rate. Second class postage paid at New York, N. Y. Copyright 1967, by Bitzaron, Inc. All rights reserved. Opinions expressed in articles of Bitzaron represent the opinions of the authors and not necessarily reflect those of the editors and publishers. Subscriptions automatically renewed unless we are notified otherwise.

KOSHER

Join the only Caribbean
PASSOVER CRUISE
on TSS Olympia (Liberian Reg.)

Sails April 26 from N. Y. returns May 3, 8 A. M.
SEDER SERVICES AT SEA

8 Wonderful days — 3 Ports \$275 & up. Children under 14 \$50 only. Out-of-town call collect.

ATLAS VACATION
SERVICE
101 West 47th St.
JU 2-1545

Ask for our special gift parcel service to U. S. S. R. Special rates for organizations.

CEJWIN CAMPS

PORT JERVIS, N. Y.

49th Year

PROGRESSIVE, EDUCATIONAL, NON-COMMERCIAL

Ideal for Jewish Boys and Girls, 6 to 16

Land & water sports; aesthetic activities; resident doctors, nurses; Sabbath, dietary laws observed; cultural influences.

Est. 1919

Rates: \$610 Send for descriptive brochure B 243-2900

A.P. Schoelman, Founder • A.P. Gannes, Exec. Dir. • 31 Union Square W., N.Y. 10003

*most people call RIVERSIDE . . .
for the inspired service and
spiritual comfort RIVERSIDE
offers family and friends*

RIVERSIDE RIVERSIDE MEMORIAL CHAPEL

Funeral Directors

76th St., and Amsterdam Ave.,
New York — ENdicott 2-6600
Brooklyn * Bronx * Long Island
Mt. Vernon * Miami and
Miami Beach
Morton Rosenthal - Carl Grossberg

Directors

RIVERSIDE MONUMENTS

. . . more than fine granite. Each
memorial . . . be it a modest head-
stone or an impressive mausoleum
. . . is a mark of everlasting respect,
unconditionally guaranteed forever
by RIVERSIDE'S 50-year reputation
for quality. *Visit our showroom.
Call or write for illustrated Booklet*

27th YEAR

BETAR

בית"ר

Liberty, N. Y.

8 weeks \$475 (all inclusive)

4 weeks \$260

NOT JUST ANOTHER CAMP

- Olympic Size Swimming Pool
- 2000 Ft. Elevation
- Modern Cabins
- Scouting & Hiking
- Swimming, Boating
- Doctor, Nurse
- Strictly Kosher
- All Sports & Crafts
- Israeli Atmosphere
- Trained Counselors
- Individual Attention

• CO-ED 6-16

116 Nassau St. N. Y., N. Y. 10038

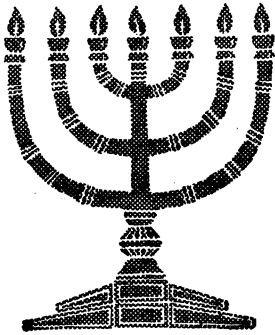
(212) BE 3-2180

Member:

Association of Jewish sponsored Camps

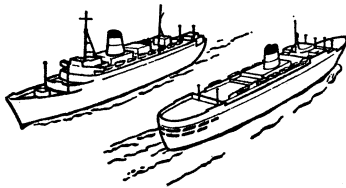
חתמו והחתימו את ידיכם

על "בצ" 117

חצה את הים
במסע למופת
לישראל

שאל את פי וידידך שהפליגו אתנו. ברשותנו האניות הגדולות ביותר. השירות המהיר והתכוף ביותר לחיפה בכל שבועים מניו־יורק (בוסטון) דרך פורטוגליה, איטליה, פיזיליה, יוון וקפריסין. מטבח כללי, או כשר (אולם־אוכל פרטי), בית־כנסת לתפילה, רב, משגיה. חיסכון עד עשרים אחוז בהפלגות של מסיבות־משפחה. וכן גם שאל את פי סוכיה־נסיעות בדבר תורים כוללים, מסעות מיוחדים, מחירים לנסיעות־טיול ולקבוצות.

OLYMPIA
QUEEN ANNA MARIA
**GREEK
LINE**

32 Pearl Street, New York, N.Y. 10004 • WH 3-9140
ארצות־רישום: ליבריה / יוון

A night in the Cafe Sahbra is a uniquely exciting experience. Israel's finest talent creates for you a truly Israeli Atmosphere in the tradition of King David and Queen Esther.

The Only Israeli Cafe in America

CAFE SAHBRA

Strictly Kosher • Permanent Mashgiach • Closed Fridays

HOTEL WESTOVER

253 W. 72nd St., Bet. Broadway & West End Ave., New York
TR 3-1276 EN 2-9600

If Israel is so small, why take a tour?

Read the following out loud: Jerusalem, Galilee, Mt. Zion, Mt. Carmel, Acre, Caesarea, the Red Sea, the Dead Sea, Beersheba, Tel Aviv, Haifa.

These are just a few of the places you'll want to visit in Israel, where some 5000 years of history have created many more. But how successful you are in *thoroughly seeing* these places can depend on whether you go as an independent traveler, or on a tour.

The choice we want you to make is the tour. The *organized* tour.

Tours are designed to bring you to as much of Israel as is possible, and in a short amount of time. For example, you can easily find your own way to the Sea of Galilee. But only an *experienced* tour guide can take you to the Biblical sites that dot the shore. This way you neither lose time following an unfamiliar map, nor waste time hunting up transportation.

A tour has several other built-in conveniences. For instance, your baggage is transferred for you. Your hotel rooms are reserved long before you arrive. You're directed to the restaurants and shops which will give you more for your money.

Perhaps one of the least-known features of traveling with a tour, and one of the most important, concerns the money you'll *save*. While you'll see and do more, you'll spend less. Tours receive special rates, the savings of which are passed on to you. That also includes your round trip El Al air fare.

Tours vary as to length of stay and price. Your travel agent can discuss the different ones with you, and answer your questions.

El Al Israel Airlines
610 Fifth Avenue
New York — PL 1-7500

All international airlines are offering new low fares—fares that are based on your traveling with a group of 15 people.

**Now! Lufthansa introduces
“Pick-a-Group” ...the only easy-does-it plan
 for travelers to Europe on
 the new low fares!**

“Pick-a-Group” is the exclusive Lufthansa system that computerizes groups of 15 people wanting to fly to the same destination... automatically qualifies individual travelers for the new low fares.

**All you need to do is call your Lufthansa Travel Agent!
 “Pick-a-Group” does the rest!**

(Don't have a Travel Agent? Check the Yellow Pages!)

HERE ARE SOME SAMPLE LOW PRICE TOURS:

TOUR DESCRIPTION	DURATION	PRICE FROM N.Y.C.	DEPARTURE DATES
DISCOVER TRADITIONAL EUROPE Germany, Italy, Switzerland, France, England, Netherlands	21 days	FROM \$580	June 13, 27; July 11, 25; Aug. 8, 22; Sept. 5
DISCOVER RUSSIA AND SCANDINAVIA Russia, Denmark, Sweden, Finland, Poland and Germany	21 days	FROM \$630	May 23; June 6, 20; July 4, 18; Aug. 1, 15, 29; Sept. 12
ROMANTIC HOLIDAYS Southern Germany and Austria	16 days	FROM \$596	Every Monday from May 8-Sept. 18
RUSSIA AND EASTERN EUROPE Finland, Soviet Union, Hungary and Czechoslovakia	21 days	FROM \$840	April 24; May 8, 22; June 5, 19; July 3, 10, 31; Aug. 14, 28; Sept. 11, 25
ROMAN SOJOURN Germany, Austria, Italy, and Switzerland	15 days	FROM \$498	May 1, 15; June 5, 19; July 3, 17, 31; Aug. 14; Sept. 4, 18; Oct. 2, 16
BIBLE LANDS JOURNEY Egypt, Lebanon, Damascus, Jordan, Israel and Greece	17 days	FROM \$907	Every Monday through 1967

**Take this ad to your Travel Agent. Tell him you want “Pick-a-Group”!
 He and Lufthansa will take care of everything.**

Ask about Lufthansa's 24-month Pay Later Plan, and how you may travel on your credit card.

Lufthansa

OFFICES IN PRINCIPAL CITIES OF THE U. S. A. AND CANADA.